

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

VII. ÉVFOLYAM. 1–9 SZÁM
1942

TARTALOM - MUTATÓ

TANULMÁNYOK, CIKKEK

BALOGH JOLÁN:		LÁSZLÓ GYULA:	
Kolozsvár régi lakói	475	A magyar őstörténelem régészetről	144
BÁRDOSSY LÁSZLÓ:		A Kárpátmedence népvándorláskori kereskedelme	357
Teleki Pál Széchenyi nyomdokában	3	A honfoglaló magyarság lelki alkatáról	540
BENDA KÁLMÁN:		MAKKAI LÁSZLÓ:	
Bethlen Miklós kancellár	389	Észak-Erdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása	225
IFJ. BOÉR ELEK:		A magyar szellem útja a trianoni Erdélyben	404
Nagy tér-gazdaság	166	MAKKAI SÁNDOR:	
BÓNIS GYÖRGY:		Szellemi vezetés	129
Magyar törvény – magyar lélek	410	MALÁN MIHÁLY:	
CSIZMADIA ANDOR:		A szláv veszedelem	293
Társadalompolitika a háborúban	271	MARTONYI JÁNOS:	
ENTZ GÉZA:		Közigazgatásunk reformja	100
Szász író Erdély történelméről	416	MIKÓ IMRE:	
ERDEI FERENC:		Kormányzó és kormányzóhelyettes	453
Parasztságunk legújabb alakulása	212	OTTLIK GYÖRGY:	
FÉJA GÉZA:		Európa legnyugatibb országa	531
Móricz Zsigmond útja	333	OTTLIK LÁSZLÓ:	
GAGYBÁTORI E. LÁSZLÓ:		»Pax britannica«	206
Kodály Zoltán és kórusai	523	PAKU IMRE:	
GÁLDI LÁSZLÓ:		A magyar művelődés táji megosztása	342
Kolozsvár és a magyar-román művelődési kapcsolatok	552	SZABÓ ISTVÁN DR.:	
JAKÓ ZSIGMOND:		Az asszimiláció a magyarság történetében	33
A magyarság életrajza	193	SZABÓ ISTVÁN:	
KISS JENŐ:		A kolozsvári színjátszás mai kérdései	158
Szehták a magyar irodalomban	93	SZABÓ T. ATTILA:	
Mégegyszer az irodalmi szektákról	305	A románok újabbkori erdélyi betelepülése	133
KNIEZSA ISTVÁN:		TAMÁS LAJOS:	
A román őshaza kérdése és a román nyelvatlasz	483	A román nép és nyelv kialakulása	77
LÁSZLÓ DEZSÓ:		TAMÁSI ÁRON:	
Korszerű magyarság	9	Divatos népiség	517

TANGL HARALD:		VENCZEL JÓZSEF:	
A korszerű táplálkozás		A székely népfelleg	18
irányelvei	350	ZATHURECZKY GYULA:	
TAVASZY SÁNDOR:		Magyar politika Európában	71
Az új magyar gondolkodás-		A magyar szellem forra-	279
mód követelményei	327	dalma	
TUCCI GIUSEPPE:		A magyar nemzetiségi po-	463
Kőrösi Csorna Sándor	65	litika	
ULLEIN-REVICZKY ANTAL:		–: Vitéz nagybányai Horthy	325
Az olasz-magyar barátság		István	
századokon át	261		

MAGYAR FIGYELŐ

ALBRECHT DEZSŐ:		Magyarország népmozgalma	
Franco Vellani Dionisi	371	1941-ben	123
ALMAY BÉLA:		MAKKAI LÁSZLÓ:	
Néhány szó a katonai dön-		Magyarok és románok Má-	
tésről	438	ramarosban	118
ALTORJAI ISTVÁN:		MIKÓ IMRE:	
Gróf Knyphausen romániai		A nemzetiségi kérdés a	
útirajza	316	képviselőházban	491
BARÁT JENŐ:		MOCSÁRY LAJOS az erdélyi	
Háború és népszaporodás	442	társadalomról 1855-ben	310
BETHLEN MIKLÓS az olva-		I. NAGY GÉZA:	
sás hasznáról	176	Az EME ötven éve	182
Birtokmegosztás Erdélyben	318	NÉMETH ANTAL:	
BOCSKAI ISTVÁN végrende-		Erdélyi drámairodalom a	
letéből	48	Nemzeti Színházban	180
ERDEI FERENC:		PAKU IMRE:	
Tessedik Sámuel, a magyar		Három könyv a magyar	
önismeret úttörője	116	faluról	507
GYULAI PÁL a magyar-ro-		PARAJDI INCZE LAJOS:	
mán viszonyról 1851-ben	243	Csallóközi földbirtok-	
HESZKE BÉLA:		politika	49
Az új Goncourt-díjas író és		Országos példa: az EMGE	246
a francia átalakulás	55	Urambátyám országa	314
Francia író a németekről	120	Primorság és címkorság	501
A francia-angol viszony		II. RÁKÓCZI FERENC emlé-	
Luchaire könyvében	440	kezései szabadságharcának	
A mai Spanyolország		megindulásáról	436
Lyautey útinaplójában	502	SALAMON SÁNDOR:	
JUHÁSZ ISTVÁN:		Erdélyi román utazó	
Román szerep Európában	176	a multszázadi Magyaror-	
KAZINCZY Erdélyi Leveleiből	560	szágról	564
KÁLI NAGY LÁZAR emléke-		SZABÓ ISTVÁN:	
zései a kolozsvári színját-		Magyarország tehetség-	
zás hőskorára	489	térképe	57
KÉKI BÉLA:		»Március«	248
Magyar szellemi decentra-		SZAKÁCS GUSZTÁV:	
lizáció	121	Háborús átalakulás Ma-	
		gyarországon	500

SZŐCS LAJOS:		VITA SÁNDOR:	
Román kultúrélet a ma-		Gazdasági kitarítottak	50
gyar Erdélyben	504	Földbirtokpolitika és ma-	
TASCHEK ERNŐ:		gántulajdon	244
Az iskolaszövetkezetek	376	A Györffy István-kollégium	372
TONK EMIL:		WASS ALBERT:	
A Székelyföld anya- és cse-		A mult négy oszlopa	563
csemővédelmének kérdése	566	WESSELÉNYI MIKLÓS az al-	
TÓTH ZOLTÁN:		kotmány megújításának két	
Román élet nyolcvan évvel		útjáról	370
ezelőtt	373	ZATHURECZKY GYULA:	
VEÉGH SÁNDOR:		Herre Paul az új európai	
Kazinczy és a románok	312	rendről	54
VENCZEL JÓZSEF:			
Magyarság és nemzetiségek	52		

S Z E M L E

ENTZ GÉZA:		dor és Illyés Gyula Er-	
A mai művészetünk iro-		délyre emlékező írásaiból)	380
dalma	124	MAKKAI LÁSZLÓ:	
GUOTH KÁLMÁN:		Népiségtörténet	59
Magyar középkor	250	Magyarság és a szlávok	
HESZKE BÉLA:		(Szerkesztette Szekfű	
Mai háborús regények	569	Gyula)	191
K. KOVÁCS LÁSZLÓ:		PARAJDI INCZE LAJOS:	
Magyar nép – magyar föld		Kisebbségben (Németh	
(Györffy István könyvéről)	185	László könyvéről)	190
LÁSZLÓ DEZSŐ:		VITÉZ RAJTÝ TIVADAR:	
Ocsúdó magyarság (Kará-		Munkabér-rendszerek	509
csony Sándor könyvéről)	187	SZABÉDI LÁSZLÓ:	
A legújabb Széchenyi-iro-		Könyvnapok: 1942	184
dalom	320	SZABÓ ISTVÁN:	
Magyar írók Erdélyről.		Az európai sorskérdés né-	
(Részletek Móricz Zsig-		met megfogalmazása	445
mond, Cs. Szabó László,		VENCZEL JÓZSEF:	
Darvas József, Márai Sán-		Állam és nemzet (Szekfű	
		Gyula könyvéről)	189

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

AZ ELMULT HAT ESZTENDŐ ALATT, az erdélyi magyarság e viszontagságos és annyi változással teli korszakában, új szellemet, a magyar helyzet bátor vizsgálatát s a magyar feladatok korszerű meghirdetését jelentette a HITEL. Ezek az esztendők új öntudatot érlelnek – Berzsenyi szava visszhangzik a lelkekben: »Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat« – s az új öntudat új életstílust és új módszert követel: az éltető eszmék világos rendszerezését, az erők szigorú számbavételét s a lehetőségek bölcs mérlegelését. Nehéz esztendők ezek, de a nemzet sajátos erőibe vetett hit, a magyar küldetés tudata és népünk magabízása ad lendületet a meginduló szellemi mozgalomnak. »Hinni és hihetni egymásban« – ekkor már nemcsak a jobbak óhaja, hanem a közösség erős akarata. S mert éppen Széchenyi mondta: *A hitel tágasb értelemben: hinni és hihetni egymásban* –, lapunk fehér címlapján Széchenyi »Hitel«-ének felnagyított címbetűi sorakoznak, hogy szótlán beszéddel tanuskodjanak: munkánk az írók és olvasók szellemi közösségében él, kik tudnak hinni egymásban, s a szellemi hatás akkor eleven, ha az egymásba vetett bizalom erejéből növekszik. *Megtalálni és megérteni egymást:* ezt akarjuk. Nem szellemi individualizmus, nem politikai pártoskodás és nem gyarló önzés hívta életre e lapot s mozgalmát,

hanem a szolgálat szelleme, hogy az egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó »egyedüllévő magyarok«-hoz szóljon, közvéleményt alakítson, az együttmenetelés lelki feltételeit megteremtse. A magyarság önmagába vetett hitét küldetéssé kell öntudatosítani, s hitelt kell szerezni népünk mély gyökerű igaz hitének.

A NEMZETPOLITIKA e lapokon az »értelem urodalmá«-t jelenti Széchenyi szavaival és nem a »szív andalúgásai«-t. Tárgyi alapjait kell feltárni a magyarság életének, a nemzetépítés valóságos feltételeit és szükségleteit kell megállapítani, hogy a vétkes illúziók homályát eloszthassuk s kiküszöböljük a szubjektívizmus káros hatásait. »Én nem hizelkedhetem édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek – mondta már Zrinyi is. – Hanem így megmondom magadnak fogvatkozásaidat olyan szívvel és szándékkal, hogy megesmérvén magad is, vedd ki azt a mocskot eszedből, lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságba, övedzzél erősséggel.« A helyzet és a szerep világos meglátását akarja ez a nemzetpolitika: *magyar önismeret*. De ez nem a »szellemi masochisták« Reményiktől kárhoztatott hamis tárgyilagossága, öncélu és csüggesztő nemzetkritika, hanem az a *teljes* magyarságismeret, mely jót és rosszat, erényt és bűnt, érdemest és érdemetlent egyaránt szemügyre vesz. *Tárgyilag*os, mint Zrinyi, és éppen ezért *bízakodó* is, mint Zrinyi. »Noha az mi magunk népét jól leábrázoltam, mindazonáltal ha kérded: kit kívánok és micsoda nemzetet oltalmomra, azt mondom: a magyart kívánom... mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb, s ha akarja, a legvitézesebb nemzetség.« Magyarra jellemző e látszólagos kettősség: az önvizsgálatban a kiméletlen, nem egyszer sötét *realizmus*, s az önértékelésben a józan, gyakran derűs *optimizmus*, mert a helyzet feltárása nem önmagáért van,

hanem a szerep, a feladat megszabásáért. Széchenyi nem azért vizsgálta a sivár jelent, a parlagi hont, kutatta a csunyácska hazát s elemezte annak felfuvalkodott polgárait, a parlagon nőtt dudvák termését szemükbe vágva, hogy – mint a mai „realista” – az ernyesztő borulátás érzetét keltse fel. Sőt inkább azért, hogy elmondhassa: »Merjetek nagyok lenni, ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, valami jobbra születettek.«

A NÉPISÉG gondolata keres utat e lapokon. Mult, jelen és jövő ennek a gondolatnak a jegyében ölelkezik; tudományos célkitűzéseinket ez határozza meg, önismereti munkánknek ez a lényege s politikai magatartásunkat ez irányítja. A magyar nép és társadalom helyzetére vetünk fényt a HITEL-ben, hol népiségtörténet és társadalomvizsgálat egymást segítve, eredményeiket kölcsönösen felhasználva, multat és jelent egyaránt felderítenek, tisztázzák az egzisztenciális magyar népi kérdéseket és hűen ábrázolják a magyar nép történeti és mai állapotát. Tudományt hozunk, mert a magyar illuzionizmus vészes zátonyait egyedül csak *a tárgyilagos tudomány* ronthatja szét s a magyar megújulás szilárd alapzatát is csak ez építheti fel. De ugyanilyen hangsúllyal *szintézist* akarunk műveltségünkben: szélesíteni a medret, melyben sodrón áradhat *a történeti és népi hagyomány*, s teremthet új magyar kultúrát. Népi Magyarország és népünk jövőt formáló erőit mutató magyar nemzet: ez az eszmény politikai gondolkozásunkban. *Nép és nemzet egyet jelent sen:* ez a népiség ideája. Mert magyar gond a költő áhítása: a bölcs és igaz nemzet, melynek »címere a nép«.

FELELŐS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ
MINERVA R.-T. 13734
FELELŐS VEZETŐ: MAJOR JÓZSEF

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

ÁPRILIS

Teleki Pál Széchenyi nyomdokában

Korszerű magyarság

A székely népfélesleg

Az asszimiláció a magyarság történetében

BÁRDOSSY LÁSZLÓ

LÁSZLÓ DEZSŐ

VENCZEL JÓZSEF

SZABÓ ISTVÁN

MAGYAR FIGYELŐ

Bocskai István végrendeletéből – Csallóközi földbirtokpolitika – Gazdasági kitartottak – Magyarság és nemzetiségek – Herre Paul az új európai rendről – Az új Goncourt-díjas író és a francia átalakulás
Magyarország tehetségtérképe

SZEMLE

Makkai László: Népiségtörténet

VII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1942

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SANDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 9 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

T A R T A L O M

BÁRDOSSY LÁSZLÁ: Teleki Pál Széchenyi nyomdokában	3
LÁSZLÓ DEZSŐ: Korszerű magyarság	9
VENCZEL JÓZSEF: A székely népfelesleg	18
SZABÓ ISTVÁN: Az asszimiláció a magyarság történetében	33

MAGYAR FIGYELŐ

BOCSKAI ISTVÁN végrendeletéből	48
PARAJDI INCZE LAJOS: Csallóközi földbirtokpolitika	49
VITA SÁNDOR: Gazdasági kitartottak	50
VENCZEL JÓZSEF: Magyarság és nemzetiségek	52
ZATHURECZKY GYULA: Herre Paul az új európai rendről	54
HESZKE BÉLA: Az új Goncourt-díjas író és a francia átalakulás	55
SZABÓ ISTVÁN: Magyarország tehetségtérképe	57

SZEMLE

MAKKAI LÁSZLÓ: Népiségtörténet	59
--------------------------------	----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfőjét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után
készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

MAGYAROK VAGYUNK:

helyzetünk: magyar helyzet; feladataink: magyar feladatok. Magyarok vagyunk: sem több, sem kevesebb: az ok és okozat köre ebben zárul. Történelmünket magunk alakítottuk, intézményeinket magunk építettük, gondolatvilágunkat magunk formáltuk; helyzetünk és feladatunk magunkból fakad és magunkért van. Valljuk a magyar szellem kiválóival: Európának s az emberiségnek azzal adtunk a legtöbbet, hogy magunkat védelmeztük, magyarságunkat féltő gonddal őriztük és sajátos világunkat örködve oltalmaztuk.

A magyar szellem emberének legnagyobb kötelessége a szüntelen vigyázás és a Bocskai fejedelemre jellemző magatartás, ki csak a dolgot ő magát nézé. Európában élünk, de magyarul. »Isten nem ok nélkül rendelte, hogy Magyarországon jöjjünk a világra... Magyarország a *mi* bölcsőnk, ezt az országot kell megszépítsük, kifejlesztjük, boldoggá tegyük... Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezvén, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: – ez a föladat...« (Széchenyi)

Helyzet és feladat: ez teszi a magyarságot. Sorsdöntő helyzet, nagy és hősies feladat mindenkoron. Benne élni, vele azonosulni, a szerencsét tőle várni, mint Zrínyi – ez az igazi magyar magatartás és a mi hitvallásunk.

A HITEL SZERKESZTŐI

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

Bárdossy László dr. m. kir. titkos tanácsos, ny. miniszterelnök * Heszke Béla, a kolozsvári Mikes-gimnázium tanára * László Dezső ref: lelkész, teológiai m. tanár, országgyűlési képviselő * Makkai László dr., az Erdélyi Tudományos Intézet tanára * Parajdi Incze Lajos dr., az Ellenzék belső munkatársa * Szabó István dr., levéltárnok a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Levéltárában * Szabó István, az Erdélyi Szépmíves Céh lektora, az Ellenzék belső munkatársa * Venczel József dr., az Erdélyi Tudományos Intézet tanára * Vita Sándor országgyűlési képviselő * Zathureczky Gyula, az Ellenzék felelős szerkesztője.

MÁJUSI ÉS JÚNIUSI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

TAMÁS LAJOS: A ROMÁN NÉP ÉS NYELV KIALAKULÁSA
NÉMETH ANTAL: AZ ERDÉLYI DRÁMAÍRÁS
MARTONYI JÁNOS: KÖZIGAZGATÁSUNK REFORMJA
LÁSZLÓ GYULA: RÉGÉSZETI NÉPRAJZ ÉS MAGYAR ÖSTÖRTÉNET
SZABÓ T. ATTILA:
A ROMÁNOK ÚJABBKORI ERDÉLYI BETELEPÜLÉSE
KISS JENŐ: SZEKTÁK A MAGYAR IRODALOMBAN

A Z O L V A S Ó H O Z !

Lapunk fehér címlapján jelképként sorakoznak a »Hitel« 1830. évi első kiadásának felnagyított címbetűi s hét évvel ezelőtt megjelent első számunk óta szóltan beszéddel tanuskodnak széchenyies hitvallásunk mellett: *A hitel tágabb értelemben: hinni és hihetni egymásban.* Az egymásba vetett bizalom adott erőt szellemi munkánkhoz a megpróbáltatások esztendeiben s ez az, amire számítunk most is, midőn lapunkat nemcsak Erdélyben, hanem az egész országban a közönségi eszmétől hevített, gondolkodó magyarok asztalára helyezzük.

A »Hitel« megindulása óta arra törekedett, hogy a magyar élet hasznára totális szellemi szolgálatot valósítson meg. Programunk, akárcsak a Széchenyié, nemzetpolitikai program: *magyar önismereten alapuló nemzetépítés.* Eszközünk a közírás, de igényünk önmagunkkal szemben a minden irányban való tájékozottság és a valósághoz való hűség, a tudományos megbízhatóság és elmélyedés. *A szolgálat szelleme* volt az, ami íróit és olvasót a kisebbségi idők nyomasztó éveiben egy szellemi táborba szólított s ma is a szolgálat szelleme az, amelytet fölületessé, formalistává, önzővé vedlő társadalmunkban e lapokon rendíthetetlenül védeni és oltalmazni akarunk.

*

Eszméink hatásosabb hirdetése érdekében lapunkat havi folyóirattá alakítottuk át és ehhez kérjük régi barátaink s a megnagyobbodott ország közvéleményének pártoló támogatását.

TELEKI PÁL SZÉCHENYI NYOMDOKÁBAN

Az Erdélyi Férfiak Egyesületének és a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének Teleki Pál emlékünnepején, 1942. április 14-én felolvassott megemlékezés.

EGY ÉVE, hogy gróf Teleki Pál eltávozott közülünk. Úgy ment el, mintha Illés tüzes szekerén ragadták volna el s amikor nem volt többé, vakuló szemeink előtt feketébe öltözött minden.

Egy év, eseményekben, tanulságokban gazdag s ezért különösen hosszú esztendő távlatában áll előttünk alakja. S amikor szeretettel, hűséggel, megbecsüléssel Reá gondolunk, elfog bennünket a vágy, hogy megfejtjük egyéniségének titkát. Hogy ha már cselekvő lénye nem lehet többé a mienk, legalább azt őrizzük meg emlékéből tisztán, ami valóban, töretlenül Ő volt.

Minden egyéniségben van valami titokzatos. A költő azt mondja: »fenséges idegenség«. De azok, akik kiérdemelték és megkapták egy egész nemzet szeretetét és bizalmát, akik mögött hűségben engedelmes tömegek álltak, azok egyénisége olyan elemekből tevődött össze, amelyeket meg kellene próbálni kiolvasztani életük, tevékenységük, alkotásaik emlékéből.

Milyen gyengék az eszközeink erre! Az egyéniséget magát, élő, lüktető, sugárzó valóságában, sajnos, sohasem ragadhatjuk meg. Úgyvagyunk ezzel, mint az alvilágba ellátogató Odysseus, aki, mert holt szeretteinek lelkét sehogyan sem tudta megölelni, így panaszkodott:

*»...háromszor kitártam a karom utána,
háromszor suhant ki mint árny, mint az álom
és éles fájdalom vágott egyre jobban.«*

Minden értékelés szükségképpen összehasonlítás. De a hasonlóságok és különbözőségek mérlegelésének szegényes és béna módszerével vajjon hogyan közelíthetnők meg azt, ami szellemi erők pillanatról-pillanatra megújuló egybelobbanása volt? Hogyan ragadhatnók meg az eleven áradatát azoknak az érzéseknek, gondolatoknak, kétségeknek és elhatározásoknak, amelyek valakinek öntudatában egyszer fellobbantak és elhamvadtak?

Minden, ami az élő ember izzó agyának és meleg kezének munkája után megmarad, még a legsikerültebb alkotás, a legjobban ki-

fejezett, leginkább cselekvésre serkentő gondolat is, csak törékeny, merev, holt valami azzal a vibráló gazdagsággal szemben, amiből kiszakadt.

A halállal éppen az rejtőzik el fürkésző szemünk elől, ami valóban élő, mert mindig megújuló. S csak az eltűnt élet halott emlékei maradnak vissza: akármilyen szép, akármilyen színes, akármilyen használható, de élettelen kagylók a tenger partján.

Az elmondott szavak, a megvalósított tervek, a véghezvitt tettek köveiből csak olyan mozaikot rakhatunk össze, amelyből éppen az hiányzik, amit felszívni, magunkévá tenni, örök elixirként megőrizni szeretnénk.

De mégis! Az a valami, amit olyan szomjas szívvel keresünk, nem mulhat el, nem tűnhet el maradéktalanul. Az egyéniség ereje tovább sugárzik, mint ahogyan régen kihunyt csillagok fénye is tovább száll felénk.

Emberi szívek, de még élettelen apró tárgyak is őrzik azt a fényt és azt a meleget, amit az egyéniség egy-egy villanása juttatott nekik. S amikor a fény és a meleg forrása kiapad, a hűvösödő alkonyatban visszaadják azt, amit egyszer kaptak, hogy másnak, másoknak is jusson belőle.

Ígyél Teleki Pál szelíd szemének egy-egy pillantása, hangjának furcsa elborulása, kezének legyintése beleágyazva abba a különösen drága anyagba, amit szeretetnek nevezünk.

VALAMENNYI MEGEMLÉKEZÉS, Róla szólva, Széchenyi István szellemét idézi. Talán nem is azért helyezzük e mellé az óriás mellé, mintha ugyanilyen magasságban keresnők az ő méreteit, hanem mert érezzük és tudjuk, hogy mindketten ugyanazzal az aggodalmas, szinte gyötrődő szeretettel vigyázták nemzetük sorsának alakulását, ugyanazzal a mélységes felelősségtudattal vállaltak vele közösséget.

Ez a két nagy magyar lélekben testvére egymásnak. Teleki Pál valóban mindenütt Széchenyi István lépteinek fénylő nyomdokában járt. Szellemükben, gondolkodásukban, de még érzékeny idegrendszerükben is mennyi hasonlóság, mennyi rokon vonás!

A sors két külön korszakba helyezte őket s gondoskodott róla, hogy mindegyiküknek meglegyen a maga keresztje, amit hordoznia kellett.

Széchenyi István a vajudó nacionalizmus korának gyermeke. Azé a korszaké, amikor a nemzeti élet keretei hirtelen kitágultak s új erők s velük új célok, új remények ömlöttek bele.

A napoleoni háborúk idejére esett ifjúkora, amikor először álltak egymással szemben népi hadseregek. Ha látszólag még dinasztiaiák jövője forgott kockán, valójában már nemzetek sorsa kovácsolódott a csatatereken.

A kor szellemében rejlett, hogy az, akiben tettvágy égett, aki fiatal volt és merész, katona legyen. A kockázaton, a veszedelmeken és megpróbáltatásokon átvezető katonaélet – amikor lehetett – a könnyű örömekben keresett kárpótlást. Innen e korszak hősiessége és hedonizmusa. Merész végletek tüzeiben égett a lélek.

Széchenyi is, a bátor, a vakmerő katona egyben dandy, világfi és világjáró. Amíg egyszer, nehéz belső vívódások után, egy kifürkészhetetlenül titokzatos pillanatban végleg megtalálta magában a magyart, s ez a magyar apostoli hangon szólalt meg benne. Ettől a pillanattól kezdve többé el nem oltható lobogással égett lelkében fajtájának szenvedélyes szeretete és az a ki nem apadó vágy, hogy mindig és mindenütt használjon nemzetének.

Teleki Pálnál ez az egymásratalálás önmaga és nemzete között nem volt ilyen misztikus. Amíg a gyermek gondolkodó ifjúvá serdült, szinte önmagától bekövetkezett. Ő nem került az eseményeknek, benyomásoknak olyan forgatagába, amely egy pillanatra is kétségessé tehette volna azt: hol van a helye. A pályát választó fiatal Teleki Pál már világosan látta, mivel tartozik nemzetének és hazájának s hogy ennek a kettős egységnek kell mindvégig szolgálnia. Ha magyar voltának tudata nem is olyan lobogó, nem is olyan szenvedélyes, mint Széchenyinél, de éppen olyan tiszta, éppen olyan mély és éppen olyan áldozatkész.

Ifjúsága a nyugati kapitalista demokráciák trespedő korszakába esett, amikor a mi szűkebb világunkba ezeket a nyugati életformákat próbáltuk átplántálni, sokszor feledve azt, hogy ez az idegen ojtás nem egészen illik az ősi törzshöz.

De az az életfelfogás, az a társadalmi berendezkedés, amelynek politikai és gazdasági mintáit utánózni akartuk, akkor már maga is fáradt volt. Hajnalának ideáljai elfakultak. Kitünt, hogy az a prosperitás, amit ígért, csak egyesek vagy egyes érdekcsoportok számára jelentett igazán bőséget és gazdagságot s hogy a szabadság és egyenlőség ígérete sem nyújtott ennél sokkal többet.

A kapitalizmus megépített rendszere lélektelenül forgott tovább, de gépezetén már ott éktelenkedtek a csalódás, a kiábrándulás, az önző szkepszis és a cinizmus rozsdafoltjai.

Az elégett remények hamúja alatt pedig zsarátnokok izzottak s azzal fenyegettek, hogy egyszer felgyújtják az egész világot.

A látszólagos nyugalom mögött fülledt, irtózatosszerű feszültség. A látszólagos jólét mögött nyomor s hatalmas erők készülődése egy végső leszámolásra.

Ilyen légkörben bontakozott Teleki Pál ifjú- és férfikora. Micsoda tiszta szív, az erkölcsi elvek milyen önzetlen szolgálata kellett ahhoz, hogy idealizmusát, hitét az emberekben, az emberi jószágban töretlenül mentette át a komoly munkavállalás idejére.

Annak a kornak, amelyben felnőtt, a hivatásos politikus volt a típusa; az, aki a fórumon szónokol.

Teleki Pál nem ezt a pályát választotta. A tudományok érdekelték. Geográfus lett. Mintha készült volna arra a szerepre, amit a jövő tartogatott neki. Mint később mondta: »sokféle tudomány könyveit megtanultam, amelyeket egy a természet- és szellemtudományok mesgyéjén járó geográfusnak ismernie kell«. Ő is bejárta a világot. De nem a reformer szemével nézte. Benne a geográfus és geopolitikus tanult tovább.

Ez volt az indulásuk.

SZÉCHENYI ISTVÁNNÁL az indulás mindjárt megérkezést is jelentett. Egyetlen hatalmas lendülettel ott termett, ahol a nemzet legjobbjai versengtek azon, hogyan lehetne ebből az országból egy művelt, tiszta életű, dolgos, boldog és megelégedett nép otthonát megteremteni. Kiapadhatatlan bőségben öntötte a javaslatokat, terveket, ösztönzéseket, a bátorítást s ha kellett, a kemény korholást. Maga is két kézzel fogta meg a munkát. Mintha folytonos lázban égett volna, hogy a magyarság hajóját, amely akkor hináros, tespedt, holt vízen vesztegelt, kiragadja mozdulatlanságából. Hogy megoldja a kötelekeket, kibontsa a vitorlákat, szelet kerítsen beléjük hitből, meggyőződésből és áldozatkészségből. Hadd szálljon, szálljon a hajó boldog jövőendő napsütéses partjai felé!

S a hajó csakugyan megindult. Nem egészen úgy, ahogyan szeretne volna, nem egészen úgy, ahogyan elképzelte.

Sötét felhők alatt, viharos szelek kergették, veszélyes, sziklás zátonyok felé.

Széchenyi látta ezt a végzetes nekiiramodást; de a hajó kormánya nem az ő kezében! Riadt tekintete előtt, az önvád gyötrelmei közben felrémlt annak a képe, amire ép idegzettel sohasem gondolt volna. Mert vajjon nem éppen ő hirdette-e annyi hittel és meggyőződéssel a magyarság biztos és boldog jövőjét? Mert vajjon nem tudta-e ő is, nem *kellett-e* tudnia, mint nekünk valamennyiünknek, hogy a nemzet élete örök, tragikus fordulatok, sötét bukkanók után is mindig megújuló diadalmas élet!

Teleki Pál tudta ezt. Amikor a világháború első szakasza vége felé közeledett, számolt azzal, hogy a magyarságra ismét a megpróbáltatás ideje következhetik. Számolt ezzel és erős lélekkel készült rá. A megpróbáltatásnak azt a mértékét ugyan nem képzelhette el, amelyet gyilkos szándékkal és kegyetlen kézzel ránk mértek, de amikor az elképzelhetetlen mégis valósággá lett, amikor az önkényes jogfosztásról szóló végzést éppen az ő kezébe tették le, emelt fejjel és friss erővel, egyetlen pillanatig sem csüggedve kezdett bele az újjáépítés munkájába.

Ott állt, mint a csonka trianoni Magyarország egyik első miniszterelnöke. Mint később mondta: »romok felett álltam, egy rendes kormányzat előkészítőjeként, romok eltakarítására vállalkoztam« – tegyük hozzá mindjárt – Széchenyi szellemében.

Mert mi az, amit Széchenyi szellemének nevezünk?

Az a rendületlen hit, hogy a nemzet el nem múló erkölcsi értékek örök hordozója, hogy elsősorban ezeket az erkölcsi értékeket kell ápolnunk s hogy ez az egyetlen útja a magyarság boldogulásának.

Ez az a legmagasabb norma, amely szerint Széchenyi István is és Teleki Pál is élt, működött, tevékenykedett.

FÉLREÉRTENŐK Széchenyi és Teleki erőfeszítéseit, ha nem gondolnánk mindig arra, hogy mindazzal, amit tettek, amit terveztek és elgondoltak, nem a magyarság fizikai hatalmának és materiális javainak gyarapítását akarták szolgálni, legalább is *nem* elsősorban azt, hanem hogy több igazság, több szeretet, több jószág és együttérzés jusson mindenkinek s hogy ebből minél szélesebb-

körü, minél önzetlenebb együttműködés szülessék meg. Mert ezekben a szellemi és erkölcsi értékekben van meg a magyarság igazi ereje.

Ezt hirdette és munkálta Széchenyi István és ezt tanította Teleki Pál. Ezt iparkodott szóval és tettel átvinni az életbe kétszeri miniszterelnöksége, közoktatási minisztersége alatt, mint egyetemi tanár, tudós, számos közéleti szervezet és egyesület vezetője.

Nem az a lényeges, mit alkotott, mit hozott tető alá, mit fejezett be, hanem az, hogy munkáját nagy és kicsiny dolgokban milyen elvek, milyen gondolatok, milyen szándékok és érzések irányították, – mert ebben nyilvánul meg a lélek.

Széchenyi István elveszthette hitét önmagában, de sohasem a nemzet erejében. S ez az, amit Teleki Pál nem veszített el soha.

Rendületlenül bízott abban, hogy mint annyiszor történelmünk viharos fordulatai után, az 1919-ben kegyetlenül szétszakított nemzet is újból feltámad. Tudta ezt, és tudta azt is, milyen világtörténelmi erők fogják a magyarságot a jogosan elvárt jóvátételhez hozzásegíteni, nem ajándékként, hanem azért, mert a magyarságnak küldetése van Európa e részében s mert feladatának betöltése az európai közösség érdeke.

Teleki Pál világosan látta azt az utat, amely a magyarság közép-európai szerepének helyreállításához és az ehhez szükséges külső és belső attribútumok megszerzéséhez elvezet. Erről az útról egyetlen pillanatra le nem tért, ezen az úton soha meg nem ingott.

Amit Széchenyi Istvántól megtagadott, Teleki Pálnak megadta a sors.

Az 1849-iki összeomlás első és legnagyobb áldozata, legsúlyosabb vesztesége Széchenyi volt. Alkotó ereje ott maradt a törmelések alatt. A bukásból számára nem volt feltámadás.

Annak a jóvátételében, amit 1918-ban kellett elszenvednünk, Teleki Pálnak jutott az oroszlátné. Amit összezuzni látott, az nagyrészt az ő munkájának eredményeként emelkedett fel újra. S Széchenyi szellemének hű követése éppen abban van, hogy Teleki Pál elsősorban a lelkekben, a lelkeken át épített. Hányszor elmondta, hogy nem is akar mást. Ezt érzi hivatásának, ezt kötelességének. A nemzet tanítómestere volt.

EZ A KÉT NAGY MAGYAR megmutatta, hogyan lehet egyformán, ugyanabban a szellemben dolgozni a nemzeti fellendülés és felemelkedés idején éppen úgy, mint amikor egy tragédia veti reánk sötét árnyékát. Arcukon az örök magyarság szelleme fénylik. Azé a magyarságé, amely nem bizza el magát, amikor hajóját az erő s a jogos remények duzzadó vitorlái viszik és amely nem esik kétségbe és nem gyűlölködik, amikor a sors lesújtott rá.

Az a méltányos és megértő nemzetiségi politika, amit Széchenyi az 1849-es katasztrófa *előtt* és Teleki Pál az 1938–39–40-es évek jóvátétele *után* hirdetett, örökre megcáfolhatatlan bizonyíték erre.

Nyolcvan év távolságán át, amely életük legtevékenyebb szakaszát elválasztotta, valóban társai voltak egymásnak. Vagy helyesebben: Teleki Pál folytatta azt, amit Széchenyi megkezdett. Az

egyik megálmodta a magyar jövőt és megmutatta, hogyan kell megvalósítását munkálni; s amikor a vihar mindent összezuzott, a másik takarította el a romokat, hogy újra szabaddá tegye azt az utat, amelyen a magyarságnak haladnia kell. Mindketten egy új világba akarták nemzetüket bevezetni, erre készítették elő a lelkeket.

Mindketten magányosak voltak, mindketten könnyen csüggedők. Magyar sors, magyar tulajdonság. Szolgálat, kötelességteljesítés és áldozat, ez volt életük hármass maximuma.

Teleki Pál éppen úgy felülemelkedett minden kicsinyes emberi hiúságon, mint nagy elődje. Éppen úgy megvetette a hatalmat és a népszerűséget, mint ő. Semmi sem volt szemében olyan visszataszító, mint a politikai ügyeskedés, a magakelletés, tömegek kegyének vagy a szerencsének olcsó hajhászása. Mint ahogyan Széchenyi is azt hirdette, hogy nincsen nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ha képességeink nincsenek meg hozzá.

Önmagával szemben a legszigorúbb mértékkel mért. Amikor úgy érezte, hogy már nem alkalmas a vezetésre, visszavonhatatlanul és örökre félreállt.

Mindig csak igaz ügyet szolgált s ahol tudta, hogy valóban használhat, tettel és tanáccsal mindig ott volt.

Vallásos lélek volt és mélyen szociális érzésű. Származása és családjának történelmi tradíciói elválaszthatatlanul Erdélyhez fűzték. De szívéhez azért is közelebb esett minden erdélyi, mert úgy érezte, hogy embernek emberrel való közössége ott elevenebben él a lelkekben. Ezért szerette úgy az ifjúságot is, mert a gyermek és az ifjú ember lelkében őszintébb és önzetlenebb a szeretet s a ragaszkodás, szentebbek az ideálok, amelyeket ő mindvégig tisztán őrzött meg szívében.

Talán csak arra az egyre volt büszke, hogy magyar. »Az a fontos, – mondotta – hogy mindegyikünk úgy éljen és azzal az érzéssel haljon meg, ha Isten innen egyszer elszólítja, hogy nemzedékek után is mi fogunk itt élni e földön: szabad magyarok.«

BÁRDOSSY LÁSZLÓ

KORSZERŰ MAGYARSÁG

I.

A TÖRTÉNELMI LÉT szüntelenül változó folyamat. A történelmet alakító népek és nemzetek élete ebből kifolyólag örökös változásokat mutat. A változó történelmi lét új kérdéseket és feladatokat állít a nemzetek elé, s a nemzetek boldogulása annál biztosabb, minél megfelelőbb választ adnak ezekre a kérdésekre s minél eredményesebben oldják meg e feladatokat. A történelemben élő nemzetek haladása sok egyéb mellett az eléjük tornyosuló kérdéseknek és feladatoknak egyre növekvő számában fejeződik ki. Ha egy nép kérdései s feladatai megfogyatkoznak, az a nép ezáltal már a sülyedés útjára lépett. A nemzetnek minden időben meg kell látnia a kor sajátos kérdéseit, ám nem szabad azt hinnie, hogy a nemzet kérdéseinek felismerése már azok megoldását is jelenti. A nemzetnek minden ereje latbavetésével kell kérdései megoldásán fáradoznia. Az egészséges nemzet az eléje tornyosuló végtelen sok kérdés között felismeri a legdöntőbbeket s minden szellemi és anyagi erejét éppen azok megoldására fordítja.

A korszerű kérdések két irányból tornyosulnak a nemzet elé. Mivel a nemzetek egymás mellett élnek és egyik a másiknak ellensége vagy érdekarátja, minden lényeges változás, ami a *másik országban* bekövetkezik, új kérdések elé állítja a nemzetet. Ha Európa egyik országában átalakul a politikai, gazdasági és társadalmi rend, s ezáltal az illető ország nemzeti ereje és politikai súlya meggyarapodik, akkor azoknak a népeknek az élete, amelyek hasonló folyamaton keresztül nem erősödnek meg, a másik nemzet részéről veszélyeztetetté válik. Minden nemzetnek legalább annyit kell erősödnie, mint amennyit a létét veszélyeztető másik nemzet erősödött. Különben megbomlik a kettőjük között fennálló egyensúlyi helyzet. Ma tehát egyfelől azért kell korszerű magyarságról beszélnünk, mivel Európa országainak javarészában azok életét lényegesen átalakító, nemzeti öntudatát felfokozó politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési változások történtek. Oroszország, Olaszország, Németország, Portugália, Spanyolország a maga sajátos útjain új politikai, gazdasági és társadalmi rendet alkotott. Ezek az országok a náluk bevezetett új rendszerek által megbontották az eddigi európai egyensúlyt, s Magyarország ebben az egyensúly-megbomlásban csakis úgy tudja a maga igazi létérdekét sikeresen szolgálni, ha hasonló módon felfokozza saját nemzeti erejét. Ma ott áll a magyarság előtt a kérdés: miként tudja a maga nemzeti erejét az európai nemzetek életében bekövetkezett korszerű változások vonalában megsokszorozni.

De nemcsak az országon kívüli egyetemes vonatkozású változások, hanem a nemzet *belső* életében mutatkozó meg nem oldott kérdések is arra ösztönzik a nemzetet, hogy azokra a mai általános viszonyoknak és nemzeti érdekeknek megfelelő korszerű választ adjon. A nemzet keretei között sok millió ember és család él a legkü-

lönbözőbb gazdasági, társadalmi és művelődési viszonyok között. Ezeknek az embereknek magától értetődően nő az egyéni igénye, s a nemzetnek gondoskodnia kell ez igények kielégítéséről. A világ-gazdaság más országokban bekövetkezett időszerű változásai kérdésessé teszik a mi kialakultnak tekinthető gazdasági rendszerünk létjogosultságát, felismerhetjük, hogy nemzetünk mai társadalmi felépítettsége mellett nem tudja azt a nemzeti erőt képviselni, amelyre ma a nemzetnek szüksége van. Az állam olyan erős, amennyi erőt polgárai összeadnak. Az állampolgárok erő kifejtését nagy mértékben befolyásolja az a gazdasági, társadalmi és művelődési rendszer, amelyben élnek. Az élő nemzetek állandóan alakítanak életkereteket, hogy a megújított keretek fölfokozzák az államot alkotó egyesek erő kifejtését. Az állampolgárok idővel túlnőnek az állam törvényein és intézményein s új intézményeket és törvényeket kívánnak. A rugalmas nemzeteknél a nemzet történelmi élete és az ennek biztosítására alkotott törvények és intézmények vonala párhuzamosan halad. Abban ma már mindnyájan megegyezünk, hogy a magyarságnak szüksége van egy mindenre kiterjedő korszakos átalakulásra.

A magyar nemzet történetére visszatekintve, nyugodtan mondhatjuk, hogy a magyarság éppen azért tudta Európa legnehezebb pontján nemzeti létét fenntartani, mivel mindig meg tudott felelni a korszerűség fent vázolt külső és belső kettős követelményének. A magyar történelem: *korszerű magyar válaszok sorozata*. Az ázsiai és délkelet-európai népek szorítása elől a magyarság, laza törzsszervezetét egységes fejedelemséggé alakítva, bevonult a Kárpátok védő öve alá. A nyugatra kalandozó fejedelmi magyarság a keresztyén-ség fölvetelében és a magyar királyság megalapításában volt korszerűen magyar s adta meg a korszerű magyar választ azoknak az európai keresztyén népeknek, amelyek létét fenyegették. A középkori hűbéri rendszer kétségkívül hatott a magyar társadalom szerkezetére, a középkori magyar társadalmi rendszer korszerű volt és sajátosan magyar. Ha meg is késett vele a nemzet, Kelet-európában mégis a leghamarább és sok hibája és mulasztása ellenére is a legjobban valósította meg a feudális rendszerről a liberális rendszerre való áttérést, s mialatt ez a korszerű folyamat országunkban végbe ment, bekövetkezett a magyar nemzeti szellem eddig leggyökere-sebb újjászületése.

A nemzetek korszerű átalakulásának folyamata, rendszerint valamelyik nagy nemzet életében indul el s annak hatására következik be a kisebb nemzetek életében. Ez a folyamat magától értetődő, hiszen minden korszerű átalakulás veszteségekkel, átmeneti zavarokkal jár, s ezeket a nagy népek sokkal inkább kibírják, mint a kisebbek. A kis népek nem lehetnek politikai, gazdasági és társadalmi rendszerváltozások kísérleti telepei. Nekik a nagy népek iskolájába kell járniok, *nem másolást, hanem új teremtő folyamatok megindítását* tanulni. Szent István Nagy Károly iskoláját járta, de azért sajátosan új és eredeti keresztyén Magyarországot alkotott. Zrinyi Miklós Macchiavelli tanítványa, de azért letagadhatatlanul eredeti magyar katonai rendszert és nemzetszemléletet teremtett.

Széchenyi István a francia forradalomtól tanult a legtöbbet s mégis a legnagyobb magyar lett belőle. A mai Európában a nemzeti gazdasági, társadalmi és művelődési korszerűséget kétségkívül Mussolini és Hitler jelentik. Alkotásuk hatása alól még ellenségeik sem vonhatják ki magukat, mindketten visszavonhatatlanul új képet adtak nemcsak országuknak, hanem egész Európának is. Mindezek ellenére mind a ketten kijelentették, hogy más nemzeteket óva intenek rendszerük lemásolásától. Akkor tanulunk tőlük hozzájuk méltó módon, ha magunk kérdései és viszonyai között a magunk módján, de az ő figyelmeztetéseikre tekintve, a saját magunk korszerű átalakítását munkáljuk. Minden nemzetnek a maga sajátos útján kell eljutnia a korszerű kérdések korszerű megválaszolásához, ahhoz a válaszhoz, amely a legjobban megfelel az illető nép korszerű szükségének. Határozott rokonság van az olasz fasizmus, a német nemzeti szociálizmus, a portugál salazarizmus és a spanyol falangizmus között. De ezek egymással mégsem azonosak, egyik a másiknak nem másolata. Mindenik az illető nemzet adott helyzetéből, szükségéből, addigi fejlődéséből indult ki s találta meg valóságos kérdéseinek ez idő szerint legjobb megoldását.

Az nem mindig szerencsétlenség, ha egy egyetemes európai vagy világ átalakulás idején valamelyik kisebb nép a maga korszerű átalakulásával *nem siet*. Nem árt, ha a kis népek alaposan megvizsgálják, hogy a korszerű átalakulásnak milyen gyümölcssei termettek azokban az országokban, ahol a korszerű folyamat megindult. Másfelől viszont éppen a kis népek előtt kell hangsúlyoznunk, hogy valójában nekik kell a leginkább *készen lenniük* arra, hogy egész nemzeti, gazdasági, társadalmi és művelődési életrendszerüket, ha ütött az óra, maguk tudják a korszerű szükségeknek megfelelően átalakítani. Úgy vélem, hogy ma ennek az egészséges készségnek az alapotába kell az egész magyar nemzetet állítani.

A korszerűség követelménye két tényezőből: egy általános külső s egy határozott belső vonásból tevődik össze. Nagyon fontos, hogy ennek a két tényezőnek meglegyen az *egészséges aránya*. Úgy véljük, hogy az 1848-as és az azt követő nagy liberális átalakulás idején Magyarországon a hangsúly inkább az általános korszerűsítésre, mint a tényleges magyar szükségek kielégítésére esett. Siettünk, hogy el ne maradjunk a többi népek mögött s a korszerűség jelszavát hajszolva, sok olyan intézkedést vettünk át más népektől, amelyek alkalmazása nem hogy elősegítette, hanem egyenesen akadályozta a nemzet fejlődését. Főleg figyelmen kívül hagytuk azt, hogy nem elég egy új rendszert a magunk nemzeti életébe átitatni, hanem azon túlmenően úgy kell *nevelni* a nemzetet, hogy azzal a rendszerrel a maga javára tudjon élni. Az 1848 és 1867 utáni korszak az általános liberális korszak hatása alatt egy egész sor addig gondosan őrzött sorompót megnyitott, s mivel a magyar nemzet java része nem volt ránevelve az így bekövetkezett szabadabb életre, az általunk felhúzott sorompókon át zsidók és más nem magyar fajú állampolgárok jutottak előnyös helyzetbe, – természetesen a magyarság rovására. Hogy csak a legjellemzőbb példára hivatkozzam, a jobbágyfelszabadítás Erdélyben 1,200.000 hold magyar földet jut-

tátott román jobbágyok kezébe megalapozva ezáltal az erdélyi román kiscgazdatársadalmat. A mai korszerű átalakulás idején is vigyáznunk kell arra, hogy a korszerű intézkedések megtételével valójában magát a törzsmagyarságot erősítsük meg minden tekintetben. És különös gondoddal kell vigyáznunk, hogy az átalakulásra *ráneveljük* a nemzetet, mert különben egy esedékes korszakos átalakulás ismét az ország nem magyar fajú polgárainak fog új honfoglalást jelenteni.

II.

A MAI EURÓPAI ÁTALAKULÁS tartalmát és fő irányvonalait három szóval jelölhetjük: *társadalmi, nemzeti és keresztyén*. E három tényező nem új, hanem jóformán egyidős az emberiség történelmi létével. E három tényező mostani jelentkezésében az az új, hogy *hármán együtt* lépnek be az európai életbe s közülük mindegyik a maga tartalmának *sajátos* vonatkozásait hangsúlyozza.

A *korszerű társadalmi gondolat* élesen szembenáll a szociáldemokrácia vagy a bolsevista kommunizmus felfogásával. E két irányzat a munkásság nemzetközi összefogása által a munkásosztály teljes uralmát akarja kiharcolni. Az új társadalmi törekvések lényege az, hogy a nemzetet lezárt és adott társadalmi keretnek tekintik s ezen belül nem egyik osztálynak az uralmát, hanem az összes foglalkozási ágak és társadalmi rétegek olyan egyensúlyi helyzetét teremtik meg, amelyben valamennyi rend, az egész nemzet éltsikere a legjobban biztosítható. Az új korszerű társadalmi rendszerek mindegyike az illető ország nemzetfenntartó történelmi rétegeire támaszkodik s annak szolgálatába állítja a többi rétegek életnyilvánulását is, de az így támogatott réteg által a segítségül hívott többi rendek életlehetőségét komolyan biztosítja. Ez az új közösségi gondolat nem állítja egymással szembe az egyént és a társadalmat: az egyént közösség-fenntartó elemmé képezi s létét a közösség által biztosítja. Az új társadalmi gondolat tehát a nemzetköziséggel szemben *nemzeti*, az osztályuralommal szemben a különböző foglalkozási ágakat egymás és a nemzet szolgálatában *összefogó*, a tömeggel szemben az *egyént* biztosító.

Az *új nemzeti gondolat* első sajátossága az, hogy lényegében *azonos a társadalmi gondolattal*. Az új nacionalizmus szociális nacionalizmus. Az új nemzeti törekvés társadalmi törekvés, amelynek az a célja, hogy az egész nemzet egységes társadalommá szervezésében a nemzet minden egyénjét, családját és foglalkozási ágát felhasználja.

Az új nemzeti gondolat másik jellemvonása az illető nemzet *sajátos* értékeinek megkeresésében, kiábrázolásában és érvényesítésében jelentkezik. A liberális korban a nemzetek azt keresték, amiben megegyeznek, s akkor érezték magukat igazán európaiaknak, ha saját életük egyes tényezőin ki tudták mutatni a náluknál műveltebb nemzetek hatását. Ma a korszerűen élő népek európai hivatásuk alapját sajátos nemzeti értékeikben látják, – abban, ami más népektől jellegzetesen megkülönbözteti őket.

Az új nemzeti gondolat következő vonása annak *missziói* jelleében domborodik ki. Az új nemzeti gondolat szerint a nemzetnek minden távoleső tagját vissza kell hozni a nemzet együtt élő közösségébe, s az így összefogott nemzetet minden vonatkozásban egységesé s önmagával azonossá kell tenni.

Sokan az új nacionalizmust *totalisnak* nevezik. Én a nacionalizmusnak totálissal jelzett valóságát inkább *szintétikusnak* szeretem nevezni. A megelőző korszak nacionalizmusa kérdéseken, problémákon rágódó analitikus magatartás volt, s a nemzeten belül is az egymástól sajátosan különböző vonásokat és alkotóelemeket kereste s állította egymással szembe. Az új nacionalizmus a nemzeti élet legalapvetőbb, leglényegesebb vonásait keresi meg s teszi a nemzeti élet tengelyévé.

Végül azt mondhatjuk, hogy határozott közösségi jellemvonása ellenére is az új nacionalizmus *többet* követel az egyéntől és nagyobb mértékben veszi igénybe az egyén teljes munkaerejét, mint a régi nacionalizmus, hogy így viszont többet is nyujthasson neki. Az új nemzeti törekvés nem egy osztálynak, nem néhány zseniális embernek, hanem a személyesen érdekelt egyének nagy sokaságának a vállalkozása. S először nem jogról, hanem kötelességről beszél, először áldozatot kíván és csak azután s annak mértéke szerint biztosít előnyöket.

A *korszerű keresztyénség* egy negatív tényben, az úgynevezett *antiszemitizmusban* jelentkezett. Még a legeltorzultabb és legdurvább antiszemitizmusban is van egy gyökeres keresztyén igazság: a keresztyén állam legfontosabb élettevékenységei: a művelődés, gazdasági élet, nevelés, bírói és törvényhozói munka nem képzelhető el másként, csakis keresztyének kezében. A keresztyén világ el-liberalizálódásának tudható be, hogy a keresztyén állam a legfontosabb közösségi életnyilvánulások irányítása terén zsidóknak és pogányoknak helyet engedett. Ez a jelenség szöges ellentétben áll az igazi keresztyénséggel.

A keresztyén gondolat a legtöbb európai országban nem jutott túl ezen a negatív, de azért szükségszerű érvényesítésen, sőt a nacionalizmus új rendszere néhol bizonyos pontokon szembe is került a keresztyénség helyes képviselésével. Mindenesetre elmondhatjuk, hogy a három korszerű gondolat közül a keresztyén gondolat tudott a legkevesbbé a maga tisztaságában érvényesülni. Másfelől azonban meg kell állapítanunk, hogy a XVIII. és XIX. századi súlyyedése után századunk harmadik évtizedétől kezdve a keresztyén egyház és keresztyénség súlya egyre inkább növekedik.

III.

A HÁROM KORSZERŰ GONDOLAT általános jellemzése után föl kell tennünk a kérdést, hogy ennek a három gondolatnak az érvényesítése mit jelent *a mai magyar életben*.

A *korszerű társadalmi gondolat Magyarországon* nem jelenthet mást, mint a magyar földdel együttélő magyar nép fölemelését új,

sorsformáló történelmi osztállyá, beállítását a nemzeti élet tengelyébe és minden más magyar munkaközösség hozzákapcsolását. Tételünket a következő tények igazolják: Magyarország Közép-európa legkifejezettebben mezőgazdasági állama. Magyarországnak gazdaságpolitikai szempontból mint földművelő államnak van meg a döntő jelentősége a jelen és jövő Európájában. Ha pedig Magyarország földművelő állam, akkor ebben az országban mindazokat a magyar embereket, akik a magyar földdel munkájuk által közvetlenül érintkeznek, olyan gazdasági, társadalmi és művelődési viszonyok közé kell segíteni, hogy azok között teljes értékű magyarok és igaz emberek lehessenek.

Magyarországnak 1848-ig a köz- és főnemesség volt a nemzetfenntartó történelmi osztálya. A nemzetnek ezen a két rétegén nyugodott az ország sorsa. Ez a nemzetfenntartó történelmi osztály az 1848-as és az azt követő liberális átalakulásban jellegét elvesztette, s helyette új nemzetfenntartó réteg sem a városi porgárságból, sem a munkásságból, sem pedig az értelmiségből nem keletkezett. A magyar föld népe az 1848-as reform által nagyon sok vonatkozásban hátrányosabb helyzetbe került, mint amilyenben azelőtt élt. Ma a magyarság érdeke nyilvánvalóan nem lehet más, mint hogy földművelő rétegét a nemzet életének alakításában résztvevő, történelmi osztállyá emelje. Ennek oka nemcsak abban rejlik, hogy ez a népréteg szabja meg Magyarország európai gazdasági szerepét s hogy ez az ország legnépesebb munkaközössége, hanem az is, hogy míg a magyar felső tízezer és középosztály lényegesen át van itatva idegen vérrrel és szellemmel, addig a magyar falu népe az utóbbi évszázadok alatt ilyen hatásoknak egyáltalán nem, vagy csak kisebb mértékben volt kitéve.

Az új magyar *ipar- és kereskedelem* számára nem lehet fontosabb feladat, mint a magyar föld termékeinek földolgozása és továbbadása. Az új magyar *értelmiség* is akkor talál rá egyéni léte alapjára, ha élete értelmét és célját a magyar földművelő réteg nemzeti szolgálatában ismeri föl.

Az új nemzeti gondolat Magyarországon is azonosul a társadalmi gondolattal. Ma már alig találunk Magyarországon számbavehető embert, aki ne látná, hogy a legsürgősebben igazságot kell szolgáltatni a magyar föld népének, gazdasági, társadalmi és közművelődési téren egyaránt. Legelsősorban olyan államilag irányított birtokpolitikát kell kezdeményeznünk, amely módot nyújt arra, hogy minden alkalmas és rászorult magyar ember a magyar földtől nyerje élete emberhez méltó fenntartásának és tovább fejlődésének feltételeit. Magyarországon nem elég földosztásról, vagy földbirtok-reformról beszélni, itt az új nemzeti gondolat jegyében általános *földművelésügyi reformra* van szükség. Nem elég a föld birtoklását megváltoztatni, hanem a földnek olyan művelési lehetőségeiről is (mezőgazdasági szakoktatás, hitelnyújtás, úthálózat építés, értékesítés, társadalom szervezés, stb.) gondoskodni kell, amelyek segítségével nemcsak a földet művelők egyéni életsikere, hanem az egész ország gazdasági súlya is megnövekedik. A magyar földművelésügyi reformnak tehát, ha az a korszerű nemzeti és társadalmi gondolat jegyében

valósul meg, nem csupán a legelhagyatottabb magyar földnélküli osztályra, hanem az egész nemzet közös javára is tekintettel kell lennie. Ezt a földművelésügyi reformot kíséri az ipari termelés és kereskedelem hasonló szempontú átalakítása.

Ha a korszerű nemzeti gondolat alapján álló országokban a *nemzeti sajátosságok* hatalmas méretű érvényesítése jelentkezik, akkor ez a törekvés nálunk ismét csak a magyar népi réteg fontosságát állítja előtérbe. Ma a sajátosan magyar szellemiséget, gondolkozási módot és élő műveltséget legdöntőbb módon a magyar nép képviseli.

A nemzeti gondolat összefogó vonásából viszont az következik, hogy ezt a népi műveltséget nem lehet kizárólagosan képviselni. Ezt a műveltséget nem szabad a nagy magyar szellemekben megvalósult történelmi magyar műveltséggel szemben szektás egyoldalúsággal érvényesíteni. A korszerű magyar félreterzi a nemzeti életben belül mutatkozó különbségeket s a mindenki által elfogadott nagy magyar értékek szolgálatával dolgozik a nemzet eggyé forrasztásán.

Végül az új nemzeti gondolat azon az *erkölcsi alapelven* nyugszik, hogy magyarnak lenni elsősorban kötelesség és áldozat s csak azután jog és előny. A magyar társadalomnak igen nagy százaléka él még abban az üzleties, zsidós felfogásban, hogy csak akkor ad a nemzetnek, ha előbb már kapott tőle, és előbb jogainak érvényesítését követeli s csak azután gyakorolja kötelességét. A nemzeti újjászületés leglényegében erkölcsi újjászületés, a nemzeti közösséghez való viszonyunknak megváltoztatása. Olyan mértékben lesz az új magyar nemzet társadalmi igazságon felépülő, magyar sajátágaiban elmélyült, missziói öntudattól duzzadó és összefogásra képes közösség, amilyen mértékben a magyar kötelesség és áldozathozatal lesz a legáltalánosabb nemzeti magatartás.

Magyarországon a keresztyén gondolat mindig *egyházi* gondolat volt, a keresztyén mozgalmak az egyházi élet keretein belül folytak le. Bármily sok hiányossága is van a mai magyar egyházi életnek, nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy a magyar keresztyén egyházak mindenikében lényeges megújulási s megerősödési folyamatok mentek végbe az utóbbi évek alatt, s ma Európa kevés államában és kevés népében van az egyháznak akkoraké tekintélye, szerepe és ereje, mint Magyarországon és a magyar nép között. Ebben a jelenségben az igazi keresztyén megújulás és államvezetés lehetősége nagymértékben adva van.

Magyarország határozottan felismerte, hogy keresztyén mivolta magától értetődően kívánja meg a *zsidóság kiszorítását* az állami, művelődési, gazdasági és társadalmi élet kulcsállásaiból. Az eddig hozott törvények életbeléptetésével azonban a zsidókérdés közelről sincs megoldva. Mert csak félmegoldás az, ha a törvény által visszaszorított zsidók helyét zsidó erkölcsű, társadalmi szempontból megbízhatatlan, csak saját egyéni érdekeit néző, zsidó szellemű keresztyének foglalják el, ha a zsidó szellemtől megtisztított helyekre pogány és nem keresztyén felfogású emberek kerülnek. Óvakodnunk kell minden olyan intézkedéstől és lépéstől, amely a keresztyén egyház sajátos szerepét és jelentőségét elhomályosítja, vagy egyenesen

visszaszorítja. A magyar keresztyén politika alapfeltétele a magyar keresztyén egyházak megerősítése s az általuk nyújtott lehetőségek céltudatos kiaknázása.

A korszerű magyarságot kizárólag keresztyén hitű, Isten előtti felelősséget és igazi testvéri szellemet hordozó emberek tudják megvalósítani.

IV.

A KORSZERŰ MAGYAR ÉLET megvalósításának *útjáról* és *módjáról* elmélkedve, azonnal felismerhetjük, hogy a megvalósítás érdekében sokágú és széleskörű munkára van szükség.

Mindenekelőtt *a magyar szellem* korszerű figyelmeztetéseit kell fontolóra vennünk. Az ország széles rétegeinek szellemi élete az élen járó szellemek mögött mindig néhány évtizeddel marad el. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a mai magyar értelmiség széles rétege azért nem alkalmas a most esedékessé vált magyar építés végrehajtására, mert szellemi életét Ady Endre átmeneti kritikai magatartása épen most határozza meg. Ady Endre vetése a magyar értelmiség széles rétegeiben csak mostanra érett be. Az ő hiányokat, bűnöket föltáró, elemző szellemének figyelmeztetéseire a világháború előtti öntudatlanul szendergő magyar értelmiségnek lett volna szüksége. A korszerű magyarság kiépítése érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy a mai magyarság hozzáadjon azoknak a magyar szellemeknek színvonalához, akik Ady kritikai magyarsága után a magyar építés jegyében szólnak. (Ezek a megállapítások nem kicsinylik le Ady korszakos és örök jelentőségét, csupán utalnak arra, hogy *ma* nem ő a korszerű költő.) A korszerű magyar lelkiség a letűnt átmeneti időszak lírai életlátásával szemben mérnöki és ebből kifolyólag konstruktív. A tényeket nem indulatos egyoldalúsággal, hanem tervszerű összefüggésben látja. A korszerű magyar közszellem már megítélte a kizárólag csak bírálni tudók szellemi magatartását s azokat tiszteli, akik nem a hiányokra, hanem az értékekre, tényekre s a megvalósítható megoldási lehetőségekre mutatnak rá. Rendkívül fontos, hogy a korszerű magyar szellemet már ne azonosítsuk azzal a szellemmel, amely bírálatiért, a hiányok felmutatásáért még mindig modernnek tartja magát. Ezt a szellemet, mely nálunk Ady fellépésével jelentkezik, az új Európa már rég megítélte. Ezzel az egyoldaluan hiányokra mutató és bíráló szellemmel sem az új Olaszországot, sem az új Németországot nem lehetett volna fölépíteni.

Utaltunk arra, hogy az 1848-as korszerű magyar átalakulásnak nagyrészt azért nem volt meg a kellő eredménye, mivel az átalakulásra a magyar nemzet nagy tömegei nem voltak *ránévelve*. A korszerű magyarság kialakításának legdöntőbb tényezője az átfogó és céltudatos *magyar nemzetnevelés*. Ez a nevelés ébreszti rá a nemzetet igazi érdekeire s készíti fel arra, hogy érdekeinek szolgálatában teljes erővel és hatalommal vehessen majd részt. Ez a nevelés természetszerűleg egyéni és közösségi, szellemi és gazdasági nevelés.

Széchenyi Istvánnak egyik alapvető gondolata, hogy az állami élet átalakítását bizonyos mértékig meg kell előznie a *társadalom átalakulásának*. Minél erőteljesebb a társadalmi átalakulás folyamata, annál nagyobb a serkentő hatása az állami élet felelős tényezőire. Ha az a sok mai magyar társadalmi alakulat és szervezet rájön döntő szerepére, s a maga keretén belül megvalósítja azt a korszerű magyarságot, amelyet a magyar élet állami keretei között szeretne látni, akkor a magyar átalakulás ügye máris túljutott a Rubiconon.

Az *egyéni és társadalmi élet* átalakulása, korszerűsödése nélkül a nemzet újjászületése pusztán illúzió és haszontalan álom-kergetés. Végeredményében a magyar nemzet magyar emberekből tevődik össze, tehát a nemzet megváltozása egyet jelent az egyének megváltozásával. Az állam elé az eszményeket a társadalom tűzi ki s a társadalom készíti az államot, hogy az eszmények megvalósításában minél gyorsabban és sikeresebben működjek közre.

Csak sorrendben és nem értékben utolsónak mutatunk rá arra a szerepre, amelyet a korszerű magyarság kialakításában a *törvényhozásnak* kell betöltenie. Magától értetődő, hogy a törvényhozás fekteti le azokat a gazdasági, társadalmi és közművelődési kereteket, amelyek a magyarság létét a korszerűség követelményeinek megfelelően védelmezik és szabályozzák. El kell ismerni, hogy a magyar törvényhozás számos olyan törvényt alkotott, amely a korszerű magyar élet követelményeinek sok tekintetben megfelel. Ennek a törvényhozói munkának azonban ki kell terjednie a magyar élet egész területére s kielégíteni a korszerűség összes követelményeit.

Sokan mondják, hogy addig nem következik be a magyar élet általános jellegű, korszerű, átalakulása, amíg nem támad egyetlen olyan magyar »vezér«, aki személyében megtestesíti és kifejezi a korszerű magyarság minden feltételét és parancsát. Nem valószínű, hogy egyetlen ilyen magyar ember támad. Az viszont bizonyos, hogy a magyar nemzet tagjai közül többek lelkében történt meg a korszerű magyar átalakulás, s intézményeink, társadalmi alakulataink és szerveink közül is sokkal számosabban idomultak már a korszerű magyarság követelményeihez, semmint gondolnók. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a korszerű magyarság körvonalai egyre erőteljesebben bontakoznak ki az egész magyar nemzet arcán. Ezeknek az egyénekből kialakult gondolatoknak, társadalmi szervezetekből lerögzített terveknek összesűritése és öntudatos szolgálatba szervezése a legsürgősebb magyar feladat. Talán nem egy magyar nagyember, hanem sok kisember, nem egyetlen nagy párttá tömörülés, hanem a nemzeti élet sok kisebb-nagyobb tényezője közös munkaképpen fogja a korszerű magyar átalakulást megvalósítani. Ez a mód sajátosan eredeti lesz a magyarság mai átalakulásában.

Nekünk nem azt kell várnunk, hogy *történjék valami* a korszerű magyarság kialakulása érdekében, hanem *cselekednünk* kell azt, aminek eredményeképpen az átalakulás feltétlenül bekövetkezik.

LÁSZLÓ DEZSŐ

A SZÉKELY NÉPFÉLESLEG

1902 AUGUSZTUS HAVÁBAN, tehát negyven esztendővel ezelőtt zajlott le a nevezetes csíktusnádi székely kongresszus azzal a kimondott céllal, hogy a székely kivándorlás okaival és megszüntetésének lehetőségeivel foglalkozzék: »...mert hazánkban egyre több polgára hagyja el szülőföldjét s idegen országba való vándorlás által kívánja sorsát javítani...«¹ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület áll a kongresszus háttérében, ő ismeri fel a szükségletet, hogy »a kivándorlás okainak mibenléte s a megszüntetésére alkalmas intézkedések megjelölése az ország különböző részeiben megtartandó kongresszusok útján és a közvetlenebbül érdekeltk meghallgatásával tárgyalassék«² s a kongresszusnak az a nevezetessége és jelentősége, hogy a Székelyföld összes kérdéseit³ megvizsgálni igyekezett s ma is itineráriumot kapunk a kezünkbe, hogy a székelyföldi problémák rengetegében el ne tévedhessünk. Hogy ez az útbaigazító sok részletében már akkor is tévedésekre épült és ma csak kritikával vehetjük a kezünkbe, – alig kisebbíti a kongresszus fenti érdemét s a kiadott részletes jegyzőkönyv értékét, mert a megoldás útvonalait kétségekívül nem megtervezni, hanem csak módosítani és javítani kell. Sőt a pozitívumból és negatívumból egyaránt olvashatunk és érthetünk, ha le tudjuk győzni a kongresszus-korabeli előítéleteket és ha nem befolyásol sem az egyik, sem a másik oldal máig változatlan vélekedése, politikai meggyőződése és egyoldalú nemzetszemlélete. Ha tekintetünket csak a fölvetett és megvitatott problémákra rögzítjük és nem érdekel, hogy a plénum helyeselt-e vagy bevett szokásként »eláll«-t kiáltott, ha azt nézzük: miben látták akkor a kérdés lényegét s a megoldás lehetőségét és helyes volt-e e szemlélet, egyezett-e a valósággal, kielégítette-e a valóságos szükségleteket, – úgy e régi kongresszus ma különösképpen időszerű anyagot tartogat számunkra: olyat is, amelyet változatlanul újból a közvélemény elé kell tárnunk s olyat is, amellyel perbe kell szállni, meg kell cáfolni vagy módosítani kell, hogy további tévelygés elejét vehessük.

¹ *Székely Kongresszus.* Megtartott Csík-Tusnádon, 1902. évi augusztus hó 28., 29. és 30. napján. Kiadja az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. (A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai. Sajtó alá rendezte *Buday Barna* kongresszusi főtitkár.) Budapest, 1902, 18.

² A csíktusnádi székely kongresszust az OMGE, a Székely Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara és a Marosvásárhelyi Székely Társaság közreműködésével rendezte s azon a földművelésügyi, kereskedelmi, honvédelmi és igazságügyi miniszter, a székelyföldi törvényhatóságok, az erdélyrészi vármegyei Gazdasági Egyletek, a különböző Székely Társaságok, a bukaresti Magyar Társulat és Szent István-Társulat, az Országos Központi Hitelszövetkezet, az Országos Nemzeti Szövetség és más kevésbbé jelentékeny közületek képviseltették magukat.

³ A kongresszus öt szakosztályban tárgyalta a tervbevett óriási anyagot: I. őstermelési szakosztály, II. ipari, kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és

NÉPSŰRŰSÉG ÉS ÁLLÓ NÉPFÉLESLEG

LEGELSŐSORBAN talán azt a kérdést vehetnénk elő, hogy miben látták abban az időben a kivándorlás csökkentésének a legtermészetesebb és legegyszerűbb ellenszerét. Röviden felelve: abban, hogy a Székelyföldön emelni kell a keresetképeséget, mégpedig – mezőgazdasági népességről lévén szó – a mezőgazdasági népesség keresetképeségét a mezőgazdaság körén belül, tehát olyan mezőgazdasági reformra van szükség, mely a föld termékenységét növeli, a természeti adottságokat jobban kihasználja s ezzel a jövedelmet fokozza,⁴ mert – megállapították – a Székelyföldön mindenekelőtt a gazdagodás lehetőségeit kell megnyitni: a tőkeképződés teheti csak lehetővé a nagyobb távlatú gazdasági tervek megvalósítását.

Eddig a pontig minden helyes, ma is időtálló gondolat ez: a keresetképeséget kell emelni, a jövedelmezőséget kell növelni, a tőkeképződést kell elősegíteni. De már meggondolkoztató az az álláspont, amelyet a kongresszuson – vita közben – az akkori földművelésügyi miniszter képviselője hangoztatott s amelynek értelmében: a székely kivándorlás oka nem a terület szűke, hanem a szegénység⁵.

Ez a gondolat akkor is és azóta is uralkodó nézet a székely kérdés megítélésében. Akkortájt arra utaltak⁶, hogy 1900-ban

a Székelyföld népsűrűsége km ² -ként	37.0	lélek
Erdély	”	” 42.9
Magyarország	”	” 59.5

tehát a székelyföldi népsűrűségi hányados olyan kicsiny, hogy hozzá hasonló az egész országban alig van: csak Máramaros, Beszterce-Naszód népsűrűsége kisebb a Székelyföldénél. Később meg arra hivatkoztak⁷, hogy 1930-ban

a trianoni Magyarország népsűrűsége km ² -ként	93.4	lélek
a mai Magyarország	”	” 79.1
az egész Erdély akkori	”	” 50.4
a Székelyföld	”	” 36.4

és Erdélyben csak Beszterce-Naszód népsűrűsége kisebb ennél, a Fogarase meg közel ugyanekkora.

közlekedési szakosztály, m. birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály, IV. közművelődési és közegészségügyi szakosztály, V. kivándorlási és fürdőügyi szakosztály.

⁴ T. Nagy Imre előterjesztése. Sz. Kongr. 51–52.

⁵ Sierbán János orsz. tejjgazdasági felügyelő fejtegetése. U. o. 59.

⁶ V. ö. Siklód István fejtegetéseivel. U. o. 135. Ugyan Siklód a továbbiakban a mi fenti álláspontunkat surolja, mert a népsűrűség-számításban korrekciót alkalmaz, azonban az iparfejlesztésre való tekintettel – mivel az iparfejlesztés nagyobb népsűrűséget kíván – arra az álláspontra helyezkedik, hogy a kitelepítés útját állaná éppen a székely nép óhajtott közgazdasági fel lendülésének

⁷ V. ö. pl. Vita Sándor: A Székelyföld önellátása. Hitel, 1937. évi 4. sz. 269–270., 280.; Bözödi György: Székely bánja. Kolozsvár, 1938, 126–127.

I. A Székelyföld, Erdély és Nagy-Magyarország területe művelési áganként (1914)*

Művelési ág	Székelyföld		Erdély	Nagy-Magyarország
	területe holdakban		területi megoszlása %-ban	
Szántó	609.148	22.7	28.5	47.8
Kert	37.957	1.4	1.7	1.4
Rét	427.143	15.9	15.2	9.7
Szőlő	2.532	0.1	0.2	1.1
Legelő	314.217	11.7	14.2	12.4
Nádas	292	*	*	0.2
Erdő	1,287.246	48.0	39.9	27.2
Termő	2.678.535	100.0	100.0	100.0

Ha valóságos helyzetet tüntetnek fel ezek a számok, akkor valójában igaz, hogy a székely kivándorlás oka nem a terület szűkében keresendő, hanem más oka van ennek, kézzelfoghatóan a szegénység.

Kérdés azonban, hogy ebben a viszonylatban szabad-e az általános népsűrűségi hányadost alkalmaznunk? Szabad-e a népsűrűség kiszámításába bevonnunk az ember nem járta havasok vidékét olyan mértékben mint a lapályos területeket, amelyeken minden talpalatnyi hely a rajta lakó népesség kultúrateremtő ereje alá van vetve? Szabad-e összehasonlítani ilyen alapon olyan különböző tájegységeket, amelyeknek földje s megélhetési viszonyai annyira különbözők, mint a Székelyföldé és az Alföldé? Nem kell-e számításba venni a terület egységek különbözőségét és az egyes területeken is az ember megélhetését nyújtó föld különbözőségét?

Kétségtelen, hogy a Székelyföld⁸ kérdésének megítélésekor is az jár el helyesen, aki a különbözőségekre is gondol. Aki számításba veszi, hogy a Székelyföldnek csak 22.7 százaléka szántóterület, míg Erdélynek 28.5, Nagy-Magyarországnak 47.8 százaléka és számításba veszi, hogy a Székelyföldnek 48.0 százaléka erdő, míg Erdélynek csak 39.9 és Nagy-Magyarországnak csak 27.2 százaléka. De még tovább: annak, aki egészen helyesen akar e kérdésben eljárni, magáévá kell tennie az agrárnépsűrűség-számításban kidolgozott új módszert⁹, amely mérlegeli a művelési ágaknak helyi jelentőségét is és figyelemmel van a földminőség különbözőségére a különböző területeken.

* Az egyes vármegyék adóközségeinek területét és kataszteri tisztajövedelmét művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. t.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után, 1914-ben közlő füzetek alapján. (Erdély = Királyhágón-túli terület.)

⁸ Székelyföld alatt rendszerint Csík, Háromszék, Maros-Torda (Marosvásárhellyel) és Udvarhely vármegyéket értjük, ha nem utalunk külön arra, hogy Maros-Torda vm. kiesik a számításból. Ez utóbbi megszorításra néhány esetben azért van szükségünk, mert Maros-Torda vármegyében a románság részesezése igen jelentékeny.

⁹ Schneller Károly dr.: Az agrárnépsűrűség számítás-módja. Miskolc, 1939, Miskolci Jogászszeret Könyvtára, Új s. 46. sz.

II. A Székelyföldnek a mívelési ágak jelentőségre szerint mérlegelt területe *

Mívelési ág	Terület (kat. hold)	Kataszteri tiszt jövedelem (Korona)	Kat. tiszt holdanként Korona	Index (Szántó=100)	A mív. ágak jelentősége szerint mérlegelt terület (k. hold)
Szántó	609.148	2,095.392	3.44	100.0	609.148
Kert	37.957	305.017	8.04	233.7	88.706
Rét	427.143	1,022.627	2.39	69.5	296.864
Szőlő	2.532	21.489	8.48	245.9	6.226
Legelő	314.217	158.802	0.50	14.4	45.247
Nádas	292	1.189	4.07	118.3	345
Erdő	1,287.246	386.995	0.30	8.7	111.990
Összesen	2,678.535	3,991.511	1.48	43.0	1,158.526

Ezekkel a korrekciókkal a Székelyföld népsűrűsége is egészen más képet, a valósággal inkább megegyező képet fog nyújtani.

A szántóterületet vesszük fel alapnak s a többi mívelési ághoz tartozó területeket a szerint növeljük vagy csökkentjük, hogy e területek kataszteri tiszt jövedelme nagyobb vagy kisebb a szántóterület kataszteri tiszt jövedelménél. A Székelyföldön ez azt jelenti, hogy amíg a szántóterület egészen és a nádas területe jobbra változatlan marad, a kert és a szőlő területét több mint kétszeresére növeljük, a többi mívelési ágak területét pedig csökkentjük, mégpedig a rét területét 30.5 százalékkal, a legelő területét 85.6 százalékkal és az erdő területét 91.3 százalékkal. Így a Székelyföld számítási alapul szolgáló területe nem 2,678.535 kat. hold különböző mívelési ágakhoz tartozó, nagyobb részében legelő- és erdőterület, hanem csak 1,158.526 kat. hold szántóterület.

A népsűrűség hányadosa már ezalatt a művelet alatt is jelentékenyen megváltozott. Az egész termő területre számítva: 100 kat. holdra 17.0 őstermelő lakos jut, míg az így szántóra redukált terület 100 kat. holdjára éppen kétszer annyi: 34.1 őstermelő lakos. Amíg a megelőző székelyföldi agrárnépsűrűségi hányados, a 17.0 jelentékenyen kisebb volt az erdélyinél (20.1), addig ez az új hányados, a valóságot megközelítve, majdnem ugyanaz, mint a szántóra redukált erdélyi terület agrárnépsűrűségi hányadosa. (36.5).

Tehát ritkán lakott terület a Székelyföld? Dehogyan ritkán lakott, csak csalóka az a körülmény, hogy népességének telephelyei körül nagy kiterjedésű, de kevésbé értékes területek terpeszkednek.

De továbbá még számításba kell vennünk azt is, hogy az egyes területeknek nem egyforma minőségű a szántóterülete, amire most redukáltuk az összes területet. Csík és Udvarhely vármegye szántója például Erdély s egyben a magyar területek leggyengébb minőségű szántóterülete. Tehát további átszámítást kell végeznünk, amelynek során kibővíjük azokat a területeket, amelyeknek szántója gyengébb minőségű az átlagnál s növeljük azokat a terü-

* Az I. tábla jegyzetében említett füzetek alapján.

III. Az erdélyi vm-ék szántóterületeinek kat. tisztajövedelme holdanként (1914)*

Vármegye	Kat. tiszta-jövedelem holdanként (Korona)	Vármegye	Kat. tiszta-jövedelem holdanként (Korona)
Csík	1.79	Fogaras	2.90
Háromszék	5.42	Hunyad	4.37
Maros-Torda	3.80	Kisküküllő	4.87
Udvarhely	2.02	Kolozs	3.79
		Nagyküküllő	4.21
<i>Székelyföldi átlag</i>	<i>3.44</i>	Szeben	5.41
Alsófehér	5.63	Szolnok-Doboka	3.07
Beszterce-Naszód	2.85	Torda-Aranyos	4.10
Brassó	7.00	<i>Erdélyi átlag</i>	<i>4.04</i>

leteket, amelyeknek szántója jobb minőségű az átlagnál. Így a Székelyföld szántóterületét az erdélyi átlaghoz mérten 19.4 százalékkal kell kisebbitenünk s az így kiszámított 987.028 kat. hold mérlegelt szántóterületből él a Székelyföld 455.859 főnyi agrárnépessége. Vagyis az agrárnépsűrűség hányadosa a Székelyföldön sem nem 17.0, sem nem 34.1, hanem 46.2 s ez a mai Magyarország egyik legnagyobb agrárnépsűrűségi hányadosa. A többi északerdélyi vármegyékben az agrárnépsűrűség 38.3, egész Erdélyben 36.5, a trianoni Magyarországon 35.2.¹⁰

IV. A székelyföldi túlnépesedés mértéke az erdélyi agrárnépsűrűségi átlag alapján**

Vármegye	Mérlegelt terület kat. holdakban	Agrár-népsűrűség (100 kat. holdanként)	Várható agrár-népesség	Östermelő lakosság (1910)	Néphiány (–) Népfelcsúszás (+)
Csík	145.909	72.1	53.271	105.136	+51.865
Háromszék	332.566	30.0	121.420	99.743	–21.677
Maros-Torda	359.688	43.5	131.322	156.338	+25.016
Udvarhely	148.865	63.6	54.351	94.642	+40.291
<i>Székelyföld</i>	<i>987.028</i>	<i>46.2</i>	<i>360.364</i>	<i>455.859</i>	<i>+95.495</i>
Erdély	5,260.370	36.5	1,920.776	1,920.776	–

Lehet, hogy vannak torzítások ebben a számításban, hiszen az alapul szolgáló s a minősítést elősegítő számsorok, a kataszteri tiszta jövedelem számsorai elég régiek, 1914-ből valók, és nem is egészen megbízhatóak, habár Erdélyben kevésbé állanak fenn azok a tényezők, amelyek a kataszteri munkálatokat meghamisították másutt. De számításba kell vennünk, hogy erdélyi viszonylat-

* Az I. tábla jegyzetében említett füzetek alapján.

¹⁰ A trianoni Magyarországra nézve l. Schneller i. m. 15.

** Mérlegelt terület = a művelési ágak jelentősége szerint mérlegelt terület átszámítása a szántóterület erdélyi átlag tiszta jövedelméhez (4.04 Korona) viszonyítva. Östermelő, lakosság számadatait l. M. Stat. Közl.Új s. 48. k.

ban az 1910. évi agrárnépességgel dolgoztunk s a mai agrárnépesség amannál közel 15 százalékkal nagyobbra becsülhető. Tehát számításaink mindenképpen megközelítik a valóságot, sőt a mai valóság agrárnépességi hányadosunknál, a 46.2-nél talán nagyobb is megindokol.

Hol vagyunk tehát attól a népsűrűségi számtól, amelyre eddig építettek s amelynek alapján kimondották, hogy a Székelyföld népesedési kérdéseit s elsősorban a kivándorlást nem a terület szűke, hanem csak a szegénység indokolja. Nem a terület szűke! Viszonylagosan igaz ez is, mert hiszen elképzelhető, hogy a föld tiszta hozama nagyobb lesz s akkor a népsűrűségi hányados is csökken. Csakhogy ahhoz, hogy a Székelyföld agrárnépessége elérhesse legalább az erdélyi szintet, ahhoz a föld tiszta hozamának, hangsúlyozzuk: nem nyers, hanem *tiszta* hozamának 26.5 százalékkal kellene növekednie.¹¹ Ez pedig olyan kíváncsi, amelynek megoldását csak nemzedékeken keresztül ható általános népművelés és szintén nemzedékek egész során keresztül érvényesülő gazdasági beavatkozás, nagyarányú tőkebefektetés, az egész Székelyföld termelési struktúrájának az átalakítása tudná csak megvalósítani és csak a késő jövőben. Addig pedig ez a mostani agrárnépességi helyzet kevés változással fennállana, sőt meglehet, hogy még akkor is fennállana, mert a népszaporulat rögtön kitölné azokat a tereket, amelyeket a céltudatos és erőteljes gazdaságpolitika felszabadítana. Eredményt, pozitív eredményt legfőnnebb *a társadalom strukturális átépítése* s az agráréletforma mellett *a bányászat, ipar és kereskedelem* felélesztése, illetve megteremtése s egy bizonyos fokú *polgárisodás* ígérhetne, ha erre a Székelyföld földrajzi helyzete, főként *a közlekedéspolitikai* keretében, alkalmassá tétetik.¹² Ez esetben elképzelhető rövidebb időn belül is, hogy az agrárnépesség kisebbedik, a nemcsak horizontálisan, de vertikálisan is tagított életterben a székelység szabadabban lélegezhetik s népsza-

¹¹ Hogy a Székelyföld agrárnépessége 100 kat. holdanként 36.5 legyen, ahhoz a számítási alapul szolgáló kataszteri tiszta jövedelmi állapot mellett a területnek 307.581 kat. hold székelyföldi hozamú szántóterülettel, illetve ennek megfelelő mennyiségű különböző művelési ágakhoz tartozó területtel kellene gyarapodnia, ami elérhetetlen feltétel, – vagy a *művelési módnak olyan intenzívvé kellene válnia, hogy a székelyföldi szántóterület a holdankénti 3.44 Korona tiszta jövedelem helyett 4.35 Koronát eredményezzen*. Tehát a szántóvá redukált területnek 26.5 százalékkal kellene nagyobbak lennie, ami egyfelől a mezőgazdasági terület, másfelől a legelő- és erdőterület okosabb kihasználásával érhető el, vagyis azzal, hogy a holdankénti tiszta hozamot a fenti arányban növeljük, mégpedig a szántóterületét 26.5, a kertét 11.3, a rétét 38.1, a szőlőt 10.8, a legelőt 184.0, a nádasát 22.4 és az erdőt 304.6 százalékkal. Így elérhető, hogy a Székelyföldön a tisztahozam alakulása ez volna: szántó: 3.44 helyett 4.35, kert: 8.04 helyett 8.95, rét: 2.39 helyett 3.30, szőlő: 8.48 helyett 9.36, legelő: 0.50 helyett 1.42, nádas: 4.07 helyett 4.98, erdő: 0.30 helyett 1.21 Korona – s ezzel megvalósítottuk a 307.581 kat. holdnyi területgyarapítást a *minőség* emelésével.

¹² A csiktusnádi székely kongresszus ennek a lehetőségnek a bővületében zajlott le. Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy csak az iparosítás hozhat kielégítő eredményt, de nem hiszünk abban, hogy ez az eredmény azonnali lehet és a kérdés minden vonatkozásának a megoldásaként fogható fel. Különösképpen a Székelyföld perifériális helyzetére való tekintettel.

porolata talán nem fogja meghaladni a gazdaságpolitika által feltárt lehetőségeket.

Mindez azonban a jövő kérdése. Ma még nem számolhatunk azzal, hogy mi fog történni: a székelység élettere miként fog szélesülni, tágulni, a székely társadalom miként fog átalakulni, a székely termelőmunka miként nyer új lendületet, – ma csak azzal számolhatunk, hogy *a székelységnek nagy agrárnépfölöslege van* – akkor is, ha Erdéllyel hasonlítjuk össze, de különösképpen akkor, ha a mai Magyarország népesedési helyzetével vetjük össze a Székelyföld népesedési helyzetét. Az erdélyi agrárnépsűrűségi hányados és a Székelyföld kiszámított mérlegelt területének összevetésével ugyanis megállapíthatjuk, hogy *a Székelyföldnek 95.495 főnyi agrárnépfeleslege van*, amelyből a székelység részesedését legalább nyolcvanezer főre becsülhetjük.

NÉPMOZGALOM ÉS MOZGÓ NÉPFELESLEG

A SZÉKELYSÉG azonban nemcsak a Székelyföldön él. Negyven esztendővel ezelőtt a csíktusnádi székely kongresszus sem azért ült össze, hogy megállapítsa: a székelység a Székelyföldön túlnépesült, sőt inkább azt állapította meg, hogy a székelység a Székelyföldön nem él zsúfoltságban, csak szegénységben, – a csíktusnádi székely kongresszus azért ült össze, hogy az ország közvéleményét felvilágosítsa: a székelység züllik szét a világba, rajokat bocsájt ki magából minden irányba, – azért ült össze ez a kongresszus, hogy többek között tájékozódjék a szétszóródott székelység száma felől s megoldást keressen a szétszóródottak összefogására s a további szétszóródás megakadályozására. Ez a székely népfölösleg másik kérdésköre. A székelység nemcsak a Székelyföldön él, hanem elszórtan, az ország különböző pontjain elkeveredve és külföldön, szülőföldjétől, hagyományaitól, rokoni körétől és hazájától elszakítva. S ha az előbbi csoportot, a Székelyföldön tengődő közel százezernyi embert a székely népfelesleg szenvedőinek neveznénk, akkor ez a csoport, a szétszóródottak csoportja, a székely népfelesleg mártírjainak a légiója.

De mekkora tömeg ez? – ez itt a kérdés – és a szétszóródás állandó folyamat-e vagy csak időszakai jelenség, amely különböző gazdasági momentumokhoz, politikai zavarokhoz, társadalmi feszültségekhez kapcsolódik? Megkíséreljük erre is feleletet adni s egyben bemutatni a székely népfelesleg bővíző forrását, a székely népmozgalmat.

Természetesen a népmozgalom szempontjából nem kívánunk részletekbe bocsátkozni, mert ez most nem feladatunk. Általában köztudott dolog, hogy a Székelyföld legnagyobb része mindig igen szép eredménnyel dicsekedhetett a népmozgalom terén. Lehetett volna jobb is, de az általános közegészségügyi viszonyok közepette megtette a magáét. Az utolsó hatvan esztendő átlagában a születés kereken 34 ezrelék, a halálozás 25 ezrelék, a természetes szaporulat 9 ezrelék. Mind a születés, mind a természetes szaporulat szempont-

V. Magyarország népmozgalma*

Országgrész	Élve- születések	Elhalálozá- sok ezreléke	Természetes szaporulat	Vitalitási index $V = \frac{100 Sz_z}{H}$
<i>Székelyföld</i>	26.6	16.7	9.9	159.5
Egyéb erdélyi részek	28.9	19.2	9.7	150.3
Kisalföld	20.3	12.8	7.5	158.0
Dunántúl	18.7	14.0	4.7	133.2
Duna-Tisza köze	15.6	12.9	2.7	121.1
Tiszántúl	22.1	14.2	7.9	156.0
Szaki dombosvidék	20.6	13.6	7.0	151.9
Kárpátalja	34.6	16.7	17.9	207.2
Magyarország	21.2	14.3	6.9	148.0

jából szebb a székely népmozgalom általános képe, mint ugyanez időben a magyarországi népmozgalomé s a halálozás tekintetében is elenyésző a különbség a székelyföldi és a magyarországi halálozási szám között.¹³ De ma is az a helyzet, hogy a Székelyföld népmozgalma vezető helyen áll a megnagyobbodott ország népmozgalmaiban. Születési számával csak a visszatért északerdélyi terület és a trianoni Szatmár vármegye versenyezhetik; halálozási száma azonban kedvezőbb az északerdélyi halálozási számnál, ha nem is éri el azt a színvonalat, amelyen a csonkamagyarországi részek állanak az utóbbi évtizedekben ott érvényesülő erőteljes egészségpolitika következtében. De még így is természetes szaporulata a minden szempontból élen álló Kárpátalja után legszebb az országban s vitalitási indexe is az első helyen van Kárpátaljától eltekintve, hol a régi nyomdokokon haladó külterjes népmozgalom 17.9 ezrelékes természetes szaporulatot és 207.2-es vitalitási indexet produkált szemben a Székelyföld 9.9 ezrelékes természetes szaporulataival és 159.5-ös vitalitási indexével. Ez a kárpátaljai népmozgalmi siker azonban nem a magyarságé s így nem is tekinthetjük belső összehasonlító alapnak. Annál inkább a tiszántúli magyarság népmozgalmi eredményét, amely 7.9 ezrelékes természetes szaporulattal s 156.0-os vitalitási indexével megközelíti a székelyföldi eredményt, de csak megközelíti.

Magától értetődően ezzel nem dicsérni és magasztalni akarjuk a székelyföldi népmozgalmat, tudatában vagyunk minden hibájának, a reátelepedett kórokozóknak, a benne megnyilatkozó és veszedelmes népesedési dekadenciának, – és nem is mondjuk, hogy

¹³ 1880–1939 között a Székelyföldön (Maros-Torda vm. nélkül): élveszületések: 33.9, elhalálozások: 24.7, természetes szaporulat: 9.2 ezrelék; ugyanekkor Magyarországon: élveszületések: 33.1, elhalálozások: 24.4, természetes szaporulat: 8.7 ezrelék. L.: M. Stat. Közi. Új s. 7., 22., 50. és 70. k.; *Sabin Manuila*: Tendiŋtele miščării populaŋiei în judeŋtele Transilvaniei în anii 1920–1927. Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918–1928. Bukarest, 1929., I., 667–676.; Buletinul Demografic I–VIII; *Szél Tivadar dr.*: A természetes szaporodás és a szaporodási képesség. M. Stat. Szemle, 1941., XIX. 8. sz.

* *Szél* i. m. 6. táblája nyomán (az erdélyi adatsor 1937-ből, a többi 1939-ből való).

példás ez a népmozgalom, csak annyit mondunk, hogy e hibák, kórokozók és dekadencia ellenére is még mindig *erőteljes* ez a népmozgalom, tehát mind az ország, mind pedig népünk szempontjából lényeges, hogy hová és milyen irányban fejlődik a székely népesedés. *Lehet-e expanzív* és ha expanzív, mi lesz a népfelesleggel, amely az előbbi fejtegetés értelmében minden újabb ezreléknyi természetes szaporulat következtében félezer fővel növekszik?

Ha 1880-tól fogva nyomon követjük a népszámlálások adatait, azt tapasztaljuk, hogy a Székelyföld területén lakó magyarság mintegy 145.000 lélekkel gyarapodik, ami évi 5 ezrelékes szaporulatnak felel meg – szemben e terület 9–10 ezrelékes természetes szaporulatával. Tehát átlag öt ezreléknyi különbség van a tényleges és a természetes szaporulat között, vagyis e hat évtized alatt a természetes szaporulat megfelelőzdött: egyik fele gyarapította a helybenmaradó székelységet, a másik fele pedig nyakába akasztott tarisznyával »mozgó elem«-mé lett: jobbik esetben az ország városaiba költözött, rosszabbik esetben Amerikába és Romániába vándorolt szerencsét próbálni.

VI. Csík, Háromszék és Udvarhely vm. népszaporulata 1880–1940*

Évtized	Népszámlálás adata	Tényleges népszaporulat	Természetes népszaporulat	A természetes népszaporulat alapján kiszámított népszám	Elvándorlási különbözet
1880	343.737			343.737	
1881–1890	354.450	10.713	32.592	376.329	21.879
1891–1900	382.642	28.192	40.198	416.527	12.006
1901–1910	417.973	35.331	41.347	457.874	6.016
1911–1920	–	6.751	22.504	480.378	60.781
1921–1930	424.724		45.028	525.406	
1931–1940	461.953	37.229	38.336	563.742	1.107
1880–1940		118.316	220.005		101.789

Csak Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyét tekintve, számszerint az említett hat évtized alatt a tényleges népszaporulat 118.216 lélek, a természetes népszaporulat pedig 220.005 lélek, tehát a *különbözet 101.789 lélek*, – a kiindulási alapul szolgáló 1880. évi népszám 29,6 százaléka. Ennyi a kivándorlási különbözetben megragadható számadat a székely népfelesleg további megállapításához. Tehát újabb százezer, amelyik nem vállalta a szűk lehetőségek közötti tengődést, hanem inkább vállalta a világban való forgolódást, hol a szerencse is forgandóbb.

* A népszámlálási adatok forrásai: 1880, 1890 és 1900: M. Stat. Közl. Új s. 27. k. 104–105.; 1910: M. Stat. Közl. Új s. 42. k.; 1930: Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. II. (az 1910. évi közigazgatási beosztás szerint); 1941: M. Stat. Szemle, 1941. XIX. 3–4. sz. 164. (az 1910-ben fenti vármegyékhez tartozó, de a II. bécsi döntés után is Romániában maradt községek 1930. évi népszámának hozzáadásával, illetve az 1910-ben nem a fenti vármegyékhez tartozó községek 1930. évi népszámának levonásával). – A természetes népszaporulatnál az 1939–40. évi szaporulatot a megelőző évek alapján kerek 7000 léleknek vettük.

Az első világháború előtti korszakban az 1881–1890 közötti évtized produkálja a legnagyobb kivándorlási különbözetet. Ekkor 21.879 fő hagyja el szülőföldjét: a kivándorlás nagy évtizede ez. 1891–1900 között a szám valamivel kevesebb: 12.006 és inkább Románia, de azért Amerika is az útirány. 1901–1910 között aztán megcsappan a kivándorlási különbözet, de nem maga a kivándorlás. A természetes és a tényleges népszaporulat különbözete azért kicsiny – mindössze 6.016 lélek, – mert a fellendülő faipar nagyarányú bevándorlást idéz elő – a székelység rovására. Hiszen ugyanebben az évtizedben, 1901–1913 között, hivatalos kimutatás alapján¹⁴ 15.352 magyar vándorolt ki Amerikába és Romániába Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyéből, mégpedig

	Amerikába	Romániába	összesen
Csík vm.-ből	151	2.292	2.443
Háromszék vm.-ből	171	3.000	3.171
Maros-Torda vm.-ből	1.309	326	1.635
Udvarhely vm.-ből	5.122	2.981	8.103
<i>a négy székely vm.-ből</i>	<i>6.753</i>	<i>8.599</i>	<i>15.352</i>

Tehát az 1914 előtti kivándorlási különbözet a bevándorlás leszámításával jóval nagyobb, mint aminőt a természetes és tényleges népszaporulat közti különbség mutat. 1880–1914 között a Székelyföldet elhagyók számát nyugodtan hatvanezerre tehetjük a maros- és nyárádvölgyi székelység kivándorlóival együtt.

A világháború utáni elvándorlók száma még ennél is valamivel nagyobb. 1910–1940 között a természetes és tényleges népszaporulat különbsége ugyan 61.888; a tényleges elvándorlási szám azonban ennél jóval magasabb, mert egyfelől a repatriálás a Székelyföldet alig érintette, tehát a magyar népszámban az impériumváltás jelentékenyebb változtatást nem eszközölt, de másfelől néhány határmenti román községbe nagyobbarányú beköltözés történt s főként nagyon zavaró, mert a természetes és tényleges népszaporulat különbségét jelentékeny mértékben s ezért csalékonyan kisebbsíti a bécsi döntés után a Székelyföldre beköltözötték száma: akár az ott letelepedett menekülteket, akár az oda kinevezett köztisztviselők vagy ott megélhetést találó más foglalkozásúak csoportjait tekintjük. Így (Maros-Tordával együtt) *legalább nyolcvanezerre kell növelnünk a román uralom alatti elvándorlás különbözetét*, hogy a valóságot megközelíthessük.

Vagyis összesen 1880 óta a rendelkezésünkre álló adatok szerény kiegészítésével 140.000 főt tesz ki a Székelyföldről eltávozott székely népfesleg, s beigazolódik az a feltevés, mit régebbi községi kutatásaim alapján írtam: hogy igen sok székely községnek megvan a maga megfelelője szétszórta a nagyvilágban, nem egy székely község megkészszerzte önmagát, ám nem az ősi földön: ott is

¹⁴ M Stat. Közl. Új s. 67. k.

jócskán megszorodott, de majdnem olyan mértékben szaporította az ősi földet elhagyó mozgó székely elemet is.¹⁵ Most, ime, az egész székelységet felölelő vizsgálódásnak az az eredménye, hogy a székelység e hatvan esztendő alatt hozzávetőlegesen 140.000 főnyi sereget bocsátott ki önmagából, ami nem kevesebb, mint egy székely megye lakossága. Gondoljunk csak arra, hogy az 1930. évi népszámlálás adatai szerint

Csík	vm. magyar lakossága	127.896 lélek
Háromszék	„ „ „	119.785 „
Maros-Torda	„ „ „	133.844 „
Udvarhely	„ „ „	113.000 „

tehát bármelyik megyével versenyez a mozgó elem népszáma. Nagyobb községek kis községnyi rajt, a székelység egy megyényi sereget bocsátott útjára az utóbbi hatvan esztendő alatt. És nem egyszerre, fokozatosan. Telt a keret, az élet kerete s a szélein mindig kicsordult az, ami fölösleges, mert számára a többinek rovása nélkül nincs hely, nincs kenyér és munka, nincs megélhetési lehetőség.

Vagyis a Székelyföldnek a népfeleslege két elemből tevődik össze. Az egyik az *álló nép felesleg*: agrárnépsűrűségi számítások alapján ezt mintegy 80.000 főre becsülhetjük. A másik része a *mozgó népfelesleg*, amelynek számát, csak 1880-tól vizsgálva, 140.000-re becsültük. Ezek a számok egyúttal a székelység népfelesleg-képző erejére is fényt vetnek. A helyzet ugyanis az, hogy 1880–1890-ben a Székelyföld állapota semmivel sem más, mint a székely kongresszus idején vagy napjainkban. Erdély agrárnépsűrűsége akkor 100 átszámított kat. holdanként 28.5 fő. Ennek az agrárnépsűrűségi hányadosnak a segítségével kiszámított székelyföldi várható agrárnépesség, mint eszményileg ezen a földön megélni tudó agrárnépességi száma: 281.303. Ezzel szemben az 1890. évi népszámlálás 330.642 őstermelő lakost mutat ki Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyékben,¹⁸ tehát az agrárnépfölösleg már akkor 49.339 fő. Ez a szám azóta arányosan növekvő mennyiség. A kultúra nem emelkedett nagyobb ütemben, mint csak annyira, hogy ez az álló népfelesleg csak harmincezer fővel szaporodott annak ellenére, hogy időközben a lakosság több mint százötvenezer lélekkel gyarapodott. De nem lenne ilyen mértékű az álló népfelesleg gyarapodása sem, ha a szaporulat mind helyben marad, ha a mozgó népfelesleg nem jön mozgásba. Vagyis ezalatt a hatvan esztendő alatt a székelység a maga ötven-nyolcvanezernyi álló népfeleslege mellett száznegyvenezer mozgó népfelesleget produkált. *Agrárnépfelesleg-képző erejének a mértéke tehát évente 7.2 ezrelék, általában évente 2800 lélek.*

¹⁵ A magyar önismeret útja. II. A családi gazdaság hozamkérdése. Erdélyi Iskola, 1936–37. IV. 3–4. sz. és kny.; Adatok a székely kivándorlás hátteréből. Hittel, 1936. évi 4. sz.

¹⁶ M. Stat. Évkönyv 1893.

A SZÉKELY NÉPFELESLEG SORSA

A SZÉKELY KONGRESSZUS nagyfokú eredménytelenségének oka abban kereshető, hogy a székely népfelesleg kérdésének a lényegét egyoldalú szemléleténél fogva meg sem tudta közelíteni. Elvetette az álló népfelesleg ideáját s ezzel tulajdonképpen érthetatlenné vált számára a mozgó népfelesleg s ennek aggasztó jelensége, a székely kivándorlás lényege. Annyira illuzórikus volt az egész eszmecsere ebben a vonatkozásban, hogy komoly formában vetődött fel a Székelyföldre való betelepítés szükségessége s egyben többségi állásponttá erősödött, hogy a székelyt nem kell másutt letelepíteni, mert otthon is van erre elégséges terület.¹⁷ Csak a területen vizsgálódtak a kongresszusiak. Lélektani mozzanatok számukra lényegtelenek voltak. Nap mint nap panaszkodtak, hogy a kivándorlás szegődött és önkéntes ügynökei megbolondítják a népet, de ebből a konzekvenciát levonni nem tudták. Nem tudták értékelni azt a lélektani vonatkozást, hogy az ősi agráréletformától elszakadó ember inkább egy lépéssel tovább megyen, – ha ez a lépés nagy is, – hogyha azt hallja, hogy másutt, Amerikában vagy Romániában, a kereseti lehetőség kétszer, háromszor vagy sokszor annyi, mint a szomszédban gyárat építő zsidónál. A kongresszusiak nem érzékeltek azt, hogy az iparosítás kellő szociálpolitika nélkül a mozgásnak indult népfelesleget megkötni nem tudja akkor, amikor az elemi materiális ösztön válogathat az itthoni kizsákmányolás és a távol idegenben kecsegtető anyagi felszabadulás között. De az okok vizsgálatában más szempontból sem voltak egészen őszinték. Az egyes részletekben világosságot gyújtó előadások és viták mellett annyi az elhallgatás és a kényelmes kitérés. Csak egyet említünk, mint olyant, amelyhez tanulságokat fűzhetünk.

Papolt község közbirtokossága levelet intézett a kongresszushoz s abban üdvözlését küldi s áldást kér a kongresszus működésére az Egek úrától, mert »a folyamatban lévő arányosítás és tagosítás folytán Papolt község kisbirtokossága a pusztulás szélén áll és ha a kongresszus az elébe tűzött tárgysorozatban a mi sérelmes ügyünket tárgyalni és azt jegyzőkönyvbevenni nem kegyeskedik, szeretett hazánkra nézve, mint adózó polgárok, megszűnünk számot tenni s minden habozás nélkül kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az ezutáni meg nem élhetés miatt ki kell vándorolnunk. Okozza pedig

¹⁷ Utalunk a Sz. Kongr. 307., 313., 320., 326. és 328. lapjaira, ahol ez az álláspont a legerőteljesebben kifejeződik, éppen a gazdasági és a birtokpolitikai kérdések tárgyalása során. Ellenkező véleménynyel csak a közmívelődési kérdések taglalásakor találkozunk (462.), amikor is Kozma Ferenc kir. tanfelügyelő határozottan rámutat, hogy a kitelepedés a Székelyföldről »már rég folyamatban van az erők természetes érvényesülésével«. Ő ebben olyan jelenséget lát, amelynek a lényegét »a nemzeti kormányzás céltudatos programjába« kell illeszteni, mert a kitelepítéssel »nemcsak kifelé gyarapítjuk az államfenntartó erőket, hanem itthon is korlátozzuk a már szélsőségig ment földbirtok-elaprózást s ez által javítjuk a megélhetés feltételeit«. A továbbiakban kifejti azt is, hogy a kitelepítést »a Székelyföld nyugati és északi határvonalain úgy kell intézni, hogy a területi folytonosság fenntartassák«.

ezt az, hogy erdeink használatából, melyhez ősi jogok csatolnak, ki-zárattunk, legelőink baromtenyésztésre nincsenek, ami van, silány, köves talajú, szarvasmarhatenyésztésünk tehát teljesen veszendőben van az égbekiáltóan igazságtalan erdőarányosítás és az előrelátható mezőtagosítás folytán. Mert a tagosítás révén a csekély-számú tagosítást kívánó nagyobb birtokosok által szántóföldeinknek a síkon fekvő termékenyebb részei vétetnek el s mi vagy a kopár, sziklás, agyagos, vagy a mocsaras helyekre szorítottunk ki, hol semmi sem terem. Ily viszonyok között itt maradni vérral szerzett drága hazánkban képtelenek leszünk» – írják a papolciak s aztán bejelentik, hogy e tárgyban kérelmet intéztek a földművelés-ügyi miniszterhez is.¹⁸ Ez utóbbi bejelentés kapóra jön a kongresszusnak s a kényes kérdésben úgy határoznak, hogy – mivel a papolciak az illetékes minisztériumoknál kérik ügyük elintézését – a kongresszus annak további tárgyalásába nem bocsájtkozik. Sőt az ugyane tárgyban felszólaló radikális Molnár Józsiást egyenesen le-torkolják s köszönetet szavaznak az egyik felszólalónak, aki meg-értette, hogy Molnár Józsiásnak egyetlen állítása sem áll meg.¹⁹ Közben azonban nem vették észre, hogy a lényegyet sikerült meg-kerülniök s a tárgysorozatból ezzel kikapcsolták a századvég leg-lényegesebb székelyföldi problémájának, az arányosításnak és a ta-gosításnak kényes vonatkozásait, bár már akkor is általánosan tudott dolog, hogy a Székelyföldön minő romlást idézett és idéz elő mindkettő s egyben milyen mértékben lökő erő mind az arányosítás, mind a tagosítás a mozgó elem mozgásának fokozásában. Főként az a nagy probléma akkortájt, hogy az arányosítással az ősi közbirto-kok egysége bomlásnak indult s meggyöngült az a gazdasági bázis, amelyre a székely közösségek élete évszázadok hosszú során épült s amely lehetővé tette a társadalmi és gazdasági kiegyenlítődést.²⁰ A kongresszus idején *a szegény népesség nemcsak a szegénységet sinylette, de szenvedett a társadalmi és gazdasági elhagyatottság érzése miatt is*, mint annyiszor a multban, amikor a papolciakhoz hasonló fogalmazással panaszkodnak. Mert gondoljunk csak arra, hogy egykor ugyanezt írták a régi székelyek a királynak, Báthori István vajda zaklatásait erősen megunván: »...tudja meg Felséged, hogy elhatároztuk: ha a Vajda Úr továbbra is nyakunkon ül, akkor – amint megígértük – kiköltözzünk Felséged országából.« Vagy ugyanígy instálnak Csíkszentimre »szegény lakósi« 1738-ban, a fő-királybíróhoz intézett levelükben: »Alázatosan könyörgünk ngod-nak: méltóztassék ngod keserves ügyünket és romlásunkat megte-kinteni s maga hűte s kötelessége szerint istenesen considerálván megorvoslani... Meg sem állhatjuk, el sem viselhetjük ezen súlyos szolgálatot, el kell hazánkából bujdosnunk, ha ngod nem szánja a sok szegényt...« Örök, visszatérő hang ez a székely dokumentu-mok világában. Hiszen »ezen helynél romlottabb, nyomorultabb nincs és szegényebb is Erdélyben«. Vannak idők, amikor »isszonya-tos csak rá is gondolni« – írja a csíkszentgyörgyi anyakönyv –

¹⁸ Sz. Kongr. 371–372.

¹⁹ U. o. 372. és 380.

²⁰ Legutóbb *Bözödi György* foglalta össze e kérdést (i. m. 70–86.).

»látni lehetett több helyen, hogy bűdös holt embereken mint köz-prédán a veszett kutyák, az éhes emberek egymással civődtak«. Vannak idők, amikor olyan nagy az éhinség, hogy »fát, szalmát, rűgyet, makkot, dögöt rág vala az szegénység és az község, melyből származék ... nagy isszonyú dőghalál...« De azért »feles militiának kell télben-nyárban rajtunk lakni... a nagy adó mellett nyárban a fűvünk is tilalmas, aki miatt szénát nem csinyálhatunk... tavaly vetésünknek hasznát nem vehettük rend szerint, sem pedig az idén és az elmúlt ősszel is semmit sem vethettünk, most következő tavaszon is mit vethessünk, nincsen... marháink felesen dög-löttek...« – »végső elviselhetetlen inségünk, szorongattatásunk és pusztulásunkban kényszerítettünk... dolgunk in praesentiarum declarálni«. És újból, ismételten a visszatérő hang: »(e szegény hely) lakosai kényszerítettnek elbujdosni, lakóhelyeket pusztán hagyván, kiknek is terhek egészen száll aztán más helyekre« – »a nagy szükség miatt az székünk lakosai elbujdostak, ki Molduvába, ki pedig szélllyel az országra, úgy annyira, hogy némely falukban majd lakosok nem maradtak«. Stb.

Nem a szerencsétlen századvég sajátos produktuma a papolci keserűség, nem is százados, hanem többszázados multja van ennek a népi magatartásnak. A közismert székely történet rendszerint nagyszerű intézményekről emlékezik s felemelő hősi gesztusokat ismertet. Pedig a lényeg az a mélyben zajló népmozgalom s keserű hangokat hallató nyomorúság, amely miatt különösképpen a XVII. és XVIII. századokat méltán nevezhetjük a romlás századainak, amikor általános és bevett szokás, hogy a székek állandóan boldogtalanságukról panaszkodnak. A fejedelemség idején s a gubernium első korszakában – egészen a határőrség felállításáig – alig van s akkor is 20–30 esztendő s nyugalmi időszak. Máskor vagy háború dűl, vagy martalócok, tatárok, fejedelmi hadak, szabadharcosok, osztrák katonaság dűlja a Székelyföldet, vagy éhinség dűhőng s nyomában a pestis pusztít, vagy nyakukon a militia és az adó, – csak egy nincs: nyugalom és békés fejlődési lehetőség, még elmenni sem lehet békében, mert sorozatosan, közel évtizedenként egyszer elrendelik a felsőbb hatóságok, mint pl. 1723-ban, hogy »a föld népének sok helyeken a magok fészkekből való kimozdulások és elszé-lyedések, kivált a külső vármegyékre titkon való kimenetelek és szökések ... megakadályoztassanak és zaboláztassanak – illendő-nek íteltetett. Azért minden útonjárók, koldusok és egyéb lézengő személyek akár in persona, akár familiástul, szekerstől, marhástól úton, városokon, falukon és egyéb helyeken is ha deprehendáltatnak, passust kérvén elsőben is töllők, szorgalmasan megexamináltassanak és utazásokban megtartóztassanak«. Mintha a népesedésben beálló feszültségeket el lehetne intézni azzal, hogy Szebenből megparancsolják: ahol »Moldvára menő utak és ősvények vadnak, azokra mindenütt szorgalmas vigyázások legyen minden tisztviselőnek; ha marhástól, feleségestől innét Erdélyből az szegénység által akarna menni, el ne bocsássák, hanem megtartóztassák, ki-ki földesúrának visszaadják« – vagy azzal, hogy a főkormányshék figyelmezteti az illetékeseket, hogy oly hív szorgalmatossággal

igyekezzenek a profugium megelőzésében a magok tisztí kötelességét pro virili effectusba venni, hogy »ha jövődöben is ő felsége aeráriumának kára következne, kegyelmetek vigyázatlansága miatt, magok fognak kegyelmetek erről számot adni«²¹ – vagy azzal, hogy a székely kongresszus ad acta teszi a papolciak nyílt és éppen ezért keserű, sőt kissé lázító hangú levelét s letorkolja a bátran, de kissé izgága módon szóló Molnár Józsiást.

Ezzel a messze multban, a közelebbi multban sem lehetett eredményt elérni, ma sem lehetne, a jövőben sem, mert a népesedés öntörvényű folyamat s a belőle származó feszültség gátat, korlátozást nem ismerő energia, mely legyőz minden akadályt, ha kellő időben fel nem szabadulhat. Áll ez különösképpen az akút időszakokra, amilyen a mai is, vagy amilyenné válik a helyzet a közelebbi jövőben.

A székely kivándorlásnak, a székely népfelesleg feszültségeinek ugyanis van bizonyos periodikus jellege. És meg nem téveszthet, hogy ma látszólag a népesség mozdulatlan. Mert mind több az adat az Alföld felé áramlókról. Nem egyes emberek, családok mozdulnak és kísértik meg a szerencsét boldogabb vidékein az országnak. Tehát újabb periódus kezdetén állunk s ez a periódus nem mintáztatja a megelőzőket sem azok céltudatlanságát, sem pedig a népi erők pazarló elhanyagolását illetően. Ma: *külön kell számot vetni a mozgó népfelesleggel és külön az álló népfelesleggel. Két különböző kérdés a székely fölös népesség eltelepítése és a székely föld gazdasági megerősítése.* A székelyföldi gazdaságpolitika nem hiheti azt, hogy mind az álló, mind a mozgó népfelesleget lekötheti, örülhet, hogyha az álló népfelesleg javarészenek szegénységét megszüntetheti s ezzel a székely népesedés expanzívitását a romlástól, a visszafejlődéstől és a további dekadenciától megmentheti. És végül állásponttá kell erősödni, hogy *népfelesleg csak népmozgalmi szempontból van és soha sincs népesedéspolitikai szempontból.* Mert ami itt népfelesleg, amott épp az a népanyag, amellyel hiányokat lehet betölteni. Szolgáljon tehát nagy örömünkre az a tény, hogy a keleti bástyát őrző székelységnek annyi vérvesztés, romlás, a régebbi népfeleslegeket könnyelműen elpazarló kivándorlás után még mindig van és nem jelentéktelen mennyiségben van népfelesleg – más, arra rászoruló erdélyi tájak számára.

VENCZEL JÓZSEF

²¹ A fenti idézeteket v. ö. Székely Oklevéltár I. 280., VII. 179., 231., 235., 256., 280., 311–12., 380., 393., 412. és 436.; Erdélyi Országgyűlési Emlékek VI. 227. Egyébként az okleveles anyag szép összefoglalását nyújtja *Mikecs László*: Csángók. Budapest, 1941. (Bolyai Könyvek) 110–153.: A székelyek kivándorlása, – ahol ezeknek az idézeteknek nagyobb része teljes szövegükben megtalálható.

AZ ASSZIMILÁCIÓ A MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉBEN

A NÉPEK ÉLETÉNEK ősi eleme az asszimiláció. A jelenségben működő erők s a vele szemben jelentkező gátló tényezők, általában az asszimiláció neve alatt ismert egész folyamat módszeres megismerésére azonban a figyelem csak napjainkban kezd kiterjedni, amikor a népiségnek az állam boltozatával borított külön világára egyre több fény esik. A következőkben az asszimilációról mint történeti kérdésről lesz szó, a történeti vizsgálódások tárgyi követelményei szerint keresve és rendszerezve az asszimilációnak a magyarság multjában betöltött szerepét. Mivel ilyen vizsgálatokhoz részletmunkálatok még nem állanak a magyar történetkutató rendelkezésére, valósággal a sötétben kell tapogatóznia s az alapfogalmak tisztázásáról sem mondhat le.

Mit kell egyáltalában asszimiláció alatt értenünk? Felszívódást valamely népiségbe az örökségként nyert népiség elvesztése árán. Az asszimilált tehát eredetre nézve más nép gyermeke volt, mint amelyhez tartozik, de az ahhoz való tartozás tudata elhalványodott, végül el is enyészett lelkében s helyét másik népiség foglalta el. Az életben természetesen sokszor már az örökölt népiségben is különféle népi elemek foglaltatnak, az asszimiláció legtöbbször és végleg éppen a családi keveredések oldó ereje által teljeseedik be. Az asszimiláció továbbá legtöbbször lassú, szinte alig észrevehető folyamat, amely a végső beteljesedéshez esetleg csak nemzedékek egymásba fonódó láncolatában jut el. Az asszimilációnak ezért különböző álmásai vannak s olyan esetekben, amikor az asszimiláció teljesen még nem fejeződött be, a hamvadó népiség könnyen juthat új tápláló erőhöz és fokozott erővel törhet ismét elő. Lezártnak az asszimiláció folyamata akkor tekinthető, ha az asszimilált már minden fenntartás nélkül magába fogadta új népisége tudatát s számára ez a népiség egyetlen lehetősége; ezen a fokon az elveszített népiségnek már olyan közömbössé kell számára válnia, mint bármely más idegen népiségnek. Minthogy a népiség legkifejezőbb jegye és meghatározója a nyelv, az asszimiláció is elsősorban a nyelv elsajátításán keresztül jut kifejezésre. A népiség azonban mégsem egy a nyelviséggel, nyelveket gépiesen anélkül is bárki magáévá tehet, hogy ezzel a magáénak vallott népiséget a legkisebb mértékben is befolyásolná. A nyelvben akkor jut kifejezésre az asszimiláció, ha az elsajátított új nyelvet az asszimilált anyanyelvként érzi magáénak, ugyanakkor tehát, amikor új nyelvre tett szert, a régitől elidegenült, sőt el is szakadt. Azonban a teljes nyelvcsere sem fejezi ki azt, ami a népiségben és a népi asszimilációban lelkiség. Az asszimilációnak legtöbbször a tudat alatt lejátszódó lelki folyamatában végül is a nyelv mellett sok egyéb tényezőnek is van szerepe, így a vérségi keveredésnek, hagyományok születésének és átörökítésének, lelki alkalmazkodásnak, valamint sajátos egyéni körülményeknek.

Az asszimiláció állandóan működik a népek életében, azonban terjedelme és esetenként a tartama a mellette és a vele szemben működő erőkhöz képest helyenként és koronként egészen különböző. Az asszimiláció tevékenysége a magyarság történetében is végig kísérhető, mind a magyarság oldalán, mind rovására is. Ha az asszimilációnak az eredményét és jelentőségét a magyarság történetében a magyar népterületnek a dunai medencében történt kialakulása óta meg akarjuk figyelni, elsősorban is különbséget kell tennünk a természetes erőkre hagyott s a mesterséges eszközökkel tudatosan támogatott asszimiláció ideje között. A természetes asszimiláció anélkül folyik, hogy a folyamat tudatosan irányított hatalmi akarat hatása alatt állna, vagyis az egyesekben a népiség felerősödése merőben szándéktalanul, sőt legtöbbször öntudatlanul megy végbe, viszont a mesterséges asszimiláció esetén – jóllehet az asszimiláció természetes erői többé-kevésbé ekkor is végzik munkájukat – a népiség-cserét e célra működésbe hozott külső tényezők segítik, ugyanekkor legtöbbször már tudatos ellenállást is idézve fel.

A magyarság történetét e felosztás szempontjából egészen a XVIII. század végéig a természetes asszimiláció korának tekinthetjük. Csak 1790-ben jelentek meg ugyanis az első olyan törekvések, amelyek a »magyarizálás«-t, az ország nem magyar népelemeinek magyarrá tételét, vagyis asszimilációját tűzték ki célul s e tudósi és írói körökből napvilágra lépő célkitűzések is csak évtizedek múlva jutottak érvényesüléshez, hosszú ideig még ezután is bátortalan és eleve kevés sikert ígérő módon.

A TERMÉSZETES ASSZIMILÁCIÓ TÉNYEZŐI

Milyen tényezők azok, amelyek a természetes asszimiláció folyamatában szerepet játszanak s azt elsősorban befolyásolják? Mindenekfelett arra az ellenállásra kell reámutatnunk, amelyen minden asszimilációnak át kell haladnia: a népiségnek önmagában rejlő erejére s a különböző népek gyermekei között emelkedő válaszfalakra. E válaszfalakat a történelem során gyakran idegenség, bizalmatlanság, sőt olykor egyenesen gyűlölség emelte magasabbra a népek között s bár a kultúra hódítása és a keresztyénység hatalmas egybefogó közössége enyhítette a népek elkülönülésre indító szenvedélyeit, lényegében nem szüntette meg. A népi különvalóság érzése, amelyből az elzárkózó törekvések sarjadtak, az élet ösztönös jelensége volt mindig s ennek a népiség megtartásához kölcsönzött ereje csak növekedett akkor, amikor a fejlődés magasabb fokain a népiség ösztönös érzéséhez a népiség világos öntudata társult. Hogy az asszimilációnak a népiség milyen szívós ellenállásán kell áthaladnia, napjainkban is megfigyelhetjük elsősorban olyan egyéneken, akiket valamely nép már a maga asszimiláltjainak tekinthet, mégis ezek családi és társadalmi kapcsolataik létesítése tekintetében továbbra is nagy mértékben elzárkóznak az asszimilálótól, jelölve annak, hogy életükből még nem enyészett el az elvesztett népiség minden eleme.

A természetes erők által végzett asszimiláció közvetlen és állandó népi hatás, vagyis közvetlen és állandó érintkezés, sőt együttélés s az általa lehetővé tett családi keveredés útján megy végbe, ezért az asszimiláció által leküzdendő ellenállás ereje s az asszimiláció eredménye szempontjából nagy jelentősége van magának a *tömegnek*. A népsziget vagy népszórvány, melyet más népiség árja vesz körül, vagy az egyes ember, aki számára idegen népi környezetbe kerül, jóval engedékenyebb az asszimiláló erőkkel szemben, mint a nagyobb és zártabb településvidékre kiterjeszkedő néptömeg, amelynek a természetes asszimilációt tápláló állandó népi együttélésre és a keveredésre nem nyílik módja, vagy csak kis mértékben, a településvidékek érintkező vonalai mentén.

A tömeg szerepét éppen Magyarország történetében láthatjuk világosan igazolva: a magyarság az országban olyan más népet, amelynek száma jelentékeny, településterülete pedig egybefüggő volt, egészen vagy még számottevő mértékben sem szívott fel s annak településterületét nem formálta át a maga képére. A tót, rutén, román, szerb településvidékek és a számos községet felölelő zárt német településcsoportok mindvégig megmaradtak, sőt virultak és terjeszkedtek. Természetesen éltek az országban időnként olyan népelemek is – így besenyők, úzok, izmaeliták, középkori latinusok és jász kunok –, amelyek maradék nélkül a magyarságba olvadtak, azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a besenyők, úzok, izmaeliták és latinusok csupán kisebb szórványokban települtek meg az ország különféle pontjain s hogy a jász kunok a magyar településterület kellős közepében, a duzzadó erejű középkorvégi magyarság szívében korántsem zárt települési egységben, hanem régi magyar településekkel keresztül-kasul átszőve helyezkedtek el. A besenyők, úzok és jász kunok felszívásában kétségtelenül az asszimilációt siettette az a rokonság is, mely e népelemeket a magyarsághoz vésé, de még inkább szemlélet és életforma tekintetében fűzte. Ha azonban arra az eredményre jutunk, hogy a magyarság egyetlen nagyobb zárt népi tömböt sem szívott fel magába, viszont meg kell állapítanunk azt is, hogy a magyar népterület kialakulása óta e terület egy-egy nagyobb összefüggő részét, ahol a magyarság nagyobb számban élt, más népek szintén nem asszimilálták. Hogy az asszimiláció természetes erői ilyen eredményt nem is érhetek el, azt legjobban a kis népszórványok szívós, hosszú élete és felszívódásának századokig is eltartó lassú folyama tanúsítja. Szatmár megyében például az idegen alapítású Németinek s a magyar településmagú, de vezetőrétegében az előbbi hatása alatt korán német jellegűvé lett Szatmárnak valószínűleg a XII. századból származó német rétege csak a tatárjárást követő száz év alatt magyarosodott meg. Itt tehát a szórvány-németiség körülbelül két század alatt szívódott fel a magyarságba s ugyancsak 2–3 század alatt játszódtott le a középkori eredetű turóc magyar szigetnek a tótságba, a négy ugocsamegyei magyar községre a XIII. században rátelepedett német vendégeknek, a biharmegyei Szalacson a XII. században magyarok mellé települt németeknek a magyarságba, a XIII. századból származó Nagyszombat-környéki cseheknek a tótságba történt felszívódása. Nagybányán, melynek első német lakói a XIII. század második felében telepedhettek meg, csak a XV. század vége felé jelentkezett a még sokáig húzódó magyarosodás folyamata. Ha szórványok felett is, melyek pedig tagjaikban egyenként is ki

voltak téve a körülvevő népiség állandó hatásának, ily lassan lett úrrá az asszimiláció ereje, a zárt nagy tömeggel szemben, melynek csak érintkezési vonalaira szorítkozhatott a felszívó hatás, leküzdhetetlen nehézségekkel kellett találkoznia.

A természetes erők által megszabott pályán haladó asszimilációnak a nép fizikai tömege mellett nem kevésbé jelentékeny tényezője a *társadalmi életforma*, mely az asszimilációnak egyként lehet ösztönzője vagy gátlója. E tekintetben a nemességnek és a parasztságnak a magyarság történetét félezredéven át kísérő társadalmi rendszerei jó példákat nyújtanak a történetkutatóknak. A magyar nemes kiváltságos társadalmi állása s az a nemesi életforma és műveltség, melyet a birtokos nemesség képviselt, történetünk folyamán állandóan vonzó erőt gyakorolt az ország nem magyar népeinek előkelőbbjeire és felemelkedőire. A magyar nemességet sokan meg is szerezték közülük. Már az Árpád-korban is kerültek idegen családok magyar nemzetségek közé. A nemesi rendnek és a nemesi kiváltságoknak a XIII–XIV. századokban történt kialakulása után pedig a kunok előkelői fokozatosan éppen úgy részesei lettek a magyar nemesi jognak, mint a szász gerébek, a vlach-rutén vajdák és a román kenézek, az utóbbiak eredetre nézve sokszor kunok, besenyők, bolgárok, tatárok és szlávok ivadécai. A nemesi jog és életforma átvételével pedig együttjárt a magyarsághoz való asszimilálódás is, nemcsak a magasabb magyar életforma vonzó hatásának, hanem a magyar nemes családokkal való családi elkeveredésnek következményeként is. Ez a keveredés annál nagyobb mértékű volt, mivel a birtokos nemések családi kapcsolatai gyakran szövődtek széles vidékeken át, nem úgy mint a helyhez kötött kisnemeseké és parasztoké. A nemesség az említett idegen népi elemeken kívül számottevő mértékben az északnyugati részen tótokat, a XVI–XVII. században az alföldi és dunántúli részekben horvátokat, szerbeket olvasztott magába. A XVIII. században az új politikai és népi viszonyoknak megfelelően főként megvagyonosodott görög, örmény, rác kereskedők és kamarai bérlők, német katonák és hivatalnokok gyarapították a magyar nemesi rendet és vele a magyarságot; a magyar nemesi életforma a XVIII–XIX. században a régi jogi kötelékből és lokálpatrióta szemléletéből kibontakozó városi polgárság előtt is elérendő eszményként lebegett, az asszimiláció számára lazítva így a német és szláv eredetű polgári réteg lelki talaját.

Míg a nem magyar eredetűeknek juttatott jog és nemesi életforma esetenként egyenesen előkészítője és siettetője volt az asszimilációnak, addig a parasztság társadalmi életformája az asszimiláció terén éppen ellentétes irányban fejtett ki hatást. A parasztságnak és otthonának, a parasztfalunak az életformája rendszerint mindenütt megnehezíti az asszimiláció útját. A parasztfalu élete szűk határok között folyik s a magyar parasztnak e szűk határok között 1514 óta feloldhatatlan is volt a helye: örökre urához és faluja rögéhez volt kötve. A falu élete máshol is a változatlanúság és maradandóság jegyében folyt, minden falu külön sziget volt gazdaságilag, maga látta el magát, a termelés-fogyasztás árama alig lépett ki a falu körén. Ilyen körülmények között a parasztfalu önma-

gába zárkózott és ösztönös mély hagyományokat táplált, hatalmas erejű szokásoknak engedelmeskedett s a családi kapcsolatok útjait is ezek jelölték ki. Mi sem jellemzőbb a parasztság életében működő elzárkózási hajlamra, mint hogy az még saját fajtájával szemben is megnyilatkozott, ha azt a maga közösségében gyökértelennek vagy akár idegenebbnek érezte. Kiskunhalason például még néhány évtizeddel ezelőtt sem igen engedték, hogy valaki a helység másik tizedében szerezzen magának házasársat. A tolnamegyei Györköny faluban pedig a XVIII. században két különböző helyről egymás mellé került németek, a mosonmegyei hienzek, az ú. n. heidebauerek és a hessen-nassauai telepések a legutóbbi időkig – immár tehát 200 év óta – elzárkóztak egymástól is, nem házasodtak össze, még a templomban is külön helyük volt. Annál inkább idegennek érezték azt, aki más népből született. Ha a történeti magyar falu multjába itt-ott betekintünk, lépten-nyomon találkozunk a népi elzárkózás jeleivel. A parasztfalu az asszimilációra nehezen hajlott, de maga is nehezen asszimilálódott. Ez a jelenség a magyarság történetében annál nagyobb figyelmet érdemel, mivel a rendi Magyarország lakosságának kilenc-tized-része parasztállapotban élt. Ha e hatalmas paraszttömegben jelentékeny is volt a mezővárosok részesedése, melyekben az élet nem folyt annyira zárt formák között, mint a kisebb falvakban, viszont a nemesség nagyobb részét, a falvakban parasztmódra élő egytelkes, kúriális és armalista nemeseket az életforma tekintetében a parasztság nagy zöméhez kell számítanunk.

A társadalmi életforma mellett a *vallás* is nagyhorderejű tényezője a természetes asszimilációnak, egyszer akadályozva kifejlődését, máskor egyengetve az útjait. Akadályozva olyankor, amikor egy-egy területen a népiség különbsége vallási különbséggel esik egybe. A népiséget ilyenkor az egyházak saját szertartásaikkal kifejezőbbé teszik, a vallás mintegy népi jegyeket vesz fel. Magyarország északkeleti, keleti és déli részén a rutének, románok és szerbek megjelenése óta a görög rítus határa többé-kevésbé azonos volt a népi vonallal, de vallásilag párhuzamos népi különbségek protestáns-katolikus viszonylatban is alakultak ki. Így például Erdélyben a szász és protestáns, Szatmár megyében a református magyarság közé telepített svábság és a katolikusság eredetileg helyenként többnyire egy volt; ezért lett ilyen vidékeken általánossá az a szokás, hogy a közbeszédben a vallási különbség megjelöléseire is gyakran a népi megnevezést használják. Így mondanak például katolikus helyett Szatmár megyében svábot, református helyett magyart és a magyar-román vidékeken görög keleti vagy görög katolikus helyett román. A vallásnak és a népiségnek helyenként kialakult egysége természetesen kettőzött erővel áll az asszimiláció útjába, sőt a vallás népi jegye a hagyományban akkor is tovább él és a keveredéssel szemben elzárkózásra indít, amikor az asszimiláció többé-kevésbé már befejezettnek látszik.

Az ellenkező irányban, vagyis az asszimiláció oldalán akkor munkálhat közre a vallás tényezője, ha egy-egy helyi közösségben különböző népiségű, de egy vallású emberek kerülnek össze; ilyen esetben éppen a közös vallás csökkenti a népi különbség erejét s

az asszimiláció folyamata a vallás közös szálain keresztül indul meg valamelyik – rendszerint a számra nézve kisebb – elem felszívása irányában. Erre találunk példát a tolnamegyei Kölesden, amely a XVIII. század első felében részben református és evangélikus magyarokkal, részben evangélikus németekkel népesült be. Míg a közeli Kistormás katolikus népessége és Kölesd lakossága között keveredés nem történt, addig a kövesdi evangélikus németek, akik a kövesdi evangélikus magyarokkal közös egyházközséget alakítottak, a XIX. században a kétnyelvűség állomásán áthaladva végül felszívódtak a magyarokba s velük elkeveredtek. Jóllehet itt az evangélikus magyarok jóval kisebb számban voltak, mint az evangélikus németek, azonban az evangélikus magyarok mellett nyilvánult meg a helység református magyarjainak népi ereje.

A népiség ösztönös ereje, a nép fizikai tömege, a társadalmi életforma s a vallás mellett esetenként egyéb tényezők is részt vettek az asszimiláció elősegítésében vagy hátráltatásában. Így maga az *életmód* is, mely egész népekre jellemző lehet. Magyarországon a XVI–XVII. században a magyarság túlnyomó részben földművelő, a német városlakó iparos, a román havasi, a rác síkvidéki pásztor volt s ez életmód-különbség is hozzájárult a népelemeknek a nagyobb mérvű keveredéssel szemben tanúsított elzárkózásához, annál inkább, mivel az életmód különbségeihez egyben többé-kevésbé az említett vallási különbség, ennek járulékaként pedig műveltségi különbségek is társultak. Ha pedig a népiség tudata is fejlett volt, a tudat egyenesen ápolásra és az asszimiláció elhárítására indíthatta hordozóit. Ilyen világos tudattal pedig az ország nem magyar népelemei között a XIX. századi nacionalizmus áramlata előtt is találkozhatunk: Nagyszeben város tanácsa 1698-ban megállapította, hogy Isten jóvoltából a nép egysége az egyetlen oka annak, hogy oly sok változás után »nemzet«-ük áll s hogy a kiváltságos szász nép egységét és tisztaságát főként az biztosítja, ha idegen nemzetekkel nem vegyül, ezért a polgárjogból ismételten kizárták a nem németeket, köztük megnevezve a magyarokat is. Végül is az asszimiláció minden esetben különböző hatóerők eredménye: koronként és helyenként egészen sajátos tényezők léptek fel és végezték el a természetes asszimilációt vagy akadályozták azt meg olyan esetben, amikor meg volt a lehetőség rá.

Amikor a természetes asszimilációnak a magyarság történetében, a magyar etnikum alakulásában s a magyar népi test növekedésében-csökkenésében játszott szerepét keressük, egyformán tekintetbe kell vennünk a természetes asszimiláció oldalán és a vele szemben működő különféle tényezőket. Nyilvánvaló, hogy ezek gondos mérlegre vetésével aligha beszélhetünk a magyar asszimiláció olyan nagy eredményeiről, amilyenekkel közfelfogásunkban gyakran találkozunk. Természetesnek kell azt is tartanunk, hogy az asszimiláció a magyarság és az ország nem magyar népei között kölcsönös volt, annak megfelelően, hogy az asszimiláció tényezői egy-egy helyen nagyobb mértékben, kinek az oldalára álltak; egyes helyeken – így a nagyobb népterületek érintkezési határán – nyert és veszített ez is, az is.

A természetes asszimiláció a magyarság oldalán megállapításunk szerint legeredményesebb a magyar honfoglalást s a magyar népterület kialakulását követő időkben, nevezetesen a XII–XV. századokban volt. Ebben a korban az ország magyar népe a nem magyar népelemeknek együttvéve is sokszoros többsége volt, az ország nem magyar lakosainak száma fokozatos beköltözések után még a középkor végén is csak 20% körül mozgott. A XII–XV. században kiterjeszkedő, a belső települési hézagok fokozatos kitöltése mellett az eredeti népi vonalakon kívüleső üres földekre is elhatoló, népi egyéniségében kiteljesedő magyarságnak nagy számbeli és helyzeti előnye volt a nem magyar népelemek felett. Ezek nem is egyszerre foglalták el helyeiket az országban, sokszor alig észrevehetően szivárogtak be az ország egy-egy vidékére, így a tömeg és a földrajzi helyzet tényezői elsősorban a magyarság oldalára estek, s a magyar asszimiláció elsőbbségét erősítette a magyarság magasabb életformája, valamint politikai és szellemi elsőbbsége is. Ezért a természetes asszimiláció mérlege a középkor folyamán a magyarság oldalán mindvégig erősen cselekvő lehetett. Hogy azonban egyidejűleg a magyarság asszimilációs vesztesége sem volt jelentéktelen, arról a magyarság összefüggő településterületének vonalain kívül előretolt magyar – itt-ott besenyő, székely – népszigeteknek és szórványoknak már legtöbbször a középkorban lejátszódott eltűnése tanuskodik. Viszont a magyarság asszimilációs nyeresége is főként a népterületén szétszóródott kisebb idegen csoportok felszívásából tevődött össze, hiszen a nagyobb idegen etnikai tömbök a természetes magyar asszimiláció e leggyümölcsözőbb korában is változatlanul megmaradtak, sőt nagy mértékben kiterjeszkedtek. A tótság például a magyar honfoglalást követő 2–3 század alatt a Garamtól egészen az Ungig folyt el s a románok is, bár településeikkel okleveles emlékeinkben csak a XIII. századtól kezdve találkozhatunk, a XIV. században már a Felső-Tisza vidékéig és a bihari hegyek keleti lejtőjéig elhatoltak. Ha le akarjuk mérni a középkori magyar asszimiláció szórvány- és szigetnyereségeit, tekintetbe kell vennünk, hogy a középkorban Magyarországon körülbelül 25.000 település volt s ezek közül körülbelül 18–20.000 a magyarság javára irandó, viszont azoknak a településeknek a száma, melyekben okleveleink utóbb felszívott idegen népszórványokat említenek, alig rúg 400–450-re. Ha e számnak többszörösére is tesszük a források által nem említett hasonló települések számát s tekintetbe vesszük az egyéni asszimilációk kölcsönös esetét is, a magyarság középkori asszimilációs nyeresége a magyar népiség egészéhez képest különösebben jelentékenynek még mindig nem mutatkozik. A természetes asszimiláció útjában álló akadályokat tekintve, ez az eredmény következetesnek is látszik.

A XVI–XVII. századokban az asszimiláció jelentősége a magyarság életében valószínűleg jóval kisebb volt, mint a középkorban, a XVIII. században pedig a mélypontra esett, sőt visszajára is fordult. E tekintetben nemcsak az az eltolódás veendő tekintetbe, amely a török-magyar küzdelem korában a pusztuló magyarság s a növekedő nemzetiségek tömegeiben az utóbbiak javára végbement,

hanem a települési keretek szétbomlása is; ekkor helyenként a magyarok egy-egy közösség kebelében is hátrányos helyzetbe jutottak. A XVI–XVII. században ugyanis a magyarság egy része a török harcok által sújtott területről más, távolabb eső vidékekre húzódott, gyakran szórványokat hozva így létre; ugyanakkor az eredeti magyar népterületen, különösen ennek omladozó szélein is sok magyar település jutott hasonló sorsra, mivel a magyarság maradékaira előrenyomuló más népelemek rakódtak rá. Mikor a XVIII. században a magyarság nagy mértékben visszahúzódott az Alföldre, újból sok magyar szórvány maradt vissza »reservatio«-ként, kiteve a környezet javára szolgáló természetes asszimiláció sorsának. Bár maga az Alföld a magyarság XVIII. századi települő mozgalmainak eredményeként – a jó részben nemzetiség színűre átváltódott Délvidék kivételével – általában visszanyerte ugyan magyar arcát, mégis több pontján alakultak ki számottevő idegen népszigetek is. A Mátyás-kori három milliőről a XVIII. század elejére 1,200.000–1,750.000 főre elfogyott, létéért küzdő magyarságnak tehát a természetes asszimiláció terén az egyre növekedő idegen népi tömegekkel szemben nem voltak többé olyan számbeli és helyzeti előnyei, mint a középkorban. Annál kevésbbé, mivel az előrenyomuló népelemek jelentékeny mértékben újak voltak magában az országban is, így azokat nem hatotta még át sorsunk közössége. Idő kellett hozzá, hogy a megbolygatott méhkasoz hasonló országban elsimuljanak a népmozgalmak hullámai s meginduljon újból az asszimiláció munkája. Az asszimiláció merőben természetesen ebben a korban sem hiányzott, a XVIII. században azonban egyelőre inkább a népelemek között lépten-nyomon fellépő surlódásokkal és összeütközésekkel találkozunk. Egy-egy helység kebelében a különböző népelemek gyakran közigazgatásilag is elkülönültek ekkor egymástól. Az asszimiláció új árama csak a XIX. században bontakozott ki, a XIX. századdal azonban már olyan korba lépünk át, amelyben a természetes asszimiláció erői mellett mesterséges asszimiláló törekvések hatását is figyelembe kell venni.

A »GRAMMATIKAILAG« EGYSEGES MAGYARORSZÁG

A mesterséges asszimiláció eszközei elsősorban a szétszórás és a nyelvterjesztés, az utóbbi főként az iskolázás nyújtotta lehetőségek útján. A magyar asszimiláló törekvések, melyek – mint láttuk – először csak 1790-ben jelentkeztek, a szétszórás eszközhöz nem nyúltak. Az ország nem magyar népeit egyedül a magyar nyelv terjesztésével óhajtották magyarrá tenni.

A magyarság a XIX. században abban az illúzióban élt, hogy a nyelv terjesztésével az ország egész nem magyar lakosságát asszimilálni fogja. Azok előtt, akik a magyarosítást sürgették, a nyelv megtanításának gépies feladata lebegett s mindaz ismeretlen maradt, ami a népiségben tudat és lelkiesség. Különösen a XIX. század első felében, a magyar nemzeti ébredés korában keltek életre vérmes remények az asszimiláció sikere felől. Kazinczy Ferenc, Révai Miklós, Kisfaludy Sándor, Bajza József egyformán hittek ab-

ban, hogy Magyarország iskolák útján magyarrá formálható. Voltak ekkor, akik azt jósolták, hogy az ország 1–2 nemzedék múlva már teljesen magyar lesz; aki azonban nem volt ennyire derűlátó a XIX. század első felében, 50 vagy éppen 100 évet is szükségesnek látott arra, hogy az ország egész lakossága magyarrá legyen.

A nyelvi asszimiláció káprázatos reményeit nem mindenki osztotta. Gróf Széchenyi István híres akadémiai beszédében, 1842-ben kijózanítólag kérdezte: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Vajjon – kérdezte – a nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki épen kezeink közé jut, mint például meszet a falra vagy mázat fazékra? Széchenyi nem hitt a külsőleges nyelvi asszimiláció nagy sikerében, »nyelvet, nemzeti sajátságot – mondta – ily felette könnyű szerrel azonban még csak biztosítani sem lehet s annál kevésbbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani, minthogy a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még«. Kemény Zsigmond, majd Mocsáry Lajos is az asszimiláció mesterséges fokozása ellen foglalt állást, viszont a kiegészítés korának nagyhatású közírója, Beksics Gusztáv – bár az idő múlása már a gyors eredmény reményeinek feladására intett – tovább szötte a »grammatikailag« egységes Magyarország illúzióját. Utóbb ugyan Beksics is felismerte, hogy »a magyar nyelv megtanulása még nem egyértelmű a grammatikai asszimilációval« s ezt a magyar politika távoli láthatárára tolva, a »politikai asszimiláció« kódos tervével állt elő, azonban mások a milleniumi forduló derűlátó és bővülő hangulatában, gondatlanul rajzolták továbbra is a magyarság elé a húsz-harminc milliónyi magyarság országát.

Az asszimiláció XIX. századi nagy ábrándja azóta a mult hagyatékaik közé került s ma már nem nehéz megállapítanunk, hogy a gyors és teljes asszimiláció reményei nem a valóság talajából sarjadtak. A XIX. században más államfenntartó nemzetek is országuk idegen népeinek teljes asszimilációjára törekedtek, míg azonban ezek kedvezőbb népi viszonyok között valóban kitűzhették az egynyelvű állam végső célját, Magyarország e tekintetben eleve megoldhatatlan feladat előtt állt. Magyarország magyar népe ugyanis a XVIII. században végbement nagy idegen telepítések és bevándorlások után kisebbség – a XVIII. század végén körülbelül 37–40% – volt az ország nem magyar népeivel szemben. Ilyen óriási tömegnek különösen »nyelvi« asszimilálás útján való megmagyarosítása nagyon is felhőkön járó ábránd volt, annál is inkább, mivel az ország asszimilálandó népeleméi éppen a XIX. században léptek a népi és politikai öntudatosulás mind magasabb fokaira. Vajjon nem lehetett volna joggal azon is gondolkozóba esni, hogy ha valami természetfeletti hatalom segítségével mégis sikerülne a magyarságnak és az ország nem magyar elemeinek egybeolvadnia, nem hígulna-e fel maga a magyar népiség annyira, hogy immár magyar etnikuma is kérdéses lenne ezután s könnyen áldozatává lehetne válságos időknek? Ilyen gondolatok azonban a szabadelvű magyar jogállam korának magyarságát nem foglalkoztatták.

A nem magyar népelemek gyors nyelvi asszimilációjának reményei azonban azért is jogosulatlanok voltak, mivel a magyar

nyelv terjesztésére irányuló állami iskolapolitikánk a XIX. században későn bontakozott ki, sokáig ezután is erőtelen volt s csak a XX. század elején, jóformán a nagy összeomlás előestéjén nyult hatályosabb eszközökhöz. Az iskolai nyelvterjesztés útján való asszimiláció szempontjából természetesen nem a fő- és középiskola, hanem az elemi népoktatás játszik számbavehető szerepet. A fő- és középiskola ugyanis csak egyéneket emel ki a népi tömegből, magát a tömeget azonban nem érinti, összefüggő népterület lakosságát más nyelvre nyilván csak a népoktatás tud átvinni, viszont a magyar nyelv, a fojtogató latin és német nyelvvel a maga életéért vívott nagy küzdelem után, az ország nem magyar népeinek elemi oktatásában országos rendelkezéssel először csak az 1845. évi királyi szabályzatban jutott némi szerephez és pedig úgy, hogy a falvakban a népiskolák felsőbb tagozataiban a magyar nyelv tantárgy, a városi iskolákban pedig oktatási nyelv lett, de itt is párhuzamosan a nemzetiségi nyelvvel. Az 1868. évi alapvető népoktatási törvények még az 1845. évi szabályzathoz képest is visszaesést jelentettek, mivel azt az elvet tüzték ki, hogy a népoktatás tanítási nyelve feleljen meg az anyanyelvnek, egyuttal pedig a hitfelekezeteknek, községeknek, társulatoknak és egyeseknek korlátlanul megadták az iskolaállítási jogát. E közömbös álláspontot ugyan a magyar állam hamar elhagyta s egyfelől a magyar tanítási nyelvű és jobbadán nemzetiségi vidékre helyezett állami népiskoláknak 1873-ban megkezdett felállításával, másfelől 1879-ben annak elrendelésével, hogy a magyar nyelvet a nem magyar tannyelvű népiskolákban tantárgyként tanítani kell, újból az iskolai nyelvterjesztés útjára tért. További lépést ezen az úton az 1907. évi 27. t. cikk jelentett, mely kimondta a népiskolai tanítók államosítását s a népiskoláknak magyar tannyelvre való állítását különböző előírásokkal igyekezett előmozdítani. Ugyanakkor tehát, amikor más európai országokban igen érélyes módon vitték keresztül a nemzetiségek asszimilálását, a magyar állam lépései alig jutottak el a nyelvi asszimiláció első feltételéig, nemzetiségeink azonban, melyek utóbb az iskolapolitikának addig elképzelhetetlen eszközeit alkalmazták az immár nemzetiségükké tett magyarsággal szemben, a magyar állam iskolai rendelkezéseit az erőszakos magyarosítás rettentő eszközeiként tárták a világ közvéleménye elé.

A magyar állam népoktatási rendelkezései hiánytalan végrehajtás esetén sem biztosíthatták volna azt, hogy az ország nem magyar népei meg fognak a magyar beszédre taníttatni, pedig e rendelkezések tanerő és taneszközök hiánya, valamint más akadályok miatt teljesen nem is voltak végrehajthatók. A magyar népoktatás nem is ért el átütő eredményt: az 1890. évi népszámlálás alkalmával az ország nem magyarajku lakosságának 13.8%-a beszélt magyarul s ez a százalékszám az 1910. évi népszámláláson is csak 22.5-re emelkedett. Természetes dolog, hogy azok is, akik így vagy úgy megtanulták nyelvünket, magyarokká ezzel még nem lettek, e tekintetben Széchenyi idézett szavait ki-ki lépten-nyomon található tapasztalati példákkal igazolhatja. Elég arra rámutatnunk, hogy az ország nemzetiségi mozgalmainak vezetői és a mozgalmak táp-

láló szellemi rétegének tagjai a magyar iskolák szellemi örökségeként rendszerint jól beszélték a magyar nyelvet, világosan kifejezve, hogy a nyelvtudás és a népiség nem azonos értelmű s hogy a nyelv elsajátítása nem szükségképpen átmeneti állomás a megmagyarosodás útján. Mint a kiművelt nemzetiségi vezetőknek, éppen úgy a nemzetiségi tömbök egyszerű falulakóinak ajkán is legtöbbször a magyar népiség minden élménye nélkül hangzott a megtanított magyar beszéd. Természetesen esetenként a magyar nyelv megtanulása valóban előkészítette vagy siettette az asszimilációt, hogy azonban valaki a nyelv megtanulása után magyarrá lett vagy nem, többnyire már az iskola körén kívül álló tényezőkön mult. Az asszimilációnak ugyanis továbbra is alapfeltétele maradt a közvetlen és tartós népi hatás, valamint a keveredés, az elvegyülés s az asszimilációnak továbbra is hatalmas erővel álltak szembe az ellentétes hatású természetes tényezők, nevezetesen a tömeg nagysága, a társadalmi életforma, a vallás, az életmód s a különböző helyi és egyéni akadályok.

A XIX. századi magyarság nagy asszimiláció-ábrándja tehát nem öltött testet, az asszimiláció eredménye e korban mégsem volt jelentéktelen. A magyarság lélekszáma az 1780-as években 3,000.000-3,500.000 volt, 1910-ben pedig 9,944.627-en vallották magukat magyar anyanyelvűeknek, vagyis az anyanyelven keresztül magyaroknak, viszont ugyanakkor az ország nem magyar lakossága 4,500.000-5,000.000-ról csak 8,197.573-ra gyarapodott. A természetes szaporodás terén magyar és nem magyar lakosság egyenlege között jelentékeny különbség nem volt s ha tekintetbe vesszük is, hogy 1910-ben az 1780-as évek óta 83.000-ről 909.531 főre megnövekedett zsidóság 76.9%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát, ami a fenti számok között mutatkozó különbség jelentékeny részét eltünteti s hogy a körülbelül két milliós kivándorlási veszteségből az ország nem magyar lakossága nagyobb arányban vette ki részét, mint a kivándorlással egyébként szintén súlyosan sujtott magyarság, ami közvetve szintén kedvezőbbé tette a magyarság számárányát, a fenti számokból még mindig jelentékeny többlet marad a magyarság oldalán s erre nézve elsősorban az asszimiláció nyújt magyarázatot.

Ha e XIX. századi asszimiláció lefolyását és eredményeit vizsgáljuk, elsősorban is arra a megállapításra jutunk, hogy a nemzetiségi tömböket ez az asszimiláció nem érintette. Az összefüggő nemzetiségi területek vonalai lényegesen nem mozdultak el, ezek a XVIII. század vége óta szinte megkövesedettnek látszanak. A tömör népterületek egyenetlen vonalain itt-ott természetesen ment végbe némi eltolódás, ez azonban csak a vonal mentére szorítkozott, a vonal csekély elmozdulásai a mögöttes zárt nemzetiségi vidéket hullámsába nem hozta. E tekintetben szemléltető példát nyújt a kicsiny Ugocsa megye. E megye nyugati sík felén egykor, még az Árpád-korban, magyarok s az általuk megszállatlanul hagyott keleti hegyes részen pedig később, a XIV. század óta, nagyobb részben rutének, kisebb részben románok települtek meg. A hegyek alatt elterülő sík területén a XVI–XVII. században a ma-

gyarság falvai súlyos csapásokat szenvedtek, egy részük elpusztult s a többiek lakói is nagy mértékben elfogytak. Így a megye előbb teljesen magyarokkal lakott síkterületére és tiszavölgyi vidékére a XVII–XVIII. században nagy számban húzódtak le rutének. A rutének előrenyomulása a XVIII. század második felében lezáródott s kialakult a terület új népi képe; ha e képet összehasonlítjuk az 1910. évi népszámlálás adataival, a következő tűnik ki: a megye 66 helysége közül a XVIII. század végére kialakult népi képhez viszonyítva, 47 változatlanul megőrizte magyar, rutén, román vagy vegyesen magyar-rutén jellegét, 7 magyar-rutén vegyes jellegű faluból magyar, 4 rutén jellegű faluból vegyes magyar-rutén, 4 rutén jellegű faluból magyar, 2 rutén jellegű faluból román, 1 román jellegű faluból magyar-rutén-román vegyes, 1 magyar-rutén vegyes jellegű faluból pedig rutén jellegű falu lett. A magyarság nyeresége – bár volt vesztesége is – nyilvánvaló, a magyar nyereség azonban a népi vonalat észrevehetően nem tolta el: a magyarrá vagy magyarokkal vegyessé lett falvak a vonal szélein vagy éppen előre kiugró pontjain találhatók és pedig valamennyi az eredeti rutén-román települési terület vonalain kívül, tehát az eredetileg magyar településű síkföldön és a Tisza völgyében. E falvakat magyarok telepítették s a rutének csak utóbb szálltak rá a pusztuló falvakra, népi gyökerük így a hullámozó néptalajon nehezen kapaszkodott meg. Az előretolt szélek e csekély elmozdulásai mögött az összefüggő népterület egésze érintetlenül állt.

A zárt tömeg ellenálló ereje tehát az asszimilációval szemben akkor sem mutatkozott hamarosan leküzdhetőnek, amikor az asszimilációnak segítségére volt a magyar nyelv iskolai terjesztésének mesterséges eszköze. A tömeg ereje mellett álltak ekkor is a parasztfalvak zárkózott társadalmi életformájának, a vallásnak és az életmódnak természetes tényezői; ezek jelentőségét a közelmúltra nézve is élesen figyelhetjük meg egy-egy vegyes népiségű vidéken, akár napjainkban is. A magyarságnak mult századbeli asszimilációs nyeresége elsősorban nem is itt, az ország nemzeti népterületein keresendő, hanem a magyarság népterületére került szórványok és kisebb népszigetek körül, melyek a természetes asszimiláció korában is előbb-utóbb felszívódtak, most pedig felszívódásukat az iskolai nyelvterjesztés is siettette. Ugyanakkor azonban, amikor a magyarság javára ilyen felszívási lehetőségek nyíltak meg, a természetes asszimiláció erőinek hatása alatt továbbhaladt a XVI–XVIII. században, a magyarság népi hanyatlása s a nem magyar népelemek előrenyomulása következtében keletkezett kis magyar »reservatio«-k elsodródása is.

MAGYAROSODÁS A VÁROSOKBAN

A magyarság XIX. századi asszimilációs gyarapodását elsősorban mégsem a felszívott, nem magyar szórványok szolgáltatták; itt-ott egy-egy szórvány, különösen pedig egy-egy helyi közösség szigete, sajátos helyzeténél és belső viszonyánál fogva ki is vonta magát a legújabb időkig az asszimiláció alól. A XIX. század-

ban a magyar asszimiláció terei legnagyobb részben a városok voltak. A XVIII. század végén sok városunkban a magyarság rétege csekély, egyesekben alig számottevő volt. Viszont az 1910. évi népszámlálás tükrében ugyanazok a városok már vagy teljesen vagy legalább is jelentékeny részben magyar lakossággal jelentek meg. Ez a városi magyarosodás annál nagyobb súllyal esik a mérlegre, mivel ekkor már az ország lakosságának igen jelentékeny része törvényhatósági jogu és rendezett tanácsu városokban lakott.

A városok magyarosodása természetesen nem írható egyedül a korábbi nem magyar városú lakosság magyarrá válásának jávára, e tekintetben nagy szerepe volt a magyarság beköltözésének s egyúttal a régi városi törzslakosság nagymérvű szétszóródásának is. A XIX. században ugyanis a városoknak addig kiváltságokkal elzárt sorompói mindenki számára megnyíltak s a gyorsan fejlődő kapitalizmus, a gyárak, iparvállalatok, kereskedelmi üzemek, a rendkívül eltérélyesedő közhivatalnokság, valamint a többi szellemi pályák hatalmas új rétegeket vontak a városokba. Az új városi rétegben helyenként igen nagy számban foglaltak helyet magyarok, mind a nemességnek most főleg hivatal után néző maradékai, mind az ország földbirtokszerkezete alatt felhalmozódott mezőgazdasági szegénység. A nagy beköltözéssel egyidejűleg sok régi városlakó szakadt ki régi közösségéből, elsősorban az értelmiségi és gazdasági pályák messze futó útjain.

A városok rétegeinek több-kevesebb felcserélődése mellett azonban nagy volt a városok népességének tényleges magyarosodása, az asszimiláció is. Maga már a beköltözés-elvándorlás cseréje is növelte a magyarság közvetlen népi hatásának kisugárzási lehetőségeit s ugyanakkor sok egyéb tényező is előmozdította az asszimilációt. A modern városok a maguk nagyobb népességtömegével, mozgékony iparos és kereskedő, valamint szellemi rétegével, a városokon áthaladó nagy forgalommal, a kölcsönös társadalmi hatások befogadására nagy készségével, mindenek felett pedig nyitott kapuikkal és messze kisugárzó vonzó hatásukkal az asszimilációnak másfele is gyújtópontjai szoktak lenni, szinte valóságos keverő medencék. A kiváltságok elomlásával megnyíló városi közösségekben gyorsabban hullnak le a lelki sorompók is és elmosódnak a hagyományok, amelyek az elzárkózást segítik. A hagyományok enyészését támogatták a kor fejlődési irányai: a szabadelvűség, a polgárosulás, a művelődés, valamint a nagy technikai fejlődés, mellyel együttjárt a földrajzi távolságok jelentőségének nagy mértékű csökkenése is. A XIX. században az asszimiláció kifejlődésére ezekkel együttthatott a magyar szabadságeszme is, melynek ragyogó sugárkörében ekkor sokan ismertek vezérlőjükre a nem magyarok közül is.

Ezek a hatások a városok népességét közvetlenül érték, mivel a városokban központosult az anyagi és szellemi tőke, itt találtak elsősorban székhelyet a közhivatalok és közintézmények, melyek a magyar államiság gondolatát terjesztették; elsősorban itt találtak otthonra a gyorsan szaporodó s legnagyobb részben magyar tannyelvű fő-, közép- és szakiskolák is, így ezeket főként a városi lakosság fel-

növő nemzedékei érték el. A városoknak egy-egy helyen rendkívül gyorsan növekvő ipari és gyári munkásrétege sem vonhatta ki magát a magyarosodás sodró áramából. Ez a munkásréteg többnyire a falusi parasztság fiaiból került ki s a városokban, ha nem volt magyar, az asszimiláció irányában akaratlanul azért is engedékeny lett, mivel egykori népi világától itt gyökértelenül elszakadt s rajta többnyire materiális és nemzetközi társadalomszemlélet lett úrrá, így hozott népisége tartó erői fokozott mértékben lazultak meg. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a statisztikai számok szerint gyorsan magyarosodott városainkban rendszerint jelentékeny volt a beáramló zsidóság is, melynek anyanyelve nem konkretizálódott más népek nyelvéhez hasonlóan, így többnyire hamar magyarnyelvű lett, ezáltal nemcsak a magyar anyanyelvűek statisztikai számát növelve, hanem a magyar nyelv terjeszkedési feszültségét is. A kor és hely szerint különböző más tényezőknek is egész szövedéke táplálta a városi asszimilációt, mely végül is a városok különböző eredetű rétegeinek keveredésében szilárdult meg, ez szolgáltatta minden asszimiláció végső teljesülésének feltételét: a család oldó erejét.

Elsősorban a városi asszimiláció sikereinek következményét szemlélhetjük abban, hogy az értelmiségi rétegben ma igen nagy mértékben foglalnak helyet asszimilált elemek. A városi lakosság gyermekei ugyanis közelebb érték az iskolákat, mint a vidékiek s több anyagi lehetőségeik is voltak az iskoláztatásra, viszont – mint említettük – az eredeti városi lakosság nagyobb részében nem magyar eredetű volt. Ha azonban a közép- és főiskolákba lépők nem is voltak magyarok, ezek az iskola elvégzése után az elnyert pályával együtt egyénenként már egyetlen emberöltő alatt is sokszor végigjárták az asszimiláció útját. A közép-, fő- és szakiskolák révén azonban nemcsak a városi népesség növelte meg az értelmiségi rétegeket asszimiláltakkal aránytalanul nagy számban, hanem a magyar állam XIX. századi iskolapolitikája is, amely éppen a magyarosodás lehetőségeinek növelése céljából az ország egyes nemzetiségi vidékeit sokkal nagyobb arányban látta el közép-, fő- és szakiskolákkal, mint a színmagyar népterületet. Értelmiségi rétegeink asszimiláltjai között kell továbbá keresnünk azoknak a nagyobb részben idegen eredetű hivatalnokoknak az utódait is, akik – nagy számban különösen a XVIII. században s a XIX. század első felében – a királyi kamarai igazgatás, a helytartótanács s az állandó hadsereg ekkor rendkívül felduzzadó szervezeteibe sokszor nem is az országból, hanem a Habsburg-birodalom más részeiből jutottak. A XIX. században, melynek második felét Farkas Gyula irodalomtörténeti nézőpontból az »asszimiláció korá«-nak nevezte, főként tehát az értelmiségi réteg, szélesebb keretekben pedig a városlakó népesség volt a magyar asszimiláció táplálója.

E rövid fejtegetés azt a végső következtetést nyújtja, hogy az asszimiláció a magyarság történetében mind a természetes tényezők által megszabott pályán, mind a mesterséges eszközök alkalmazása korában lassú, szövevényes folyamat volt, olykor észrevehetőleg kiszélesült, máskor elapadt, nagyobb zárt nemzetiségi tömeget azonban sohasem tett magyarrá. Ez azt is jelenti, hogy

magyarságunk ma is sokkal magyarabb, miként némelyek – idegenek és magyarok – egy-egy társadalmi réteg vagy egy-egy helyi közösség síkjáról tekintve megállapítani szokták. E szemlélet tükrében a magyarság már a mai hazában történt megjelenésekor is valami összeverődött s még összeforradatlan népi keverék volt s a magyar népiség később is csak foglalat maradt, melyben a magyarság népi tartalma mindig megfoghatatlanul folyt szét hatalmas idegen tömegeknek újra és újra történt felszívása következtében. Holott az asszimilációnak s a vele szemben működő természetes tényezők erejének közelebbi vizsgálata arra mutat, hogy a népek viharos országútján minden bizonnyal kiforrott népi egyéniséggel érkező magyarság ugyan története egyes korszakaiban, így főként a középkor alkonyatán és a XIX. században számottevő mértékben gyarapodott felszívás útján, olyan nagyobb tömegeket mégsem tudott magáévá tenni, hogy ezáltal egyéniségét akaratlanul is áldozatul kellett volna ejtenie.

Ha pedig a múlt süllyedő tájairól a jövő felé fordítjuk a tekintetünket, talán nem felesleges, ha magyar közvéleményünket óvjuk olyan rózsaszínű asszimilációs káprázatoktól, amilyeneknek az előttünkjáró nemzedékek rabul estek. Alig kétséges, hogy a XIX. századi asszimilációs folyamatot lezártnak kell tekintenünk, pedig a nemzetiségi területek szétoldását még ez a nagyerejű asszimilációs áramlat sem kezdte meg. Azóta a népek életében nagy változások mentek végbe, a népi tudat a népiség hajszálerein keresztül mind mélyebbre hatolt, fokozva ezzel a természetes tényezőknek egyébként is hatékony ellenálló erejét az asszimilációval szemben. Asszimiláció mindamellett a jövőben is fog folyni, mivel más természetes tényezők a számukra idegen környezetben élő egyesek, szórványok és kisebb szigetek felszívódását kérlelhetetlenül készítik elő. A felszívódás természetesen a magyar szórványokat és szigeteket is fenyegeti. Magyarságtudatunk mélyüléséről tesz tanúságot, hogy szórványainkat ma már nem akarjuk sorsukra bízni és őket a magyarság rovására érvényesülő asszimilációnak áldozatul átengedni. Az olyan részletes történeti vizsgálatok, amelyek egy-egy szórvány multját, annak tartó- és sodró erőit, általában pedig az asszimiláció történeti jelenségeit kimerítően tárnák fel, minden bizonnyal hasznos tapasztalatokat nyújtának a megtartásukra, a magyarság megtartására, ez örökké időszerű magyar feladatra irányzott törekvések számára.

SZABÓ ISTVÁN

MAGYAR FIGYELŐ

BOCSKAI ISTVÁN VÉGRENDELETÉBŐL

Én Bocskai István, Istennek kegyelmességéből Magyarországnak és Erdélynek fejedelme, székelyek ispánnya. Noha testemben a Szent Istennek látogatásából ennyi időtől fogván való betegségem miatt erőtlen voltomat esmérem, de elmémben és lelkiismeretemben csendes lévén s megdölgdolván az halálnak minden rendeken személy válogatás nélkül való uralkodását és annak órájának bizonytalan voltát, ilyen testamentom tételemet rendelem meghitt lelkipásztorom és igaz idvességre tanítóm, Alvintzi Péter uram előtt, Eörvendi Pál uram tanácsink s kincstartónk előtt és Péchi Simon deák meghitt belső secretariusom előtt.

...A Szent Istennek penig kegyelmessége után nagy háládatossággal veszem mind ez jókat a Magyar Országí Uraktól, becsületes hieimeitől, hogy engemet mint csak egy hoháti számkivettetett embert bujdósó állapotomban meg nem utáltanak, és nem nézték azt, hogy nem ő Kegyeimük közzül való, sem nem közzöttök nőtt nevedekett ember volnék, nem csak bé-fogadtanak ő Kegyeimek, és nem csak szállást adtanak; hanem urokká és fejedelmekké nagy szeretettel és becsülettel választottanak, kiért én ő Kegyeimeknek tellyes életemben való háláadó szolgálatra köteles lévén, adósnak is tartván magamat, és meg-is bizonyítottam volna, hogy hasznos szolgálja lettem volna ő Kegyeimeknek, ha életem határát a Szent Isten kegyességéből tovább nyujtotta volna.

Az Magyar Országí becsületes és vitézli hieimeknek választása után Erdély Országa is, és minden rendek vettenek, és szabad akarat-jok szerént nyilván választottak az ott való fejedelemségre, kiknek mindenféle ellenségektől való megszabadittásában és csendes állapotra való juttatásában, magam személyem szerént itt kün való hieimmal együtt, mint fáradtam, munkálódtam, ő magok lehetnek bizonyságok.

...Ezeknek utánna mint Nemzetemnek, Hazámnak igaz jóakarója, forditom elmémet a közönséges állapotnak el-rendelésére, és abból is az tanácsomat, tettészemet igazán, és jó lelki-esmérettel meg-hagyom s irom, szeretettel intvén mind az Erdély és Magyar Országí Hieimeket az egymás között való szép egyességre. Atyafiui szeretetre az Erdélyiekért, hogy Magyar Országtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A Magyar Országíakat, hogy az Erdélyieket töllök el ne taziítsák, tartsák ő attyokfiainak, és ő véreknek, tagoknak.

...Az egyességnek pedig örökösen való megtartásában ezt az utat látjuk: A fejedelemségek ha szintén változnának is, mindenik helyen a szabad választás szerént, de a Respublicáknak soha egymás ellen senki ingerléséből, izgatásából ne törődgyenek. Valameddig pedig a Magyar Korona ott fen nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél leszen, és a magyar Királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fen-tartani, mert nékik is oltalmokra, javokra leszen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a Magyar Korona, Magyar Országban magyar kézhez kelne, egy koronás királyság alá, úgy az Erdélyieket is intyük, nem hogy attól el-szakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segélyék tehetségek szerént, és egyenli értelemből

azon Korona alá a régi mód szerint adják magokat. Melly dologról, ha valaha hitel felett való Confederatio lehet közöttük, felette igen javallyuk.

...Mi a mi temetésünknek helyét rendeltük Erdélyben Gyula-Fejérváratt mint szerelmes Hazánkban; minthogy az odavaló fejedelmek ott szoktak eleitől fogva temetkezni: kérjük ő Kegyelemeket szeretettel, nem csak pompával, sem nagy költiséggel, hanem a mint állapotunk és a mostani időnek fogyatkozása engedi, úgy temessenek el bennünket tisztességesen.

CSALLÓKÖZI FÖLDBIRTOKPOLITIKA

Szaniszló József a Társadalomtudomány legutóbbi számában röviden felvázolja a csallóközi földbirtokpolitika általános teendőit. A csehek igen nagy mértékben szétmorzsozták a magyar nagybirtokokat; állami és magánszervezeteik révén cseh, morva és szlovák telepéseknek adták a színmagyar területek valamilyen ürüggyel kisajátítható földjét. A nagybirtokos *maga* gyakran még meg is előzte a telepésítő kisajátítást: szabad kézből eladta birtokait telepésítő idegen magántőkecsoportoknak. Így tett a csilizradványi Füzes-pusztá egykori tulajdonosa is. Ebben az időben a magyar kis- és törpebirtokos állt helyt, földjéhez tapadva; ő jelentette ősi földünkön a magyart.

Észak-Magyarország 1938-ban történt részleges felszabadítása Csallóközben eszményi feltételeket szolgáltatott a nemzet- és társadalompolitika elvei szerint következetesen végrehajtandó magyar földbirtokrendezéshez. A cseh, morva és szlovák telepések önkéntes és azonnali távozásával a magyar államkincstár erre a célra megfelelő földterületekhez jutott. A 90%-ban mezőgazdasági jellegű csallóközi magyarság kisparaszti és törpebirtokos rétege szorgalmas, értelmes és törekvő emberanyagot kínált fel.

Az elenyészően csekély mértékű tulajdoni juttatás mellett egy-egy évre szóló bérletekkel létbizonytalanság érzetében hagyott kisbérlok zsarolják ki a talaj termőképességét.

Komárom vármegye Közlőléti Szövetkezete négy évre szóló bérlettel akart segíteni a helyzeten, de az illetékes hatóság – nem tudhatni: miért – elgáncsolta.

A csilizradványi Füzes-pusztá 2100 holdja teljesen földtelen kisbérlok kezére került. A hangyaszorgalmú kisbérlok a magyar ember bámulatos kitartásával három év alatt látható gyarapodást értek el: állatállományra tettek szert, szerény forgótőkét gyűjtöttek, 3–6 holdas bérletükhöz illő befektetéseket eszközöltek. Ekkor azonban (1941) a régi tulajdonos – aki szabad kézből, saját elhatározásából adta el birtokát egy szövetkezeti alapon telepítéssel foglalkozó morva magánintézetnek – 2100 holdját (a birtok elsőosztályú termőföldjét) megkapta bérletbe. A kincstári kezelésben maradt 1000 holdból 700 hold mezőgazdasági célra nem hasznosítható terület (nádas, vízjárás, ártér). A különbözetet alkotó 300 holdnyi harmadrendű termőföld most 3–6 holdas bérletek helyett 1–2 holdas nyilakban oszlik meg a jó földtől elesett kisbérlok között.

Az egykori tulajdonos, most főbérlok, a 2100 holdból 500 holdat egy tagban albérletbe adott egy 600 holdas zalai földbirtokosnak; ez a terület a birtok első minőségű földje. A megmaradt 600 hold kisebb részben második-, nagyobb részben harmadosztályú földjét pedig ugyancsak bérbe adta a régi kisbérloknek, akik azelőtt közvetlenül a kincstártól bérelték. *Tehát beékelte magát az államkincstár és a kisbérlok közé s a haszonbérviszonyok ügyes forgatása révén*

*azok munkájából létalapot terem-
tett magának.*

A kisbérlők az államtól bérelt 300 holdnyi harmadosztályú föld holdjáért 30–35 kg búzát és 4 P kezelési költséget fizetnek. A főbérlo ellenben a jobb minőségű földért holdanként 40 kg. búzát és 4 P kezelési költséget fizet. Viszont a kisbérloknak juttatott harmadrendű föld holdjáért már 75 kg. búzát és 5.50 P kezelési költséget szed. (Az első- és másodosztályú főbérleti földet ugyanis – amint láttuk – nagybirtokosnak adta bérbe.)

A lakásínség és családi nehézség belékényszerítette a vállalkozó szellemű, bátor magyar embereket a hat évre szóló kisbérletbe, noha a főbérlo, a kikötések értelmében, bármikor önkényesen, egyoldaluan felbonthatja a bérletet.

Csak széljegyzetben írjuk keserűségünket a történelmi felelősségérzettel sorsalakításba kezdett magyarság nagy könyvébe. A társadalom működésének egy végzetes hibája ordít fel itt: ez a kirívó tünet csalhatatlanul mutatja, hogy valami szembefordult az idővel s nevetségessé akarja tenni komoly-nak indult társadalmi, nemzeti és állami átszervezésünket. A nemzet szellemi kiválóságai a korszerűtlen, előregedett, roskatag berendezésű csonkintézmények sima lebontásában találták meg létjogunk megingathatatlan, biztos alapjait. Fűzes-pusztá egykori ura azonban ma akar nagybirtokot teremteni az egyszer jogerősen eladott földből, s ami végzetes: a magyar nemzethűség jutalmát nem kisemimizésben váró, hanem a szociális magyar államban vakon hívó kisemberek létalapjának összezúzása által.

Éppen az ilyen csilizradványi esetek lehetnek az új magyar szellemiség tűzpróbái: ha elesünk, azt jelenti, hogy a toll embere többet és igazabbul vértett belül a jobb magyarságért, mint a jogaré.

Parajdi Incze Lajos

GAZDASÁGI KITARTOTTAK

Valamikor az anyagilag szegényedő, tekintélyben hanyatló nemesség számára Tisza Kálmán rezervációs területnek a vármegyei és állami hivatalokat tartotta fenn. A nagy hagyományokkal rendelkező magyar középnemességnek, amely ekkor kezd »gentry«-vé átalakulni, ezek a hivatalok nem csupán a biztos megélhetést, küzdelemnélküli sorsot, hanem külső dísz, társadalmi tekintélyt, hatalmi vágyak kiélését is jelentették. A felfogás, hogy csak a hivatalviselés »úri« dolog, s a kereskedés, ipar nem magyar embernek való, negyvennyolc után is tovább hódít társadalmunkban. Így válik a magyar középosztály szinte egyetlen kenyéradójává az állam, így bukik el a független, anyagilag jól megalapozott társadalom megteremtésének lehetősége éppen a rohamosan fejlődő kapitalizmus virágkorának évtizedeiben, s hódítják meg maguknak a közgazdasági életet, annak minden határtalan lehetőségével, a zsidók. A magyar fejlődésnek ez az egyoldalúsága keservesen megbosszulta magát s a zsidókérdés az ország egyik legégetőbb kérdésévé vált. Sokévtizedes egészségtelen fejlődés következményeit kell most úgy helyrehozni, hogy a gazdasági életbe bevonuljon a magyar értelem, akarat, alkotóerő és erkölcs, s a liberális kapitalista rendszer helyén félreérthetetlenül nemzeti célokat szolgáló és keresztyén szellemű gazdasági élet bontakozzék ki.

Ezt a célt szolgálja a zsidótörvény s mi féltő gonddal figyeljük, hogyan hódít tért az új, közösségi gazdasági rend és hogyan hódítja meg gazdasági életünk kicsiny és nagy pozícióit az élelmes, felkészült, dolgozó, szívós magyarok színe-java. Nem az őrségváltás külsőségeit figyeljük, hanem az individualizmus és korlátlan szabad verseny rendszerével szemben annak az új rendnek előretörését, amelyben a népi szolidaritás és keresztyén erkölcs lesz törvényt. Hiszen ha

nem így volna, ha csupán őrségváltásról s nem új elvek érvényesítéséről volna szó, akkor megintcsak elmaradna a magyar erő és tehetség olyan eszményi felszabadítása, amilyent népünk jövője parancsolólag megkíván; a rossz alapokra lehetetlen volna majdan erős, időtálló épületet emelni.

Már Széchenyi új honfoglalás-szerű munkának nevezte a magyar gazdasági élet kifejlesztését s az »üresfejú és üreszsébű úrfiakkal« szemben a »polgári repkényt« az ügyes kereskedőnek és iparosnak ítélte. De úgy látszik, életünkben ma is sok olyan baj kísért, amely már Széchenyit is nyugtalanította. A gazdasági honfoglalás nemzeti jelentőségével sokan mit sem törődnek, s üresfejú és üreszsébű úrfiak annyit látnak meg belőle csupán, hogy nagy lehetőségek nyíltak a tudás és fáradtság nélküli boldoguláshoz. A refugiumot egykor a vármegye jelentette. Ma sokaknak a zsidó vállalat jelenti. Ezek nem látnak megbecstelenítő szégyent abban, hogy hozzáértés és munka nélkül vállalnak közgazdasági pozíciókat, pusztán társadalmi összeköttetéseikre, rokonságukra, közéleti súlyukra és befolyásukra építve. Egyre szaporodnak a társadalmi kapcsolataikból élő paraziták, a vállalatokat kerülgető reprezentatív férfiak, akiknek könnyű érvénysülése az új magyar gazdasági rend megvalósulását teszi lehetetlenné. A zsidóság kitartottjai ők, elveket, eszményeket árulnak el, hogy a maguk kis pecsenyéjét minél zavartalanabban sütögethessék.

Ha csupán arról volna szó, hogy néhány száz ember érdemtelenül boldogul, akkor ez a kérdés nem volna több társadalmi anomáliánál, amilyen nálunk is, másutt is bőven akad. Nagyobb baj ennél, hogy az a széles réteg, amely felkészültségénél, arravalóságánál fogva alkalmas lenne arra, hogy a zsidók gazdasági őrhelyeit elfoglalja, emiatt továbbra is a második és harmadik vonalba szorul vissza. A tünet igazi veszedelme azonban abban rejlik,

hogy kompromittálódik általa magának a keresztyén gazdasági rendnek a gondolata s lehetetlenné válik annak az új gazdasági rendnek szabad kibontakozása, amelyben már a keresztyén erkölcs, a közösségi gondolat és érdek uralkodik. Pedig nem csupán annyi a cél, hogy a személyek felcserélődjének, hanem a gazdasági életben uralkodó szellemnek, elveknek és szempontoknak kell megváltozniuk. Nemzeti gazdasági életéről beszélve, arra gondolunk, hogy az valóban azonosul a nemzet sorskérdéseivel, céljaival, szervesen beleépül a magyarság vér- és idegrendszerébe. Törvények erre nehezen kényszeríthetnek, csupán a belső meggyőződés, lelkiismeret. Viszont ha olyanok kerülnek gazdasági életünk kisebb-nagyobb örheleire, akiknek egyetlen céljuk a profit, a kitartottságot pedig kényelmes és kellemes állapotnak tekintik, hogyan várhatjuk akkor az új rend megeremtését a gazdasági életben? A vajudó új Magyarországot csak olyan elit tudja megeremteni, amelyben él egy új erkölcsi és társadalmi világrend képe s annak megvalósításáért nem csak küzdeni képes, de a kísértéseknek is ellent tud állani.

Törvények elindíthatnak egy folyamatot, de azt kiteljesíteni csak alkalmas emberek tudják. Hiába hozzuk a legjobb törvényeket is, ha lesz egy elvtelen és eszménytelen, magát árulgó sereg, amely válságba sodorhat minden helyes törvényre épülő, egészséges kezdeményezést. Mert a keresztyén gazdasági élet nem oldható meg cégtábla-átfestésekkel, vagy részvényátruházásokkal s nem képzelhető el olyan bűvös program, amely rendszerével minden bajt orvosol. A megoldást inkább a közszellemtől várhatjuk, mint a paragrafusoktól.

Bonyolult kérdés ez, mert nincs magyar tőke, kicsiny a szakképzett magyar réteg is, az új magyar gazdasági rend eszmeileg nincs eléggé előkészítve, a háború pedig nemzetgazdaságunk teljes latbavetését követeli meg. Ezért nehéz az átmenet

a liberális gazdasági rendből az új, közösségi gazdasági rendbe, mégis munkálni kell fokozatosan, megállás nélkül mindaddig, amíg nem látjuk mindenütt a legkisebbtől a legfelsőbb pozícióig az új Magyarország meggyőződéses hiveit. A tegnap idejérmult világával meg kell vívni a szellemi és etikai harcot a holnap érdekében s meg kell teremteni azt a gazdasági rendet, amelyet a keresztyén magyarság szelleme éltet. Ettől az ország jövője függ s ezért sem érzelmi szempontnak, sem kompromisszumnak itt helye nincs.

Vita Sándor

MAGYARSÁG ÉS NEMZETISÉGEK

A nemzetiségi kérdésről írva már a Hitel legutóbbi számában rámutattunk arra, hogy az újabb statisztikai vizsgálódás nem elégszik meg egyszerűen a népességi és a népesedési viszonyok feltárásával, hanem arra igyekszik, hogy a nemzetiségi társadalmak alkati külön-

bözőségére is rámutasson. Nem elégséges, hogy lássuk a népszámban mutatkozó arányokat és a népesedésben megnyilatkozó irányzatokat, hanem meg kell állapítanunk az egyes nemzetiségek művelődési súlyát – miként erre utat mutatott *Hollós István dr.* a Magyar Statisztikai Szemle 1936. évi 12. számában (A magyarság műveltségi súlya és szociális helyzete a régi Magyarországon), – meg kell állapítanunk az egyes nemzetiségek társadalmi rétegződését és gazdasági lehetőségeit, hogy így az összehasonlítás ne csak a mennyiségre, hanem a minőségre is fényt vessen.

Ez alkalommal jóformán széljegyzetek nélkül a régi Magyarország néhány vidékének társadalmi adatait mutatjuk be az alábbi áttekintő táblázatban. Egymás mellé állítottuk egyfelől a Duna-Tisza közí, dunántúli, felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és székelyföldi magyarság, másfelől a dunántúli németiség, a felvidéki tótság, a kárpátaljai ruténség, az erdélyi romátság, a hor-

A magyarság és a magyarországi M a g y a r o k

Foglalkozási csoport	Duna-Tisza közí	dunántúli	felvidék	kárpátaljai	erdélyi
Birtokosok és bérlők	29.9	37.3	24.7	29.4	38.5
Iparforgalmi önállók	8.4	7.5	8.8	11.5	8.5
Gazdasági tisztviselők	0.1	0.2	0.7	0.3	0.2
Iparforgalmi tisztviselők	1.3	1.0	2.8	1.4	1.1
Közszolgálat stb.	6.0	5.9	12.1	9.5	6.3
Gazd. cselédek, munkások	26.8	25.7	21.1	21.2	20.4
Iparforgalmi s. személyzet	17.0	13.4	19.0	16.7	14.8
Napszámosok	3.4	2.1	1.6	2.4	2.1
Házi cselédek	4.9	4.5	5.6	5.1	5.3
Egyéb és ismeretlen	1.2	1.0	1.3	1.1	0.8
Önállók	38.3	44.8	33.5	40.8	47.0
Véderő	1.0	1.5	2.2	1.4	2.0
Értelmiség	7.4	7.1	15.6	11.2	7.7
Cselédek, munkások	53.3	46.6	48.5	46.4	43.3
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Duna-Tisza köze = Bács-Bodrog, Csongrád, Heves, Jász-Nagykún-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm.-ék a tj. városokkal együtt (Budapest nélkül); Dunántúl = Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala vm.-ék a tj. városokkal együtt; Felvidék = Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc és Zólyom vm.-ék;

vátországi horvátság és a magyarországi zsidóság nagyobb foglalkozási csoportjainak adatsorát. Négy nagy társadalmi réteg arányai bontakoznak ki e nemzetiségi statisztikából: az egyik az östermelő és iparforgalmi önállók, a másik a véd-erő, a harmadik a tisztviselő, közszolgáltatásban álló és szabadfoglalkozású értelmiség, a negyedik pedig a cselédek, a munkások és a bizonytalan egzisztenciák társadalmi rétege. Az arányszámok jellemzők és jellegzetesek. De tanulságosak is, mégpedig két szempontból.

Tanulságos ez az összehasonlító számsor azért, mert száraz tárgyilagossággal mutatja a Trianon előtti magyar helyzetet. Ekkor a székelységtől eltekintve *mindenik magyar népcsoport aránytalanabb társadalmi alkatában, mint a véle együttélő nemzetiségi népcsoport*, mert a magyar önállók száma viszonylag kisebb, de a magyar cselédek, munkások és bizonytalan egzisztenciák száma viszonylag nagyobb, mint bármelyik nemzetiségé.

Tanulságos ez az összehasonlító számsor azért is, mert felveti a gondolatot: *vajjon a mai helyzet jobb-e ennél?* A rendre visszatérő nemzetiségi népcsoportok két évtizeden át élvezték azokat a nekik kedvező előnyöket, amelyeket a volt kisantant-államok éppen a magyarság rovására biztosítottak számukra egyfelől a földreformok, másfelől az ú. n. nemzeti munkavédelem politikája segítségével. Eközben a trianoni ország magyarságának társadalmi alkata alig változott: 1930-ban östermelő és iparforgalmi önálló 38.0 százalék, véderő 1.1 százalék, értelmiségi 12.7 százalék, cseléd, munkás és bizonytalan egzisztencia 48.2 százalék. Az elszakított részek magyarsága viszont még ennyi haladást sem mutathat, sőt teljesen a proletarizálódás állapotába jutott.

Sine ira et studio: ma minden energiának a magyarság megerősítésére kell fordítódnia.

Venczel József

nemzetiségek társadalmi rétegei (1910).*

Magyarok		Németek	Tótok	Rutének	Románok	Horvátok	Zsidók
székely- földi	országos	dunán- túli	fel- vidéki	kárpát- aljai	erdélyi	horvát- országi	országos
%	- b a n						
47.2	28.0	46.5	47.7	60.6	59.4	73.5	4.6
7.2	8.8	8.1	5.0	1.2	2.7	4.0	36.5
0.1	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.8
0.6	2.2	0.4	0.1	0.0	0.1	0.5	12.2
4.3	7.3	6.8	2.6	0.8	1.9	3.1	11.5
22.1	23.5	14.7	23.8	27.3	24.9	6.3	1.2
10.4	18.6	16.4	12.5	2.8	5.5	7.3	28.0
2.3	2.5	2.0	3.1	3.7	1.8	1.4	1.5
4.5	6.0	3.3	4.3	3.1	2.6	2.1	1.8
0.6	1.3	0.4	0.4	0.2	0.2	0.4	1.0
54.3	36.8	54.6	52.7	61.8	62.0	77.6	41.1
0.7	1.7	1.3	0.5	0.3	0.9	1.3	1.0
4.9	9.7	7.3	2.7	0.8	2.0	3.6	24.4
39.9	51.8	36.8	44.1	37.0	34.9	17.5	33.4
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kárpátalja = Bereg, Máramaros, Ung és Ugocsa vm.-ék; Erdély = a Királyhágón-túli terület Kolozsvár és Marosvásárhely tj. városok nélkül; Székelyföld = Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vm.-ék; Horvátországon természetesen Horvát-Szlavonországot értjük. – Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények, Új s. 56. k.

HERRE PAUL
AZ ÚJ EURÓPAI RENDRŐL

Bár még teljes erővel tombol a világtörténelem legnagyobb háborúja, amelyben mi magyarok is tényleges részt veszünk, mégis szemünk a jövő felé fordul és valamennyien azt kérdezzük, hogy milyen sors vár reánk a háború után. Hirdetjük az új életet és hirdetjük az új Európát. De végeredményben az erről a kérdésről elmondottakban lényegesen több az erkölcsi és filozófiai elem, mint a gyakorlati. A gigantikus események torlódása valóban elhomályosítja néha a pillantás élességét és zürzavart látunk alapvető és tisztult kérdésekben is. Milyen lesz az új Európa? Ez számunkra ma a legnagyobb kérdés, mert hogy el fog következni, abban biztosak vagyunk.

Érdekes választ ad erre a kérdésre egy, a közelmúltban Herre Paul tollából megjelent könyv »Deutschland- und die europäische Ordnung.« A könyv a múlt év őszén a Rosenberg Alfréd legfőbb vezetése alatt álló »Weltpolitische Bücher« sorozatában jelent meg és így a benne foglaltak föltétlenül fedik a német hivatalos álláspontot. A könyv az európai rendezés történelmi folyamatával foglalkozik, majd »Az új Európa« című fejezetében felvázolja azokat a terveket, amelyek szerint Németország mint »Európa természetes reprezentánsa« és a kontinensnek az olasz birodalommal szövetkezett rendező eleme az új Európa megteremtését elképzei és annak érdekében már is jelentős munkásságot fejt ki,

A szerző elsősorban megállapítja, hogy az 1919-es rendezés felszámolása alkalmával föltétlenül szükség van új határok megvonására, azonban »ezek az új határok másodlagos szerepet fognak játszani az új Európában. Azt a meggyőződést kell minden felfogás kiinduló pontjává tenni – írja a szerző – hogy az európai újjáren-

dezés azokon az eszméken és mód-szereken fog nyugodni, amelyek győzedelmesen érvényesültek a nemzeti szocializmus és a fascizmus megújulást hozó mozgalmaiban és amelyek felbomlasztották a régi Európát.« Ezután megállapítja, hogy Európa népileg sokrétű és így az újjárendezést úgy kell megvalósítani, hogy az mind a nemzetek életszükségleteinek, mind az európai közösségnek megfeleljen. A végrehajtásnak alapfeltétele a vezetés, amelyre geográfiai és történelmi helyzeténél fogva Észak- és Középeurópában Németország hivatott, míg a Földközi-tenger térségein Olaszországnak kell betöltenie ezt a szerepet. Azzal az aggodalommal kapcsolatban, hogy a német vezetés megvalósulása esetén az európai érdekek háttérbe szoríthatnak a német érdekekkel szemben, a szerző a következőket írja: »A győztes demokrata hatalmak 1918-ban olyan leckét adtak a német népnek, amelyet az sohasem felejt el. Páratlanul megmutatták azt, hogyan nem szabad cselekedni. Az új vezetés nem egy régi stílusú hatalomnak van a kezében, hanem felbonthatatlanul össze van kapcsolva a felelősségérzettel, amely a német vezetést Európában alapvető módon megkülönbözteti minden régebbi hegemóniától vagy hegemoniára való törekvéstől.« »A közösségi tudat belső béklyókat fog tenni a német vezetésre, amilyen béklyók ezelőtt ismeretlenek voltak, de amelyeket az hordani kész, mert mindig tudatában van felelősségének. A német vezetés lényegéhez tartozik azonban az is, hogy a felelősség vállalása a legszorosabban összetartozzék az önmérséklettel.« A megvalósításhoz természetesen szükség van az európai népek jóakarására is. »Külső formák és jelszavak keveset mondanak, s nem elegendők, hogy egy kormány, amely a leküzdött demokrata-liberális világ tagjaiból tevődik össze, hirtelen »tekintélyuralminak« valjha magát.« A gazdasági kérdések megol-

dása terén arról van szó, hogy a Németországban és Olaszországban megvalósított gazdasági rendet kiterjesszék egész Európára. »Ez az új rend nem jelent zárt autarchikus területeket más területekkel szemben, hanem a szervezet felépítésének, a gazdasági szolidaritásnak, a termelés fokozásának és a gyümölcsöző világkereskedelemnek tervszerűen egymást kiegészítő egymásmellettiségét.« Afrikát Európa gyarmatbirodalmává kell tenni.

A legfontosabbnak a szerző a szociális kérdést mondja. »A szociális gondolat, amely mint vallásos erő uralkodik az európai megújulási mozgalmakon és sodorja őket a tett felé, az európai kultürküldetés alappillére lesz.« A német és az olasz élettér együttműködésének kihatásai természetesen csak a világháború befejezése után lesznek érezhetőek. A fejezet a következő figyelemre méltó mondatokkal zárul: »Európa és a világ szellemi átformálása hosszú folyamat lesz, amelyet mind mélységében, mind kiterjedésében biztosítani kell. Ez a folyamat csak az ütőképes német haderő erős védelme alatt következhet be. Az eljövendő Európa külső formálódását ez a szempont minden bizonnyal befolyásolni fogja. De ez nem döntő szempont. Döntő az a változhatatlan tény, hogy ebben az új Európában a német nép békeakarátának birtokában lesz a felelős vezetés. Nem egy területre s kincsekre éhes imperializmus valósul meg itten, amely beleszól idegen térségek ügyeibe, hanem egy szabad, erős és önmagában biztos Európa érdekében végzett szolgálat, amely valamennyi nép számára biztosítja az életteret. Ebben van a német nép és valamennyi európai nép jövőjének legbiztosabb záloga. Vagy lesz nagy Németország mint Európa vezetője vagy nem lesz Európa.«

A fejezetnek e néhány kiragadott mondatából is világosan kitűnik, hogy az európai német terveket két szempont befolyásolja döntően: az egyik a béke és kiegyen-

súlyozottság, a másik a mérséklet szempontja. Feltétele azonban a német tervek megvalósításának az, hogy Európa többi népei részéről megfelelő megértésre, bizalomra és őszinte együttműködésre találjon. A mi számunkra döntő fontosságú az az alapvető német álláspont, amely *gazdasági, geográfiai és történelmi* szempontból húzza meg a nagy és az azokon belül lévő kisebb életterületek határvonalait.

Zathureczky Gyula

AZ ÚJ GONCOURT-DÍJAS ÍRÓ ÉS A FRANCIA ÁTALAKULÁS

Giono, az új Franciaország lelki ismerete, 1938. október 14-én e sorokat írta naplójába: »Ebben az évben áradóan bőséges a szőlőtermés. A szőlőhegyek dús termés alatt roskadoznak. Ebben a csendes nyárhoz hasonló őszben, ebben a tikkasztó mozdulatlanságban a növényzet buján fejlődött s a szőlőtőkék roskatagon meghajolnak a termés súlya alatt. A fürtök pattanásig teltek... a szüretelők mihamiatt puttonyba rakják e fürtöket, szinte érzik, miként csörgedez bennük a bor... Ez a béke...! Én nem szégyenlek semmiféle békét! Szégyenlek azonban mindenféle háborút...!«

Giono, az író, nem átalotta már a gyászosvégződésű francia háború elején bevallani, hogy »semmiféle béke« nem lenne szégyenletes népére nézve.

A félrevezetett nép azonban háborút akart s most a tetemrehívás önmarcangoló művét végzi. A francia nép hozzákezdett a történelemformáló sors kényszerítésére igazi lényének felkutatásához és megragadásához. Az oknyomozás, a pragmatizmus korát éli, melyben író és politikus, tudós és művész egyaránt egy bomlott ország romteste fölé hajolva, hallgatva önsanyargató és metsző segélykiáltásait, vagy némán, megadással viselt szenvedés-

ből feltörő sóhajtásait, azt keresi, hogy hol van a baj gyökere?

A francia nép saját tragédiájának okait keresi. Pétain marsall az összeomlás lelkeiben dermesztő s a valóságban pokolian mozgalmas napjaiban a kettéhasadt ország keresztútján bolyongó, menekülő nép fülébe harsogta az első diagnózist: »kevés volt a fegyver és a gyermek!« Azóta a dermedtség józansággá komorodott. Sorra láttak napvilágot a különböző pragmatikus művek. Elégséges futó pillantást vetnünk a múlt év francia könyvtermésére, hogy egy jellemző dologról meggyőződjünk: a francia írók zöme aggódva hajol önmaga s a tragédiában vergődő nép fölé s arra próbál feleletet adni, hogy mi volt az összeomlás oka? (pl.: Bertrand de Jouvenel: »Après la défaite.« – Benoist-Méchin: »La moisson de quarante.«) Még az úgynevezett szépirodalmi szándékú művekben is érzik a francia tragédia borús légköre (pl.: Colette: Journal à rebours. – René Benjamin: Le printemps tragique. – Céline: Les beaux draps.). A szellem embere keresi a tragikus valóság okait. Faggatja önmagát, népét, multját s férfias bátorsággal szemléli keserű jelenét. Épít már a romokon. Nem állítja, hogy kikerülhetetlen lett volna a végzet, de elismeri, hogy kevésbé lett volna tragikus, ha két tényezőt nem hanyagoltak volna el a nemzet életében: a születések és a parasztság kérdését. Mind a kétben elsődleges nemzetmentő és nemzetmegtartó erőt lát s igazolja most már Giono derekaskiállítását, aki jóval a tragédia kezdete előtt, populista társaival együtt, azt harsogta a francia nemzet fülébe, hogy a parasztság örök hordozója a nemzet megtartó erőinek, ő a végtelen élet az egyre romló intellektus végeségével szemben. (Giono: Précisions. Grasset. – Giono: Lettre aux paysans sur la pauvreté et la paix. Grasset.)

A francia tragédia katarzisének egyik építő hatású következménye, hogy ez a nemzet, amelyről Európa

a dekadencia halotti bizonyítványát állította ki, felismerte a népi erők sarkalatos jelentőségét. Ezt bizonyítja a sok megnyilatkozás sajtóban, regényben, naplóban. Ezért tüntették ki az 1941-es Goncourt-díjjal Henri Pourrat új könyvét. (Henri Pourrat: Vent de Mars. Paris. 1941. Gallimard.)

Közismert tény, hogy a Goncourt-Akadémia par excellence hagyományellenes felfogású írók társulása. Ez a »non-conformisme« magatartás most átalakult nemzeti szolgálatná. Nagy pálfordulás ez, melyet csak a mai idők nagy történéseivel magyarázhatunk meg. Ennek a magatartásbeli változásnak tulajdonítható, hogy a Tizek Akadémiája egy híthű katolikus, vidéki írónak naplójegyzeteit tüntette ki az 1941-ik év díjával. A Tizek Akadémiája így a nemzetföltők és nemzetmentők táborához csatlakozott. *Henri Pourratban a francia paraszti életforma vidéki apologetikájának, az örök francia vidék hagyományörző krónikásának ítélte oda a díjat.*

Pourrat könyvének nincs úgynevezett »cselekménye« vagy »meséje«. De annál súlyosabb mondani-való árad belőle. S ez most Franciaországban sokkal többet ér, mint egy szép, mozgalmas cselekményű regény. Irodalmi értéke is van azonban, hiszen Pourrat tiszta nyelvre eddig is elismert értéke volt az új francia irodalomnak.

Egy vidéki francia gyónása ez a könyv. *Gyönyörű napló, melyből a nemzete sorsával azonosodott író komoly figyelmeztetése, könyörtelen megállapításai s határtalan nemzetföltése szólnak.*

»Sem az angol szövetség, sem a Nemzeti Bank aranytartalékja, sem a devizák, sem a repülőgépek, sem az ágyúk nem jelentik az erőt. Csak egy erő van: ami az életből fakad« – írja egy helyen s nem sokkal tovább határozottan kifejti, hogy a nemzet erejének hordozója elsősorban a francia parasztság, mert rajta nyugszik a társadalom épületének többi emelete. »A társa-

dalom emeleteinek szüksége van rá, de neki nincs szüksége azokra.»

A három pillér, amelyen Pourrat nemzetépítő elgondolása felépül: a születések növelése, a kereszténység és a parasztság. E három kérdés elhanyagolása okozta a tragédiát. Azért kell tehát a jövőben ezekkel törődni. Mindezt természetesen nem dogmatikus formában hirdeti, mert ő nem politikus, hanem író. Író a javából, mert jó naplót ír. Látszólag a legkönnyebb, de a valóságban a legnehezebb műfajban szól vergődő nemzetéhez s értékeset ad irodalmi nézőpontból is egy olyan nemzet irodalmának, melynek sajtáságos műfaja a napló.

Több, mint egy tragédia felismeréséről adott vallomás ez a könyv. Bátor útmutatás. Egyenes beszéd. A föld felé mutat s a szaturált lelki szenvedő francia nép elé példaképként állítja a vérrel áztatott, eladott hazai föld fiait: a parasztságot.

Ramuz mondása jutott eszembe, amikor e könyvet elolvastam: »Mind-en ember olyan földműves, aki megszűnt azzá lenni, de akit egyik napról a másikra arra lehet kényszeríteni, hogy ismét ősi életformáját vállalja.«

Heszke Béla

MAGYARORSZÁG TEHETSÉGTÉRKÉPE

Az eltérő földrajzi alakulatokhoz hasonlóan a Föld kulturális térképe is igen nagy különbözőségeket mutat. A műveltség rendkívül változatos megoszlása azonban nem magyarázható a pusztán környezethatással. A környezetnek nagy szerepe van a kultúra fejlődésében, mégis tapasztalati tény, hogy a kulturális színvonal nemcsak helyenként különböző, hanem az idővel is módosul, azaz ugyanazon a helyen koronként különböző lehet. A műveltségi színvonal hullámmozgásaiban a környezethatásnál lényegesebb tényező az ember, a lakosság, a tehetség, a kultúrérzék, a hajlam és átöröklési

anyaga. Ezek a tényezők állandóan vándorolnak, keverednek, változnak. Így a kultúra fokozati és minőségi különbségeinek kialakulása tehát elsősorban a lakosság veleszületett hajlamától, öröklődő tehetségétől függ.

A különböző vidékek lakosságának átlagos tehetségét egyes kutatók oly módon próbálják megállapítani, hogy vizsgálják, hol mennyi kiváló egyén született. A szellemi kiválóságok születési helyeinek sűrűsödési pontjaiból azután az illető lakosság nagyobb tehetségére következtetnek. Így készülnek a *genio-gráfiai*, vagy *tehetségtérképek*. Mert bár sok esetben valamely tehetséges egyén születési helye esetleges és közömbös lehet, nagy átlagban mégis a helynek szelleme érvényesül a tehetség kifejlődésében. A tehetségtérképek készítéséhez a kutatók leggyakrabban a lexikonok adatait használják fel. Erthető okokból természetesen a lexikonok legfeljebb csak egy ország vagy egy nyelvtérlet adatainak felhasználására és összehasonlítására alkalmasak. Baur, Reibmayer, Giese, Kretschmer német és Odin francia tehetségtérképei után Magyarországon is találkozunk hasonló próbálkozásokkal. Ismeretes a *Pintér Jenő* Magyar irodalomtörténetében közzétett térkép, mely 156 magyar írói tehetség születési helyét tünteti fel. *Gaál János* Magyar írók születési helyeinek térképén 355 adatot dolgoz fel. *Szirmayné*, Pulszky Henriette »Hol született a legtöbb magyar szellemi kiválóság?« c. dolgozatában különféle magyar kiválóságok születési helyeit vizsgálja, 200 adat feldolgozásával. *Hantos Gyula* a Pallas Nagy Lexikon alapján a szellemi kiválóságokról szóló lexikon-sorokat értékelési fokozatnak véve, 5335 adatsort dolgozott fel térképén. Az így nyert térképen a tehetségek születésének igen érdekes sűrűsödési és ritkulási helyei mutatkoznak. Az emberföldrajzi, táj kutatási szempontból is kiértékelte térkép adatai megmutatják, hogy melyik táj mennyi s milyen

tehetséget adott a magyarságnak és hogy ez miként függ össze a táj jellegével.

Somogyi József a Társadalomtudomány legújabb számában közli Magyarország tehetségtérképét. Munkáját a Révai Lexikon adatainak felhasználásával készítette a Trianon előtti Magyarország egész területére kiterjedően. Feldolgozta a XV. századtól a XX. századig összesen 3864 tehetség adatait, minőségi szempontból négy csoportba osztva: tudományos tehetség, művészi tehetség, politikai és katonai tehetség, gazdasági tehetség. Térképén a születési hely mellett minden egyes tehetség-csoportot külön megjelölt. Minthogy pedig a tehetségek száma nagyban függ a népsűrűségtől, a helységek neve mellett a viszonylagos tehetségbőség jelzésére feltünteti az illető helység lakosainak számát (1910) és ugyanakkor jelzi a helységnevek mellett a lakosság nemzetiségi jellegét is. A Somogyi-féle tehetségtérképet a népsűrűségi térképpel egybevetve, kitűnik, hogy a népsűrűség és tehetségsűrűség nem mutat teljes egyezést. Tehát a tehetségsűrűség egyéb tényezőktől is függ. Ilyen volna például a faji tényező. Megfelelő faji térkép hiányában azonban Somogyi vizsgálatai erre a tényezőre nem terjedhettek ki. A tehetségsűrűségnek nemzetiségi, néprajzi, anyanyelvi tényezőkkel való összehasonlítása már könnyebben volt véghezvihető. E térképeket tehetségtérképével összehasonlítva Somogyi József úgy találta, hogy aránytalanul kevés tehetség származik a szerb, román és rutén területekről. A legnagyobb relatív tehetségbőséget azonban nem a tiszta magyar településű alföldi részek mutatják, hanem a nemzetiségileg kevert lakosú területek, mint a Dunántúl, a Felvidék és Erdély egyes részei.

Természetesen az iskolák sűrűsége is jelentékeny mértékben befolyásolja a tehetségsűrűséget. A relatíve legtöbb tehetséggel dicsekvő városok általában régi kulturális központok, sok régi híres iskolával, számos hivatallal, iparos és kereskedő lakossággal és nagyszámú művelt, nagyobb kulturigényű családdal. Így a 10.000 lakosra eső tehetségek számának helységenkénti táblázatában a Felvidéken Késmárk 28.51, Lőcse 21.25, Eperjes 17.50, Rozsnyó 14.06, Komárom 14.09, Kassa 10.40, Selmecbánya 10.53, Léva 11.36 százalékkal szerepel, tehát az országos átlagot messze fölülmulja. Erdélyben Kolozsvár 11.67, Nagyvárad 9.35, Dés 8.73, Zilah 8.75, Nagybánya 7.76 és Nagynyed, az ősi Bethlen-kollégium városa 21.25! százalékkal szerepel, elárulva azt, hogy e sokat vitatott és részben ma is elvitatott magyar területek a magyarságnak nemcsak ősi szálláshelyei, hanem iskoláik és művelődési intézményeik folytán mindenkor legdúsabb tehetségtermő vidékei. Somogyi József magyar tehetségtérképét szemlélve, azonnal feltűnik, hogy a magyar tehetségsűrűség a történeti Erdélyben, a Felvidéken és a Dunántúlon a legnagyobb.

Somogyi József vizsgálataiból kiderül, hogy az átlagalatti tehetség-számú helységek között egy sincs olyan, amely régebbi kulturális központ volna, sőt az újabb települési helyek is kevesebb tehetséget adnak, mint a régi, évszázados múltú művelődési központok. Vajjon nem arra mutat-e ez, hogy a művelődési alkalmakon és biológiai tényezőkön túl elhatározóan játszik közre, mint tehetségformáló tényező a hely szelleme is, a – *genius loci*.

Szabó István

SZEMLE

NÉPISÉGTÖRTÉNET

EGY EMBERÖLTŐ leforgása alatt a magyar élet annyira átalakult, az életkérdések megfogalmazás, sőt gyakran tartalom tekintetében is annyira-megváltoztak, hogy ezzel történettudományunknak is számolnia kellett. Az új igényeknek, új kérdéseknek megfelelően új tudományágak és új rendszerek alakultak ki s vannak kialakulóban ma is.

A háború utáni évek nagy eseménye a *szellemtörténet* módszerének jelentkezése volt, mely lehetővé tette történészeinknek, hogy a nemzeti katasztrófa után természetszerűleg következő nagy önvizsgálat során a magyar szellem önmegvalósító erejét szemléltessék történetünkben. A magyarságot ellenségei nemcsak országrészekről, nemzet-testvérekről fosztották meg, hanem küldetését s ezeréves dunavölgyi szerepének jogosságát és értelmét is kétségbe akarták vonni, úgy, hogy propagandájuk nyomán már-már saját magunkba vetett hitünk is ingadozni kezdett. A szellemtörténeti iskola kétségbevitte nemzeti hivatásunkat tisztázta és igazolta, a magyar állameszme és politikai gyakorlat mindenkori korszerűségét és a magyar életterben minden más rendező elvet és gyakorlatot kizáró egyedüli helyességét bebizonyította, a keresztény művelődés és ősi hagyományaink sajátos ötvözetéből létrejött nemzeti kultúránk eredetiségét és európaiságát megállapította, igazabb történelmet akart adni azáltal, hogy a történelmi korszakot az utókor hibás, anachronisztikus felfogásának kiküszöbölésével a mindenkori sajátos korszellemről kísérelte meg magyarázni s történelmünknek pártpolitikai és felekezeti indítékokból fakadó különböző szemléletei fölött igyekezett a nemzeti egység szempontját érvényesíteni.

A magyar történettudománynak ez a nagy nemzedéke, a szellemtörténeti iskola, a módszer- és anyagadta lehetőségekhez képest teljesítette a maga feladatát, feleletet adott azokra a kérdésekre, melyeket hozzá intézett a kor s kétségkívül továbbra is értékes eredményekkel fogja alkalmazni módszerét a maga területén.

A magyar élet új alakulása azonban felvetett olyan kérdéseket is, melyekre a történettudomány egyedül a szellemtörténet eszközeivel nem tud feleletet adni. Trianon tanulságai s az Európa arcát átformáló modern eszméáramlatok mind általánosabb elégedetlenséget keltettek a XIX. század társadalmi rendjével szemben, mely egyrészt a társadalom szervezeteinek (állam, hivatásszervezet, termelési üzem, stb.) elgépesítése és elspeciálizálása által, másrészt a félreismert és túlbecsült egyéniség szabadjáraengedése által az embert kitépte addigi szerves életközösségeiből, megteremtve a »közélet« ellentétéként a »magánéletet«, felmentve az egyént a társadalmi megkötöttségek alól, egyúttal azonban megfosztva őt az igazi életközösségek anyagi és erkölcsi támogatásától. A mai ember érzi már, hogy élete, mely fölött szabadabban rendelkezhetik, mint valaha is bármely kor embere tehette, éppen a társadalmi egységek korlátainak lerombolása által megüresedett s ezért öntudatlanul is arra törekszik, hogy belekapcsolódjék valamilyen szerves életközösségbe, melyen belül mindenirányú (gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai, világnézeti) életfunkcióját egyaránt kiélheti. Így nyerek ma vissza jelentőségüket a természetes, »totális« életközösségek, mint a csa-

lád, faj, nép, tájhaza, s ezzel párhuzamosan a történelmi érdeklődés is az ilyen »kollektív egyéniségek« multja felé fordul.

Ezzel párhuzamos jelenség a népnek, a névtelen milliőknak politikai síkon megnövekedett súlya. Egy nemzet politikai igényeit ma már nemcsak állameszméjének és szervezési gyakorlatának fölünye biztosítja, hanem elsősorban az, hogy a magáénak tartott életeret hogyan tudta és tudja számbelileg és munkájával kitölteni. A magyarságnak éppen ezt az utóbbi képességét vonta kétségbe Trianon s tagadják ellenségei a multa vonatkozólag is. A nemzet a történettudománytól várja a feleletet arra, hogy a magyar népi erő meg tudott-e birkózni azzal a feladattal, melyet a nemzet hivatása és szerepe rótt ki rá. Ha az a válasz, melyet a történettudomány erre a kérdésre ad, igenlő, a nemzet felbecsülhetetlen erkölcsi támaszt nyer benne a jövőre.

Ennek a természetes és helyes kettős érdeklődésnek kielégítésére hivatott a magyar történetírás új ága, a *népiségtörténet*. Tárgyát a fentebb elmondottak már nagy vonalakban érzékeltetik; Mályusz Elemér, ennek a tudománynak magyar úttörője, egy évtizeddel ezelőtt így fogalmazta meg: »a nép öntudatlan élete és kulturális tevékenysége«. Ehhez a meghatározáshoz tulajdonképpen alig van hozzátenni való, legfeljebb közelebről magyarázhatjuk, mikor azt mondjuk, hogy népiségtörténet alatt a népi társadalom történeti életformáinak és ezen életformákon belül a földrajzi, faji, nyelvi adottságoknak s a gazdasági, társadalmi, művelődési és világnézeti életfunkcióknak és alkotásoknak kutatását értjük.

Bár nem lehet célunk, hogy itt a népiségtörténet rendszerét és módszerét részletesen kifejtjük, ezeknek néhány alapvető vonását mégis szükségesnek tartjuk leszögezni.

A rendszer tekintetében a népiségtörténetnek két egymásraépülő és szervesen összekapcsolódó ága van, a *település-* vagy *népesedés-történet*, mely az ember és a táj viszonyát, a népi életközösség tájkeretét tárgyalja (a település és életfolytatás táj-, növény- és állatföldrajzi tényezőit; a település kronológiáját, szervezetét, menétét, formáit; a települési s a távolabbi ú. n. élet-területen folytatott kulturmunkát és annak tájalakító eredményeit) és a *társadalomtörténet*, mely a népi közösségek életformáját és életfolytatását, gazdasági (pásztorokodás, erdő- és mezőgazdálkodás, ipar, kereskedelem), társadalmi (család, nemzetség, faluközösség, falucsoport, táj, mezőváros, nagyváros, városi hatáskörzet s más társadalmi formációk és viszonylatok), művelődési (tárgyi és szellemi kultúrjavak) és világnézeti (hitvilág, erkölcs, közvélemény, politikai tudat) életfunkcióit és ezek eredményeit, alkotásait ismerteti, tekintettel más életközösségek hasonló életfunkcióira és alkotásaira, melyeknek hatását s e hatásnak a helyi viszonyokhoz való hasonlúsát és továbbalakulását is leméri és beilleszti az egységes képbe.

Ami a módszert illeti, a népiségtörténet a sajátos történeti diszciplínákon (írott források felkutatása, kritikája, rendszerezése, stb.) kívül igen nagy mértékben rászorul más tudományok eredményeire, mint amilyenek a földrajz, geológia, növénytan, állattan, nyelvészet, élettan, egészségstan, közgazdaság, statisztika, régészet, néprajz és végső fokon a tulajdonképpen szellemtudományok: a vallás-, egyház-, művészet-, zene- és irodalomtörténet. A népiségtörténet »segédtudományai« között egészen különleges helyet foglal el a társadalomtudomány, melynek nemcsak részeredményeit, hanem egész rendszerét és szótárát át kell vennie s mely így rendszeri és módszeri alapjává lesz a népiségtörténetnek, ugyanúgy, mint ahogy a szellemtörténet hasonló céllal a filozófiát és a szellemtudományokat igénybe vette, tőlük kölcsönözve metódusának és fogalmainak jórészét.

A MAGYAR NÉPISÉGTÖRTÉNET olyan kiváló előfutárral dicsekedhetik, mint *Bél Mátyás*, aki hatalmas, de befejezetlenül maradt politikai- és ember-földrajzi művében (*Notitia Hungariae novae historico-geographica*, 5 kötet, Bécs, 1735–42.) nemcsak a maga korának viszonyait rögzítette szokatlanul sokoldalú érdeklődésével és éleslátásával, hanem kísérletet tett történeti szempontok érvényesítésére is. Követői közül *Benkő József* Erdélyt dolgozta fel, (*Transilvania*, 2 kötet, Bécs, 1778.), munkája azonban, bár kora színvonalán áll, nem éri fel *Bél* alkotásának korszakos jelentőségét. A magyar helyrajzi irodalom *Bél* kezdeményezésétől máig mennyiségi szempontból állandó és töretlen növekedést mutat, keretein belül a helytörténeti vonatkozások is mindinkább előtérbe jutottak, (*Szirmay Antal* könyvei, Zemplén, Ugocsa és Szatmár megyékről – 1803–1810 – történeti utalásokban például már igen gazdagok), de sem módszer, sem mondanivaló tekintetében sokáig nem jelentett komoly haladást *Bél* életművével szemben. Bár közben *Teschedik Sámuel* (*Der Landmann in Ungarn*, Pest, 1784) és *Berzeviczy Gergely* (*De conditione et indole rusticorum*, 1802) írásai a magyar népi életforma megismerése terén megtették a döntő lépéseket, helytörténeti irodalmunk hosszú évtizedekig nem találta meg a kapcsolatot terület és népiség között, a két probléma párhuzamosan, a találkozás lehetőségének kizárásával futott tovább a maga útján s a népiségtörténet tudománya még a *Bél*-féle tapogatózó kísérlethez képest is hátramaradt.

A nemzetiségi kérdés komolyra fordulása adta meg az első alkalmat arra, hogy terület és népiség viszonya tudományos vizsgálódás tárgya lehessen. A földrajzi nevek (falvak, városok, folyók, hegyek, dülők nevei) nyelvi eredete iránti etimologizáló érdeklődés, mely már Anonymusnál fellelhető s melynek mult század eleji romantikus képviselője, Horváth István kétesértékű halhatatlanságot is szerzett, éppen a nemzetiségi prioritás vitái során fejlődött ki tudományos diszciplinává, népiségtörténetünk egyik legkorábban kialakult segédtudományává. A hely- és dülönevek gyűjtését *Révész Imre* már 1851-ben sürgette és *Pesty Frigyes* a század közepén hivatalos segédlettel az egész országra kiterjedő akció során hatalmas, bár vegyes értékű anyagot gyűjtött össze s megírta az első tudományos igényű magyar toponimiai művet (*Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*, Budapest, 1888, csak egy kötet jelent meg). Sajnálatos jelenség és helynévkutatásunk eredményességét ügyszólván napjainkig meghiúsította azonban az, hogy a helynevek nyelvészeti magyarázatával és az ezekből levonható helytörténeti tanulságokkal sokáig nem céhbeli nyelvészek, hanem történészek foglalkoztak, úgy, hogy elkerülhetetlen tévedéseik miatt ilyenirányú munkásságuk nagyrésze hiábavaló volt.

Több eredményt mutathat fel a háború előtti magyar helytörténeti irodalom. A megyei, sőt községi monográfiáknak egész könyvtárra menő sora jelent meg, köztük nem egy a maga korában magas színvonalú tudományos teljesítmény volt. Ezen a téren is *Pesty Frigyes* az úttörés érdeme, Szörény és Krassó megyék helytörténete (1878–85) iskolát teremtett. *Pesty* munkásságán kívül, melyet, csak úgy mint követőit, első sorban a gyűjtött gazdag helytörténeti anyag tesz maradandóvá, *Orbán Balázs* (*A Székelyföld leírása*), *Borovszky Samu* (*Csanádmegye monográfiája*), *Karácsonyi János* (*Békésmegye monográfiája*), *Márki Sándor* (*Aradmegye monográfiája*) és *Tagányi Károly* (*Szolnokdoboka és Nyitra megyék monográfiái*) művei, továbbá az egyházi, püspöki és rendi birtoktörténetek (*Békefi Remig*, *Erdélyi László* és *Bunyitai Vince* szerkesztésében) jelentenek ma is komoly értéket. Közös hiányosságuk azonban, hogy az óriási nyersanyagot nem tudták megeleveníteni, helytörténeteik (a birtoktörténetek kivételével) nagyrészt csak az illető területen lezaj-

lott országos események felsorolását s a birtokos osztály életének néhány (rendesen politikai, közigazgatási és birtokjogi) vonását tartalmazzák, többségüknél a községek alfabetikus névsora és az azokra vonatkozó történelmi adatok száraz, összefüggéstelen felsorolása szervesen függelékkel alkot. A népéletnek úgyszólván egyetlen vonása, a lakosság nemzeti és társadalomtörténeti iskolázatlansága ezen a téren is számos tévedést és még több hiányt okozott. Pedig a népi társadalom történetének kérdéseit éppen ez a tudós nemzedék vetette fel, Pesty ma is helytálló oldalakat írt a bányászati román népi társadalomról, Tagányi pedig elsőnek hirdette a népi jogszokások összegyűjtésének szükségességét. Nem volt meg azonban bennük a problémák egységes látásának adottsága, amit természetesen nagy mértékben érthetővé tesz a népiségtörténet segédtudományainak akkori fejletlensége és a történetírástól való elszigeteltsége.

Meg kell még emlékeznünk néhány egyetemesebb jelentőségű munkáról, melyek a népiségtörténetnek ma is nélkülözhetetlen segédesszközei. Ilyen elsősorban *Csánki Dezső* műve (Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, 4 kötet, Budapest, 1890–1913), mely Magyarország középkori helységeinek adatait tartalmazza, azután *Ortvay Tivadar* két könyve (Magyarország régi vízrajza, 2 kötet, Budapest, 1882. és Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején, 3 kötet, Budapest, 1891–92) és végül *Hunfalvy Pál* nemzetiségtörténeti munkája (Magyarország ethnographiája, Budapest, 1876), mely utóbbi ma is egyedülálló értékes kísérlet ennek a fontos kérdésszövevénynek feldolgozására.

A HÁBORÚ UTÁNI KORSZAKNAK a népiségtörténet szempontjából nagy eseménye a nyelvészek bekapcsolódása. *Melich János* korszakos jelentőségű könyve (A honfoglaláskori Magyarország, Budapest, 1925–29) az első nyelvészetileg szakszerű helynévmagyarázat-gyűjteményünk; eredményei, melyek a honfoglaláskor a magyarok által itt talált népelemek földrajzi elhelyezkedésére és a magyarsághoz viszonyított aránylagos csekélységére vonatkoznak, azóta történetírásunk közkincsévé váltak. *Kniezsa István* és *Moór Elemér* folytatják az ilyen irányú kutatásokat. *Kniezsa N.* *Drăganu* román nyelvész elméletét, mely szerint a középkorban a Dunántúlon és a Felvidéken helynevek tanúsága szerint román néptömegek éltek volna, sikeresen cáfolva (Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen, Budapest, 1936) kezdte meg helynévmagyarázó munkásságát, melynek során tisztázta a koraközépkori Magyarország nemzeti viszonyait (Magyarország népei a XI. században, Budapest, 1938), bebizonyítva korai helynévanyagunkból, hogy a honfoglaló magyarság hazánkban csak szláv nyelvű népességet talált, ez is a síkság és az erdőségek határán és mocsárvidékeken élt, míg a magyarság az ország egész területét a bukkerdők vonaláig korán megszállotta. »Erdély földrajzi nevei« című tanulmányában (Erdély, Budapest, 1940) az erdélyi hely- és folyónevek elemzése során kifejti, hogy a románságot a magashegyi vidékek kivételével a magyarság, sőt a szászok is mindenütt megelőzte, mert a mezőségi és hegyaljai földrajzi neveket a románság a magyarból, illetve a németből vette át. Legutóbbi könyve (Adalékok a magyar-szlovák nyelvhatár történetéhez, Budapest, 1941) hasonló eszközökkel érzékelteti azt a területi hódítást, melyet a szlovákság a törökkorban meggritkult magyarság rovására tett. *Moór* viszont Nyugat-Magyarországról mutatja ki (Westungarn im Mittelalter, Szeged, 1936), hogy itt is a magyar település mindenütt megelőzte a németet.

A nyelvészet kezdeményezéseivel egyidőben, közvetlenül a háború után a történettudomány is fokozott érdeklődéssel fordult a népiség felé.

Már a szellemtörténeti iskola nagy szintétikus művében (Hóman–Szekfü: Magyar történet) a módszer és az akkor ismert anyag engedte kereteken belül érvényesültek település-, gazdaság- és társadalomtörténeti szempontok. Hóman Bálint, Deér József, Váczy Péter a középkor, Szekfü Gyula és mások az újkor számos ilyen természetű problémájának felvetésével és megoldásával úttörő és iránytszabó kezdeményezéseket tettek, melyek nélkül a népiségtörténeti kutatás sok tekintetben ma is a sötétben tapogatóznék.

Hasonlóan nagyjelentőségű Hajnál István munkássága, aki a történettudomány szociológiai módszerének lehetőségeit és gyakorlati alkalmazását mutatta be (Az újkor története, Egyetemes Történet, III. kötet, Budapest, 1936 és Történelem és szociológia, Századok, 1939.).

A népiségtörténet gazdaság- és társadalomtörténeti ágának kifejlődése Domanovszky Sándor nevével függ össze, aki nemcsak maga végzett alapvető fontosságú gazdaságtörténeti kutatásokat, hanem tanítványok egész sorának nevelésével jól felkészült s máris komoly eredményeket felmutató kutatógárdát adott a népiségtörténetnek. Ebből az iskolából került ki azoknak a fiatal gazdaság- és társadalomtörténészeknek nagyrésze, akik a nemrég megjelent Magyar Művelődéstörténet kötetében eddigi munkásságuk összefoglalásaként a magyar népiségtörténet gazdasági és társadalmi vonatkozásait először tárgyalják valóban az új tudományág módszerével és szempontjai szerint, a magyar népi életforma és sorsalakulás eddig nagyrészt ismeretlen alapkérdéseit vetve fel és világítva meg (Bakács István, Berlász Jenő, Csapodi Csaba, Domanovszky György, Ember Győző, Juhász Lajos, Kring Miklós, Sinkovics István, Wellmann Imre, stb.).

A helytörténeti irodalom újszempon্তু művelésének s ezzel a népiségtörténet településtörténeti ágának úttörési érdeme Mályusz Elemért illeti meg. Ő fogalmazta meg elsőnek a magyar népiségtörténet elméletét és feladatait (A magyar történetírás új útjai c. gyűjteményes munkában, Budapest, 1932) s ő adott első példát a gyakorlati megvalósításra is »Turóc megye kialakulása« (Budapest, 1922) című tanulmányában, mely éles ellentétben az addigi megye-monografiák összefüggéstelen, szemponttalan előadásmódjával, a település menetének, formáinak, szervezetének, a megyei társadalmi élet kialakulásának, a lakosság nemzetiségi, gazdasági és társadalmi viszonyainak szerves egészként való tárgyalásával iskolát teremtett. Bár Mályusz későbbi munkássága inkább a társadalomtörténet felé tolódott el (ezen a téren középkori és újkori eredményei nem kevésbé fontosak), továbbra is irányítója maradt a magyar település- és népiségtörténeti kutatásnak; az ő szerkesztése alatt álló sorozatban és sok tekintetben szellemi hozzájárulásával jelent meg Szabó István könyve (Ugocsa megye, Budapest, 1937), mely máig a magyar népiségtörténeti irodalom reprezentatív alkotása. Egy megye életének fél évezredét mutatja be, az emberi települések megindulásától a népi és nemzetiségi viszonyoknak a XVIII. században bekövetkezett kialakulásáig. Bár szempontjai elsősorban népesedéstörténetiek és a fősúlyt a nemzetiségi kérdésre fekteti, a gazdasági és társadalmi élet, a birtokviszonyok és a népi élet történeti eszközökkel megfogható más megnyilvánulásai is helyet találnak és szervesen illeszkednek bele a sokoldalú, gazdag képbe. Az eredmények itt is a magyarok feltétlen települési prioritását mutatják, a német, rutén és román bevándorlók csak követik őket. Különösen érdekes és történetirodalmunkban az első rendszeres ilyen-nemű munkát a nemzetiségi viszonyok újkori eltolódásának megrajzolása. A könyv egyébként abban is úttörő jelentőségű, hogy elsőnek valósítja meg a népiségtörténet művelésében elengedhetetlen kollektív munkamódszert. Knieszsa István nyelvészeti hozzájárulása, mely nélkül

a hely- és személynevekből levonható fontos település- és nemzetiségtörténeti eredmények aligha lettek volna elérhetők, szervesen egészíti ki a történész munkáját.

Mályusz módszerének felhasználásával készült *Fekete Nagy Antal*-nak »A Szepesség területi és társadalmi kialakulása« (Budapest, 1934) című munkája s ugyanezt, a Szabó István és Kniezsa István által részletebben kidolgozott metódust alkalmazták fiatalabb településtörténészeink is, Mályusz Elemér tanítványai (Fügedi Erik, Balázs Éva, Iczkovits Emma, Maksai Ferenc és Jakó Zsigmond), akik Nyitra, Kolozs, Alsófehér, Szatmár és Bihar megyék középkori településtörténetét dolgozták fel. Munkáik a magyarságnak az illető területeken korai megjelenését és a középkori magyar települési területnek a maihoz képest lényegesen nagyobb kiterjedését bizonyítják.

AZ ELMONDOTTAKBÓL kiviláglik, hogy a népiségtörténet művelésébe más tudományok közül eddig a legeredményesebben a nyelvészet kapcsolódott bele. Megtörténtek azonban a döntő kezdeményezések más tudományzakok részéről is. A földrajzi tudományok közül az emberföldrajz a településtörténetnek egyenesen alaptudománya, eredményeinek a népiségtörténetben való értékesítésére elsősorban *Prinz Gyula* hatalmas műve (a »Magyar föld, magyar faj« köteteiben) szolgáltat példát. *Glaser Lajos* kartográfiai munkássága máris szervesen kiegészítő tartozéka településtörténetünknek. *Bartucz Lajos* és a fiatalabb fajbiológusok munkássága az élettani kutatásokat teszik gyümölcsözővé a népiségtörténet számára, míg *Györffy István*nak magyar népi életformák és települési kérdések terén végzett nagyfontosságú néprajzi kutatásai erről az oldalról járulnak hozzá. A régészet legújabbán *Szabó Kálmán*nak az alföldi tanyavilágra vonatkozó ásatásai és kutatásai révén hozott új szempontokat és eredményeket a népiségtörténet műveléséhez.

Kétségtelen, hogy csak az érintett és még sok más tudományág összeműködéséből remélhető, hogy a magyar népiségtörténet választ tud majd adni a magyar nép történeti életének ma még nagyrészt nyílt kérdéseire. Ezt a tudományos összeműködést vannak hivatva rendszeresíteni az újonnan felállított kutatóintézetek, melyek keretein belül az összes számbajöhető szaktudományok szakképzett kutatókkal vannak képviselve s a munka már az elérendő szintézis szempontjaira való figyelemmel folyik. A budapesti tudományegyetem *Magyarságtudományi Intézete* eddig két kiadványával (»Úr és paraszt a magyar élet egységében« és »Erdély és népei«) járult hozzá a magyar népiségtörténet alapjához, a *Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet* tagintézetei pedig (Magyar Történettudományi Intézet, Államtudományi Intézet a beléolvadt Nép- és tájkatató Intézettel és az Erdélyi Tudományos Intézet) munkatervük oroszlánrészét éppen a népiségtörténet kutatásának szentelik.

Az új Magyarország a magyar népi kultúra hagyományaira és a magyar nép anyagi és szellemi munkájára fog felépülni. A magyar népiségtörténet fog gondoskodni arról, hogy ennek az új országépítésnek történeti alapjai a nemzet szellemi közkinségé váljanak.

MAKKAI LÁSZLÓ

ELŐFIZETÉSEK NYUGTÁZÁSA:

1938. évi előfizetésüket rendezték: Dobrovits Sándor dr., Padányi Gulyás Jenő, Szász Zsombor, 330. sz. gr. Széchenyi öregcserkészek, Vernes Gyula dr.

1939. évi előfizetésüket rendezték: Albrecht Ferenc dr., Balázs Gábor, Bába Miklós, Bányai Ferenc, Bencs Zoltán dr., Bencze István, Bernáth Gyula, Bertalan István dr., Bethlen Balázs gróf, Bíró József, Boér Richard, Budapesti Rendőrök Nyugdíjgyejesülete, Csendör Jenő, Csiszár Gyula, v. Csongor György dr., Csögör Lajos dr., Danaday László, Dániel Elemér, Dobrovits Sándor dr., Doroghy Márton, Egyetemi Könyvtár Budapest, Fekete Andor dr., Fikker János dr., Gál Tamás, Gyallay Papp Zsigmond, Haller István gróf, Hoboth József Árpád, Imre Lázár dr., Jávör Béla, Kedves András dr., Kerestély József, Kovács István, Lakatos Ottó dr., László Gyula, Magyar Iparosegylet Beszterce, Magyar Kossa István, Magyar Kossa István dr., Mestitz János, Mocsáry Károly, Molnár Károly, Nagy László dr., Nemes András gróf, Országos Kaszinó Könyvtára, Padányi Gulyás Jenő, Parádi Kálmán dr., Róm. kat. Nép-szövetség Temesvár, Simén Domokos, Simén Dániel, Sükösd Pál, Stolz Aladár, Szabó Kálmán, Szabó T. Attila dr., Szakáts Antal, Szász Zsombor, 330. sz. gróf Széchenyi öregcserkészek, Tamás János, Teleki Ernő gróf, Unió Club Nagyvárád, Veress Ádám, Vernes Gyula dr., Zudor Sándor.

1940–41. évi előfizetésüket rendezték: Almay Béla, Ambróczy Pál dr., Angi Dénes, Asztalos Sándor dr., Áll. Polgáriskolai Tanárképző magyar irod. tanszéke Szeged, Bajna József, Balázs Gábor, Balázs P. Elemér dr., Balogh Jolán dr., Balogh Vilmos dr., Baráth Béla dr., Bartha Ignác dr., Bartók György dr., Bertalan István dr., Bethlen Balázs gróf, Béna Miklós, Bíró Ferenc, Bíró Lajos dr., Bónis György dr., Budapesti Rendőrök Nyugdíjgyejesülete, Buszek Gyula, Cseky István dr., Csiha Ernő, Csiky János dr., Danaday László, Deák Ferenc ref. lelk., Denk Arnold, Dobrovits Sándor dr., Dobry János, Dunay Béla, Ekker Ferenc dr., Elekes Béla, Fazakas János dr., Fehér Endre dr., Fischer József dr., Gál Tamás, Gödri Endre, Gönczy László dr., Gyarmathy Árpád, Gyárfás Pálné, György Lajos dr., vitéz Gyulay Tibor dr., Hegedüs Kálmán dr., Hegedüs Nándor, Horváth Ferenc, Imecsfalvy J., Imre Lázár, Inczedy Joksman Ödön dr., Járosi Andor, Jász Elemér dr., Kaposi Alice dr., Kádár Imre dr., Kedves András dr., Kegyesrendi Kalazantinum, Kereskedelmi és Ipar-kamara Budapest, Kerestély József, Kiss Bertalan dr., Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank, Kolumbán József dr., Kornis Gyula dr., Korponay Ferenc, Kovács András dr., Kovács László, Kovács Lajos, Kovács István, Kovrig Béla dr., Krausz László dr., Lám Béla, László Dezső dr., Lithway Antal, Lukács Zsófia, Magyar Köztisztviselők Szövetkezete, Markovits Kálmán, Markovits Manó, Martonyi János dr., Megyeri Ferenc, Mestitz János, Mocsáry Károly, Moldován Pál dr., Molnár Lajos, Móritz Miklós dr., Nagy Elek, Nagy Elemér, Nagy Erzsébet, Nagy Géza dr., Nagy László dr., vitéz Novák Ernő dr., Orbán Dénes dr., Országos Kaszinó Könyvtára, Paczolay György, Padányi Gulyás Béla, Padányi Gulyás Jenő, Papp Dénes, Papp Szász Lajos, Radó András Dezső, Ravasz László dr., Református Teológia Olvasóköre Kolozsvár, Repka József, Schilling Dezső dr., Schilling Lajos dr., Schneller Károly dr., Schriffert Béla dr., Surger József, Szabó Kálmán dr., Szabó T. Attila dr., Szakáts Antal, Szakáts Miklós, Szász Zsombor, Szennyesi József, Székely Nemzeti Múzeum, Szépp Ferenc dr., Szilágyi Ferenc, Szóts Béla, Sztankó Zoltán, Szücs Elemér, Szücs Lajos, Tamás Lajos dr., Tavaszy Sándor dr., Thiering Lajos dr., Tonk Emil dr., Török Andor, Tusa Gábor dr., Unio Club Nagyvárád, Varga Antal, Vass Zoltán dr., Vásárhelyi Géza, Vernes Gyula dr., Zágony Anna, Zudor Sándor, Zsombory László dr.

1940–41. évre egyéb összegeket fizettek: Bors József dr. 5 P, Császár Károly dr. 3.30 P, Csendör Jenő 5 P, Dániel Elemér 5 P, Dávid László dr. 5 P, Deák Ferenc 5 P, Domanyánc Annus 2.50 P, Ehrlich István 3.33 P, Erdélyi Bank Kolozsvár 5 P, Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület 5 P, Fekete Andor dr. 2 P, Ferenc József dr. 5 P, Fodor József 5 P.

Az 1940–41. és 1942. évi előfizetések nyugtázását a következő számunkban folytatjuk.